

Іван МИГОВИЧ

РУСИНИ В УКРАЇНІ:

тест на європейськість

Збірник праць



Ужгород
Видавництво В. Падяка
2012

УДК94-054.57(477.87)+323.15(477.87)
ББК63.3(4УКР-43АК)+66.5(4УКР-43АК)
М57

Мигович, І.

Русини в Україні: тест на європейськість [Текст] : зб. праць / Іван Мигович. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 232 с. – Текст укр., рос. мовами.

Хто такі карпатські русини? Де їх коріння? Як їм живеться в Україні? Що їх турбує в ХХІ столітті? Свої відповіді на ці запитання пропонує професор І. Мигович. До книги включено його парламентські виступи, статті, інтерв'ю та інші матеріали останніх років.

Видання розраховане на читачів, які цікавляться актуальними проблемами політики й етносоціології.

Кто такие карпатские русины? Где их корни? Как они чувствуют себя в Украине? Что их беспокоит в ХХІ веке? Свои ответы на эти вопросы предлагает профессор И. Мигович. В книгу включены его парламентские выступления, статьи, интервью и другие материалы последних лет.

Издание рассчитано на читателей, которые интересуются актуальными проблемами политики и этносоциологии.

Хто такі карпатські русини? Де є їх коріня? Як ся вони мавут в Україні? Што їм на серцю у ХХІ столітію? Свої одвіты на сесі вопросы дає професор І. Мигович. До книги позберані його парламентські виступы, статі, інтерв'ю и далші матеріалы за послідні рокры.

Выдания бізує ся на читалника, котрый має дяку знати за актуалні пролемы політики и етносоціології.

ISBN 978-966-387-065-6

© І. Мигович, 2012

© Вид-во В.Падяка, 2012.

Від автора

Поштовхом до випуску цього збірника стала стаття «Тест на європейськість», написана мною разом з народним депутатом України III-VII скликань О.В. Голубом. Оpubлікована в газеті Верховної Ради «Голос України» за 27 грудня минулого року, вона спричинила чималий резонанс як у Києві, так і в Закарпатті й інших регіонах країни. Це зумовлено зростаючим суспільним інтересом до русинського питання, навколо якого ось уже понад 20 років на різних рівнях точаться наукові дискусії, ідеологічні суперечки, палахкотять політичні пристрасті. Становище і правовий захист русинів в Україні є також об'єктом зацікавлення міжнародної громадськості, зокрема, спеціалізований Комітет ООН у 2006 р. висловив стурбованість з приводу відсутності їх офіційного визнання і дискримінації та включив це питання до свого моніторингу.

Щоб полегшити розуміння вказаної проблеми етносоціального розвитку країни, я вирішив опублікувати власні матеріали. Подібна спроба вперше була зроблена мною разом з М.П. Макарою – відомим істориком і етнологом – до V Світового конгресу русинів, що відбувся у червні 1999 року в Ужгороді. Відтоді наш малотиражний збірник «Слово за русинів» швидко розійшовся, став бібліографічною рідкістю. Після цього відбулися нові події, процеси. Публікації і документи про них розпорошені, малодоступні читачам. Так, вищезгадану газету Верховної Ради України в області передплачує вузьке коло організацій та осіб. Більшість ЗМІ уникають такої специфічної теми, як русинство, або ж висвітлюють її тенденційно, однобічно, в націоналістичному дусі.

Потреба в об'єктивній інформації на цю специфічну тему зумовлена й тим, що в русинському русі триває природний процес

оновлення учасників, омолодження активу. Прибуваюча до нього молода, допитлива зміна з різних причин у суспільних проблемах орієнтується слабо, вона мало що знає про свій родовід. Однак ці особи не хочуть бути манкуртами. Тож їй варто допомогти в етнонаціональному самоусвідомленні і громадянському визначенні.

Автор не претендує на абсолютну істину. Наукова етика велить об'єктивно і відповідально висвітлювати будь-яку тему. Статус українця русинського походження спонукає мене до захисту інтересів і прав співвітчизників як з точки зору моралі, так і з державницьких позицій. При цьому верховенство має міжнародне право, світовий досвід. Цією аксіомою керувався в соціальних дослідженнях, депутатській роботі, видавничій діяльності.

Пропонуючи добірку матеріалів про русинство, прошу читачів враховувати неминучість повторів у збірниках, фрагментарність окремих думок, природну еволюцію і емоційність оцінок, дискусійність деяких положень, фактів. Бажаючим заглибитись в проблему раджу додатково ознайомитись з працями компетентних і сумлінних колег-істориків, культурологів, юристів (рекомендований список літератури додається). Чимало цікавого з цієї тематики опубліковано в періодичному науковому збірнику «Руснацький світ» та русинській пресі. З ними можна ознайомитися в державних бібліотеках і громадських читальнях національно-культурних осередків. Головне – щиро і безкорисливо пройнятися реальними турботами і сподіваннями представників такого унікального і зникаючого етносу, яким виявилися мої брати та сестри на своїй прабатьківщині під Карпатами. Вони мають усі права і підстави для національного визначення й гідного буття. Адже живемо в XXI столітті, прагнемо до справедливого, цивілізованого поступу, дбаємо про краще майбутнє дітей і внуків. При цьому керуємось гуманістичними цінностями справедливості, соціальної рівності і братерства людей різних рас, націй, походження, світоглядів, політичних уподобань.

Розділ 1

ДУХНОВИЧЕМ ПРОБУДЖЕНІ

ЮРІЙ ВЕНЕЛІН-ГУЦА:
ВИДАТНИЙ СЛОВ'ЯНИН З-ПІД БЕСКИДІВ



ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ:
ВЕЛИКИЙ СВРОПЕСЦЬ



Я ТВІЙ УЧЕНЬ І СПАДКОЄМЕЦЬ,
БУДИТЕЛЮ...



СВІТОВИЙ ЕТНОГЕНЕЗ
І ПРОБЛЕМИ РУСИНІВ ЗАКАРПАТТЯ

ЮРІЙ ВЕНЕЛІН-ГУЦА: ВИДАТНИЙ СЛОВ'ЯНИН З-ПІД БЕСКИДІВ

Весняний квітень розмаїтий і багатий не лише оживаючою після зими навколишньою природою, а й історично. Особливо знаменний його 22-й день. На нього припадають світові події: річниця народження В.І. Леніна (1870–1924) і День Землі. У цьому є щось символічне. Адже, усвідомлюючи численні болі й суперечності нашої планети, шукаючи шляхи її оздоровлення, збереження і гідного поступу, у квітневі дні природно звертаємо свої погляди і глибинні надії до людини, яка у XX столітті зробила величезний вплив на суспільний прогрес, розвиток усього людства, услід за К. Марксом науково обґрунтувавши його комуністичну перспективу.

На 22 квітня припадає також чимало менш значимих дат і подій. Серед них – день народження неординарної особистості, надзвичайно цікавої, а для мене ще й близької людини – Юрія Івановича Венеліна-Гуци. Вчені знають його як славіста, історика, етнолога карпаторусинського походження. Він також народився 22 квітня, тільки 1802 року, в сусідньому з моїм (Мала Мартинка) селі Тибава на Свалявщині у сім'ї лісника. Тоді наш край – Підкарпатська Русь – входив до Угорського королівства, через нього пролягли і підтримувались інтенсивні взаємозв'язки між Росією та країнами Західної Європи. Здібний юнак з-під Бескидів зумів потрапити на дворічні славістичні студії у Львівському університеті, потім з двоюрідним братом Іваном Молнаром переїхав до Бесарабської губернії, працював викладачем у Кишиневі, а 1825 року перебрався до Москви. Тут за порадою земляка-русина Івана Орлая (просвітника-реформатора) вступив до Московського університету на медичний факультет. Успішно його закінчивши, продовжував наукові пошуки, став професійним дослідником у галузі історії, культури і побуту слов'ян.

Своє коротке (передчасно помер у 1839 р.), але змістовне життя Юрій Іванович присвятив вивченню широкого кола й досі актуальних теоретичних і суспільно значимих проблем. Це, зокрема, такі, як розселення східних слов'ян, прихід угорських племен у Тисо-Дунайську низовину наприкінці IX ст., утворення Угорського королівства, прийняття християнства, середньовічні угорсько-руські взаємини,

переселення з Поділля за Карпати русько-литовського князя Федора Корятовича, тогочасна культурно-освітня діяльність. Вчений доводив, що на ранньому етапі спільного проживання автохтонного населення цього краю і прибулих на Дунай угорців між ними були добросусідські стосунки, і останні багато чого запозичили у своїх сусідів. При цьому, як показав наш провідний історіограф професор Д.Д. Данилюк, Ю.І. Венелін-Гуца велику увагу приділяв джерелам: їх виявленню, вивченню, класифікації, використанню та збереженню. А ще Венелін-Гуца був добрим фольклористом. У народних піснях і переказах справедливо вбачав об'єктивне відображення розвитку реальних політичних подій, визнавав їх вагомим джерелом знань з історії, культури та побуту народів. Він також опановував мови і літературу слов'янських народів.

Наш земляк услід за М. Ломоносовим піддав фундаментальній критиці норманську теорію походження Київської Русі. Значний внесок Юрій Іванович зробив у вивчення минулого та культури нашого краю, здійснивши дослідження ранньої історії, церковного життя та фольклору населення Підкарпатської Русі.

В його науковому доробку знайшли відображення й аспекти історії України (Малоросії). Венелін-Гуца проаналізував становище закріпачених селян, які терпіли соціально-класове гноблення магнатів і зовнішніх ворогів, зазнавали від них переслідувань за віру. На думку провідних сучасних науковців УжНУ, Юрій Іванович «чи не вперше розкрив причини виникнення козацтва і навіть планував написати багатотомну історію визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.» (однак, на жаль, не встиг цього зробити – *авт.*)

Ми, закарпатці, пишаємося тим, що наш співвітчизник свого часу став одним із засновників болгаристики в Росії, активно сприяв національному пробудженню і визволенню братнього народу від багатовікового чужоземного поневолення. Ще юнаком, працюючи педагогом у Кишиневі, Венелін-Гуца почав вивчати культуру та побут болгар. Здійснив ряд наукових експедицій з цією метою на Балкани. Він був автором першого дослідження на обрану тему – «Древніе и нынѣшніе болгаре в политическомъ, народописномъ, историческомъ и религиозномъ ихъ отношеніи къ россиянамъ» (1829 р.). Згодом побачили світ окремі його дослідження болгарської літератури, народних

пісень, історії прибуття і розселення після X ст. на Балканському півострові. Йому також приписують перше вживання терміна «Словенія», що з'явився в посмертній книзі про болгар (1841 р.) (див.: Енциклопедія історії та культури карпатських русинів: За заг. ред. П.-Р. Магочія. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010, с. 83).

Тривалий час з різних причин ім'я і творчість нашого земляка, вченого-слов'янознавця Ю.І. Венеліна-Гуци знали переважно фахівці його профілю. Я в 1954–1956 рр. щоразу, прямуючи до Тибавської семирічки, проходив повз скромну хату, в якій він народився, і мало що відав по суті, за що його таємниче, водночас шанобливо згадували односельці. Незабаром добрі слова про нього промовив вчитель історії Й.Й. Долинич, опублікувавши статтю в районній газеті «Ленінський шлях». З подивом і гордістю відчув я всенародне визнання і шанування Ю.І. Венеліна-Гуци в Народній Республіці Болгарія, побувавши в Софії керівником молодіжного туристського поїзда з Києва у 1976 р. Там же дізнався, що на визнання заслуг земляка вдячні представники болгарської спільноти з Одеси у 1842 р. встановили пам'ятник на його могилі у Москві (на жаль, не зберігся).

За тривалого османського поневолення болгар частина їх вимушено втекла і поселилася на південно-західних схилах Карпат, навколо Мукачєва. Тут нащадки цих працьовитих, вправних православних побратимів невдовзі зарекомендували себе вмілими господарниками, особливо у будівництві та городництві. Чимало їх у повоєнному Закарпатті стали першими колгоспниками. Так, Пенчо Пенчев створив передовий колгосп ім. Димитрова на Мукачівщині (в якому я, до речі, проходив виробничу практику як випускник сільськогосподарського технікуму) і одним з перших з-поміж земляків був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. З багатолітнім головою колгоспу ім. ХХІ з'їзду КПРС орденоносцем М.Ф. Ганчевим ми разом після 1993 р. відновлювали Мукачівську районну організацію КПУ. Подібних позитивних прикладів можу навести багато. Розцінюю їх своєрідно, мов символічну віддаку представників братнього болгарського народу нашому співвітчизнику Ю.І. Венеліну-Гуці за його сприяння національному пробудженню, відродженню і розвитку.

Завдяки творчим пошукам науковців України, Словаччини, Росії і Болгарії, передусім Д.Д. Данилюка, В.І. Ілька, М.В. Олашина,

сучасникам повернуто славне ім'я наполегливого і невтомного дослідника, культурного діяча, щирого патріота рідної землі Юрія Івановича Венеліна-Гуци. На його батьківщині, поблизу Сваляви, у 1991 р. встановлено погруддя вченого. Його життя і творчість досліджують і популяризують, висвітлюють у музейних експозиціях, на бібліотечних виставках, шкільних уроках, у пресі, наукових виданнях. Виникла окрема – венелінознавча – течія у славістиці. Регулярно проводяться тематичні культурно-освітні заходи в Тибаві, Сваляві, Ужгороді та інших містах, де жив і творив Юрій Іванович.

Примітно, що від ювілею до ювілею і в будні ми все більше дізнаємось про Ю.І. Венеліна-Гуцу, а головне – вшановуючи його, вчимося у нього, як гідно жити у нинішньому складному й суперечливому світі. Життя і творчість славетного земляка багато в чому служить за приклад. Сьогодні, за капіталістичної дійсності, викликає захоплення людина, яка в умовах кріпацтва зуміла здобути високу освіту, сповна і безкорисливо присвятила себе науці, стала визнаним ученим.

Не можна не пишатися багатостраждальним, водночас самотнім і творчим русинським народом, який дав слов'янству, усьому цивілізованому світу таких визначних людей, як Юрій Венелін-Гуца, Михайло Лучкай, Іван Орлай, Олександр Духнович, Петро Лодій, Василь Кукольник та ін. А як не завдячувати російському народу, представники якого допомогли Юрію Івановичу розвинути і реалізувати свої здібності та сили, провести фундаментальні етнографічні дослідження, пізнати радість творчих пошуків і здобутків!

Нині, коли влада і капітал нищать інтелект і духовність народу, особливого значення набуває засвоєння людьми наукового світогляду, гуманістичної культури і моралі, формування громадянської позиції, соціальної активності. Саме на цьому шляху Венелін-Гуца, будучи русином, вже на початку XIX століття став справжнім європейцем, гідним слов'янином. Принагідно спитаймо себе: якою мовою він спілкувався у Львові, Москві, Кишиневі та Софії? Рідною для нього була староруська, і тоді, і зараз зрозуміла слов'янам. Русин-поліглот уважно вивчав і засвоював культурні особливості кожної етнонаціональної спільноти, серед якої опинявся. Від цього багатшав, цим тішився і міцнів.

Сьогодні маємо підстави вважати: пробуджені з допомогою творчості і впливу Ю.І. Венеліна-Гуца до національного самоусвідомлення тогочасні покоління русинського, молдавського, болгарського та інших народів у наступних складних суспільних реаліях збереглися, самоутвердилися. І тому завжди пам'ятатимуть свого брата, співплемінника і натхненника.

Тож активніше добиваймося того, щоб витіснити і подолати націонал-шовіністичну зверхність, егоїзм, ксенофобію, бездуховність, манкуртство, які органічно не сприймав Венелін-Гуца – діяльний просвітник і інтернаціоналіст по духу. У нього й сьогодні є чому вчитися, що наслідувати і примножувати.

З нагоди 210-літнього ювілею вченого подбаймо про те, як краще зберегти, зміцнити і передати підростаючим поколінням натхненний образ і багату творчу спадщину цієї світлої, мудрої і благородної Людини, нашого попередника, провісника соціалізму, справжнього світоча у космополітичному царстві користолюбців та фарисеїв, яке тимчасово існує на Україні і Закарпатті. Бо ідеали соціальної справедливості, свободи і братерства трудящих неодмінно переможуть. Їх маємо утверджувати самовіддано і послідовно, як Венелін-Гуца та його сподвижники.

Друкується вперше



ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ: ВЕЛИКИЙ ЄВРОПЕЄЦЬ

З виступу на сесії Верховної Ради України, 18 квітня 2003 р.

24 квітня виповнюється 200 років від дня народження Олександра Духновича. Його ім'ям названо вулиці, навчальні заклади, культурно-освітні товариства тощо. О. Духнович увічнений в

бронзі над Ужем, його твори увійшли у духовну скарбницю народів Центральної Європи, а життєвий подвиг і досі служить для нас прикладом і джерелом натхнення. Тож 200-літній ювілей цієї видатної постаті закономірно внесений до календаря ЮНЕСКО – організації ООН з питань культури, освіти та науки.

Просвітник, педагог, дослідник, письменник, видавець, громадський діяч – важко віднайти таку галузь знань, творчості й соціальної практики, якої б не торкалися наукові пошуки, мудре слово і несхитне перо Духновича.

З плином часу повніше усвідомлюємо велич і мужність цього Просвітителя, Гуманіста, Борця за визволення співвітчизників від колоніального гніту та братерське єднання людей доброї волі. Не перестаємо захоплюватись Людиною, яка, незважаючи на духовний сан і свавілля чиновників, зуміла піднятися над виром складних подій і процесів по обидва боки Карпат, розгледіти обриси кращого прийдешнього, послідовно прямувала до нього сама і в патріотичному пориві єднала свідомих співплемінників.

«Подкарпатські русини, оставте глубокий сон!» – цей Духновичів клич став гімном моїх пращурів, а нині надихає сучасників на захист національної честі, громадянських прав і свобод. Сьогодні ці слова злободенні для всіх українців, бо велять: «Годі мовчати, терпіти, вичікувати!...» Треба самим вирішувати свою долю, знову боронити національні інтереси і людську гідність, як у переддень буржуазних революцій. Духнович був і залишається зразком самовідданості, чесного служіння рідному народові, безкорисливості і порядності, чого так бракує нинішньому деморалізованому українському суспільству.

Пам'ятаймо, що він будив і закликав сучасників до національного самоусвідомлення і гідного самоутвердження разом з братами на Сході, в єдиній Русі, у самобутньому, розмаїтому слов'янському світі.

Не будьмо надто прискіпливими до суперечностей і помилок Духновича в політичній чи мовній сферах. Головне – він був палким патріотом русинського народу, послідовно виступав проти його соціального гноблення і асиміляції чужинцями, віддав себе йому до останку.

Незабаром на Закарпатті, у Словаччині, Сербії, Хорватії, США, Канаді та інших країнах пройдуть різноманітні заходи з нагоди

Духновичового ювілею. Сподіваємось, що колись і в Україні будуть належно видані та поціновані його твори. Віримо: настане час, коли карпатський Сковорода займе чільне місце в плеяді визначних вітчизняних мислителів і борців за гідне місце й роль слов'ян у світовому співтоваристві. А воно неодмінно, неминуче вийде на шлях прогресивного, соціалістичного розвитку, до мирного, заможного співжиття. Про це мріяв Духнович.

Карпатська правда. – 2003. – травень.

*Друкується за джерелом:
Захищаючи права закарпатців, с. 71-72*.*



Я ТВІЙ УЧЕНЬ І СПАДКОЄМЕЦЬ, БУДИТЕЛЮ...

*Виступ на науковій конференції 24 квітня 2003 року,
м. Свалява*

«Хто ми, діду?», – пам'ятаю, якось у дитинстві спитав я свого діда-наставника Андрія Федоровича Фізера, учасника Першої світової війни. «Ми – русини, Іванку», – почув у відповідь, доповнену словами, що стали гімном для нашого люду. 200-літній ювілей його автора О. Духновича викликає хвилювання, радість і водночас тугу. Бо відзначаємо красний день народження славного сина Карпат, великого слов'янина, Будителя русинів у період серйозних випробувань, що випали нині на долю нашого краю і України.

На відстані часу повніше віддаємо належне таланту, знанням, працьовитості, силі духу і волі, завдяки яким він став визнаним Просвітителем, Гуманістом, Борцем за інтереси співвітчизників.

* Назви джерел публікацій подаються у скороченні. Розширений опис назв див. на с. 226.

Водночас глибоко усвідомлюємо труднощі, за яких О. Духновичу доводилось аналізувати складні умови тогочасного суспільного буття, шукати відповіді на його непрості запитання, давати поради пригнобленим, затлумленим підкарпатцям. Не перестаємо захоплюватись мудрістю Людини, яка, незважаючи на духовний сан, недалекоглядність чиновників, зуміла подумки піднятися над виром мінливих подій і складних обставин по обидва боки Карпат, розгледіти обриси кращого прийдешнього, мужньо і послідовно прямувати до нього самому і в породженому національно-патріотичному пориві єднати мислячу еліту співплемінників.

Важко знайти таку галузь знань і соціальної практики підкарпатських русинів середини XIX ст., якої не торкалися б пошуки, слово і перо нашого Учителя і Будителя. Можемо лише дивуватися і пишатися його творчим злетом, самовідданістю і чесним служінням своєму народові. При цьому нічого не перебільшуємо, бо він був і залишається прикладом скромності, безкорисливості, порядності, які конче потрібні сучасному українському суспільству, що втрачає колишні і не знаходить кращі нові цінності та орієнтири.

Пам'ятаймо, що О. Духнович будив наших предків до національного самоусвідомлення і гідного утвердження з братами-українцями в єдиній Русі, цивілізованому слов'янському співтоваристві. Полишмо суперечності й помилки Духновича у політичній та мовній сферах. Не вимагаймо від нього неможливого, враховуймо діалектику й лабіринти історичного поступу – і будьмо об'єктивними, справедливими перед його Життям, Подвигом і Спадщиною. Головне – О. Духнович був палким патріотом свого народу, послідовно боровся проти його соціального гноблення і асиміляції чужинцями, віддав йому себе до останку.

Тож хай кожен з нас, хто вважає себе учнем і спадкоємцем Будителя, проймається болями і сподіваннями у час випробувань, як Духнович, сумлінно й гідно виконує громадянський обов'язок представника народної інтелігенції. Бо так велять Розум, Честь і Покликання!

Друкється за джерелом:

Закарпатський соціум, т. 2, с. 115-116.

СВІТОВИЙ ЕТНОГЕНЕЗ

І ПРОБЛЕМИ РУСИНІВ ЗАКАРПАТТЯ

Живемо в мінливому, бурхливому світі. Людське суспільство розвивається динамічно кількісно і якісно. Ми дуже мало знаємо про тих, хто жив у доісторичні часи. Але згідно розрахунків, 1 млн років тому населення планети становило близько 125 000 чоловік. Поступово соціум зростав, ускладнювався. 300 тисяч років тому його чисельність сягнула 1 млн чол. За нової ери він збільшився майже до 285 млн чол. У XVII–XVIII ст. населення Землі подвоїлось, збільшилось приблизно від 500 млн чоловік до мільярда. Особливо інтенсивно зростає воно і протягом останніх двох століть, коли під впливом індустріального розвитку почався «демографічний вибух». Незважаючи на величезні втрати у двох світових війнах, кількість землян у XX ст. швидко подвоюється, потроюється... [1]. У III тисячоліття сучасної історії вступили шестимільярдною родиною, яка продовжує невпинно зростати.

Одночасно з соціально-економічними і політичними змінами відбуваються складні етнокультурні процеси в суспільному розвитку. Створюються, розквітають і занепадають державні утворення, ширшає міграція, виникають і розв'язуються конфлікти між країнами та народами, в їх середовищі відбуваються сепарація, асиміляція, взаємодії, взаємовпливи, інтеграція і диференціація. Внаслідок цих процесів населення планети становить картину дуже строкату в расовому, етнічному, культурному, мовному, конфесійному відношеннях.

Вважають, що нині на Землі живе близько 4 тисяч народів, або етносів (з давньогрецької «етнос» означає народ, плем'я). Цим терміном позначають усталену міжпоколінну спільність людей, яка історично склалася на певній території, володіє спільними, відносно стабільними особливостями культури (включаючи мову) і психіки, а також самосвідомістю, тобто усвідомленням своєї єдності і відмінності від усіх інших подібних спільнот [2]. Багатьом народам, особливо численним, розселеним на великій території, притаманні поділ на субетноси, або етнічні групи. Вони пов'язані з расовими, територіальними, культурними, конфесійними особливостями, соціальним

статусом, ступенем асиміляційного процесу, рівнем самосвідомості та іншими ознаками і факторами.

Тож існують метаєтноси (групи народів, що мають спільні риси культури і самосвідомості), субєтноси (частини народу), етнічні групи (утворення, що не входять повністю до етносоціального організму, живуть поза своїми державними утвореннями або не мають їх) тощо.

Етноси значно різняться за чисельністю, ступенем консолідованості, чіткістю етнічної самосвідомості, природними умовами розселення, рівнем політичного розвитку та іншими характеристиками. Одні з них налічують мільйони, а другі – сотні чи навіть десятки людей. Більшість народів не мають своєї державності (в світі налічується близько 210 держав). Провідною тенденцією суспільного розвитку в сучасну епоху є етнічне об'єднання. Так, якщо в 1961 р. у світі налічувались 44 народи чисельністю понад 10 млн чоловік кожний і вони становили 75% людства, то в 1985 р. таких народів було вже 74, а їх частка у населенні Землі становила понад 80%. Цьому процесу притаманні зближення, згладжування, а часом і повне подолання етнічних відмінностей. Залежно від наслідків у них розрізняють міжєтнічну або внутрішньоєтнічну консолідацію, асиміляцію, інтеграцію, етногенетичну міксацію, сепарацію [2]. Нерідко в одному масиві населення одночасно мають місце різні процеси, відбувається їхня інтерференція, складне поєднання, внутрішня боротьба і т.п. Це суттєво впливає на характер політичного, духовного, фізіологічного розвитку народів, сутність їх консолідації, статус серед сусідів, роль і місце в усьому світовому соціумі.

У географічному центрі Європи історична доля звела представників різних рас, етносів, культур, релігій і конфесій. Одним з корінних народів південно-західних Карпат є слов'яни. Складною, суперечною виявилась їх доля. Цей регіон став осередком різних політичних, соціальних, культурних впливів. Часті війни, зміни кордонів, міграційні і асиміляційні процеси, міжрелігійні чвари, етнічна взаємодія – все це своєрідно позначилось на житті, побуті, свідомості, психіці, менталітеті поселенців нашого краю. Його невід'ємною рисою природно стала етнокультурна мозаїчність, розмаїття, самотність. По-різному іменували наших пращурів сусіди. Змінювались й

етноніми поколінь. У XIX ст. в їх свідомості утвердилася самоназва «русини». За Сен-Жерменською угодою «автономна територія русинів на південь від Карпат» в 1919 році була включена до складу новоутвореної Чехословаччини. Нова влада в Конституції ЧСР 1920 р. зберегла за нею назву «Підкарпатська Русь». Згідно з переписом населення 1921 року, тут проживало 604 522 чоловіки, з них 320 648 русинів і 53 515 руських (ці терміни вважались ідентичними). Як зазначає професор М.М. Болдижар, бажаючи мали можливість записати себе й українцями [3]. Тоді тут проживало 6870 українців, росіян та інших іноземців, переважно емігрантів.

Завдяки впливу СРСР, політичній, освітній та виховній діяльності, здійснюваним комуністичними організаціями, товариством «Просвіта», вчителями, пресою, іншими засобами, усе більше людей в нашому краї протягом 20-40-х років засвоювали українську культуру, цінності й орієнтації. Активну роль у вихованні української свідомості відігравала, зокрема, газета «Карпатська правда», що була друкованим органом КПЧ. Це видання з середини 20-х років повністю перейшло на українську літературну мову. Комуністи послідовно відстоювали українські позиції і боролися за возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною, яке відбулося невдовзі після його визволення від фашистської окупації. У жовтні 1945 р. більшість населення Закарпаття (крім Берегівського округу, де переважали угорці) як наслідок часткового волевиявлення та адміністративного впливу була названа українцями. Зміна етноніму відбулася без суттєвих ускладнень.

У 50-80-ті роки українська національна ідентичність на Закарпатті поширювалась, зміцнювалась. За даними перепису населення 1989 року в області проживало 1252,3 тис. осіб. Вони представляли 76 етносів. З них 78,4% ідентифікували себе українцями. На початку 90-х років, в зв'язку з спробами демократизації суспільного життя, етнічним ренесансом в СРСР, виникло Товариство підкарпатських русинів, яке одним із своїх завдань висунуло відновлення русинської національності. Поступово це питання набуло політичної актуальності. З світоглядно-етичного боку визначення національності є особистою справою кожної повнолітньої, свідомої і здорової людини. У правовому відношенні це дозволяється Законом України «Про національні меншини». На практиці його реалізувати виявляється

непросто. Справа в тому, що у реєстрі національностей України русини значаться як етнографічна група, яка при підведенні підсумків перепису населення України об'єднується разом з іншими (бойки, лемки, гуцули, поліщуки, гайнали, пінчуки, козаки, литвини і т.д.). Хто такі русини в Україні: окреме утворення, субетнос чи етнічна група? Це питання стало актуальним в теоретичному і гострим – в політичному плані. В багатьох публікаціях дослідники ставлять за мету сприяти його з'ясуванню об'єктивно, неупереджено. Автор цих рядків вважає себе українцем, тобто громадянином України русинського походження. У своєму підході до етнонаціональних проблем віддаємо перевагу соціологічному і етнокультурному аналізу, свідомо залишаючи історичний, лінгвістичний, правовий та інші аспекти фахівцям відповідного профілю.

Як відомо, міцність, згуртованість суб'єктів держави зростає, коли вона зводиться на демократичному, культурно однорідному, економічно сильному фундаменті, і навпаки, якщо етнічна група, мешкаючи на певній території, відчуває, що державна влада нехтує її інтересами, вона може прийняти ідеологію національного сепаратизму [4]. Сьогодні в різних кутках світу розгортаються етнічні та національні конфлікти. Вони варіюються за географічною ознакою, рівнем інтенсивності, формами прояву та іншими параметрами. Дослідники виділяють п'ять основних теоретичних підходів до аналізу причин їх виникнення: неомарксистський, модернізаційний, культурно-плюралістичний, статусно-груповий, раціоналістичний, кожен з яких висвітлює різні аспекти того, як і чому відбувається політизація етнічності. Творчо їх застосовуючи, можна глибше зрозуміти причини і характер актуалізації русинської проблеми в Україні (загалом нині русини проживають в 20 країнах), що набула широкого резонансу в світі. Одразу відзначимо, що ми проти примітивного й однобічного її вивчення, як це роблять деякі автори у Києві чи Львові на замовлення конкретних політичних сил. Не можемо стати і на бік занадто зарадікалізованих русинських лідерів в Ужгороді. Не маємо чітких відповідей і на багато питань, бо це можливо лише на основі ґрунтовних досліджень вчених різних напрямків народознавства.

Будь-які думки на існуючу проблему мають право на існування. Ми висловлюємо і обґрунтовуємо свою, не претендуючи на її

монополію. Сучасне русинство на Закарпатті, за неомарксистського підходу, – це передусім реакція на нерівномірність розвитку. Загальновідоме відставання нашого краю за всіх політичних режимів. Погіршення соціально-економічного становища населення в цьому периферійному регіоні на рубежі 80-90-х років минулого століття закономірно використано місцевими лідерами для обґрунтування вимог до центральних органів влади, спрямованих на раціональний і справедливий розподіл природних ресурсів, екологічну безпеку, розвиток самоврядування тощо. Політичні, соціальні й економічні інтереси при цьому набули етнічного забарвлення. Позначився розрив між очікуваним від суверенізації України та реальним становищем закарпатців.

Модернізація суспільного життя, насамперед перехід до ринкової економіки, різних форм власності, спричинили розширення контактів місцевої еліти всередині країни і за її межами; приватизація загострила конкуренцію за доступ до матеріальних цінностей, сфери послуг, володіння майном, до влади і т. д. Це стимулювало міжкланову і міжрегіональну ворожнечу, зокрема, із найближчою Галичиною, що також почало набувати міжетнічного спрямування. Воно посилювалося недостатніми можливостями стосовно доступу до ресурсів з боку «аборигенів», які раніш мовчки терпіли обмеження з боку приїжджих або направлених Центром управлінських кадрів.

Русинська проблема виникла і на ґрунті культурного плюралізму. В поліетнічному соціумі Закарпаття природно склалося розмаїте духовне життя, побутова культура міжнаціонального спілкування, інтенсивна ж реалізація Рухом, «Просвітою», Товариством української мови своїх програмних завдань в духовній сфері виявила несумісність з ними цілей русинів, посилила серед них прагнення до захисту, самоутвердження. Було порушено еволюційний характер взаємодії у культурному житті. Нерівність впливу, страх перед примусовою асиміляцією, нівелюванням своєї традиційної мовно-культурної самобутності, етноконфесійної усталеності й менталітету викликає опір прорусинської інтелігенції.

Вдаючись до статусно-групового підходу, відзначимо, що суспільне місце і соціальні ролі цієї верстви населення завжди були нижчими, ніж у представників титульних націй (угорців, чехів, росіян,

східних українців). За форсованої рухівцями українізації статус русинів опинився перед ще більшою загрозою. Етнічна ознака стала основою їх політичної організації. Створене ними національно-культурне товариство (після аналогічних у багатьох інших етнонаціональних груп) висунуло до влади і ряд вимог політичного характеру. Зокрема, після проведення обласного референдуму 1 грудня 1991 р., коли 78% краян висловилося за надання Закарпаттю статусу самоврядної території як суб'єкта України. Це виявилось також у пропозиціях до уряду країни створити тут вільну економічну зону, надати пільги для інвестиційної діяльності, поліпшити умови життя населення гірських районів та ін., що досі не реалізовані належним чином.

Щодо максималізму русинських лідерів (наприклад, створення свого часу власного тіньового уряду, періодичні апелювання до світової громадськості), то вони не в останню чергу зумовлені негативним, а часом явно ворожим ставленням до себе з боку переважаючих українських угруповань у владних структурах, на політичному Олімпі. Коло альтернатив і варіантів вибору русинської еліти – обмежуваної і переслідуваної – виявилось значно вужчим, ніж у конкурентів. При цьому відбувалося злиття групової й індивідуальної ідентичності, її актуалізація в структурі основних потреб послідовників русинського руху.

У будь-яких соціальних процесах чільну роль відіграє раціоналістичний підхід, за яким їх учасники, обираючи моделі поведінки, зіставляють потенційні витрати і вигоди від неї. З цих позицій етнічний ренесанс в СРСР і на Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років включав сукупність стимулів, пов'язаних із благами, на які розраховували націонал-демократи в разі здійснення планів у боротьбі за незалежність, суверенізацію регіонів, зміну політичного устрою і влади. Лідери русинства не стали винятком. Їхній варіант політичного руху етнічного типу теж має свою позитивну програму, організаційну структуру, власні форми, зовнішні зв'язки і т.д. Етнократичні прагнення здобувають в цьому контексті своєрідне втілення. Копіювання радянської чи націонал-демократичних систем набуває часом крайніх форм. Це стосується, зокрема, амбіційності, ксенофобії, агресивності окремих русинських діячів, що вміло використовується опонентами для дискредитації очолюваного ними руху.

За умов самовизначення держав, етнічної ідентифікації русини, як позастатусна меншина, прагнуть до політичної суб'єктності. Стигмулом для них служить досить високий статус співплемінників за кордоном. Реідентифікація, автономістські устремління з боку деяких їх лідерів зрозумілі в контексті національно-визвольного піднесення на пострадянському просторі. Цей процес живить історична пам'ять про елементи державності Підкарпатської Русі, Карпатської і Закарпатської України в 20–40-х роках новітньої доби. Водночас слід визнати слабкість внутрішніх факторів русинського руху на Закарпатті. Йому бракує ідеологічної чіткості, організованості і послідовності дій. Одна група (не найчисельніша) акцентує увагу на політичних вимогах, друга – на етнокультурних питаннях, третя – на мовно-конфесійній проблемі тощо. Жодна не скоює антидержавних дій, усі працюють в конституційно-правовому полі. Звинувачення ж їх усіх у сепаратизмі, антиукраїнстві безпідставні; це віддзеркалюють об'єктивні дані. Так, 92% закарпатців, в т.ч. русинів, 1 грудня 1991 р. на республіканському референдумі висловились за незалежність України. Докори, образи усіх їх через деструктивні дії окремих лідерів лише підсилюють конфліктний потенціал регіону, шкодять міжнародному іміджу України, а в перспективі здатні спровокувати масову еміграцію.

Занепад економіки краю, небачене зuboжіння людей, масове безробіття, різке майнове розшарування, засилля мафіозно-кланових елементів – своїх і чужих – у владних структурах, корупція і злочинність, згубні соціально-психологічні наслідки катастрофічних повеней, небезпечних зсувів ґрунтів та інших стихійних лих – ці та пов'язані з ними фактори ще довго створюватимуть сприятливу атмосферу для дезінтеграції закарпатського соціуму; у цьому процесі русинські лідери відіграватимуть активну роль. Їх підтримка залежить, головним чином, від того, як будуть проходити демократизація, відновлення соціальної справедливості, поліпшення життєвого рівня населення, його національно-культурний розвиток.

Етнічний конфлікт подібного типу у великій мірі пов'язаний з діями правлячої державної еліти. Складається враження, що деякі її представники (навмисне чи мимоволі) намагаються з допомогою русинського питання підтримувати внутрішню політичну нестабільність у регіоні. Найдоцільнішою лінією поведінки у зв'язку з цим

уявляється чітке з'ясування інтересів його населення, їх правове, політичне і організаційне задоволення, поступове коригування основних проблем в національно-культурну площину. Як вважають спеціалісти з етнічної конфліктології, «еліта спроможна спровокувати як посилення міжетнічної напруженості, так і її послаблення» [5]. Конфронтаційний підхід до русинської еліти варто змінити на конструктивний діалог і співпрацю. Взаємодія між державною владою і керівниками русинських організацій здатна мінімізувати існуючі суперечності. Кожна національна меншина повинна мати гарантії того, щоб її інтереси (одержання роботи, доступ до освіти, оволодіння рідною мовою, участь у самоврядуванні тощо) були реалізовані. Дальше обмеження ж прав русинів призводитиме до загострення соціально-політичної ситуації на Закарпатті.

Не можна не враховувати, що за розв'язанням русинського питання уважно стежать представники інших національних груп краю, виявляючи йому співчуття і розуміння. Слід зауважити, що кожна спільнота, яка з плином історії тут територіально склалася, володіє особливою регіональною самосвідомістю. Як засвідчило проведене нами соціологічне дослідження, у різних етнонаціональних груп Закарпаття, попри притаманні їм специфічні потреби, багато спільного в історичній долі, умовах життя, побуті, поглядах, ціннісних орієнтаціях [6]. Багатовікове співіснування, взаємодопомога і самозахист формували у них своєрідний менталітет, характерними рисами якого є толерантність, білінгвізм, культура міжнаціонального спілкування. Закарпатці не сприймають радикальні і сумнівні зовнішні впливи, побічне втручання у їхнє життя, хворобливо реагують на імміграцію, недовіру до місцевих кадрів, наплив чужих «інвесторів», нав'язування їм кимось своїх стереотипів, норм поведінки тощо. Тому потрібне поглиблене вивчення динаміки і особливостей самосвідомості закарпатців, врахування їх у взаємодії на різних рівнях українського соціуму. За триваючої суспільної кризи особливого значення набуває з'ясування та реалізація етнічних інтересів, бо їх ігнорування чи обмеження може стати каталізатором відчуження людей. Його ознаки все більш наявні у нашому краї. Під впливом зростаючого невдоволення своїм етнонаціональним статусом у значної частини закарпатців, в т.ч. русинів, поступово формується установка на активні дії, якщо соціально-економічна ситуація вкрай погіршуватиметься.

Етнічне піднесення в нашому краї не вичерпало своїх потенцій. Воно охоплюватиме, ймовірно, й інші численні етнонаціональні групи, у чому переконує зростання ролі національно-культурних товариств, яких в області діє понад 30. Для повнішого задоволення потреб різноплемянних закарпатців, підвищення їх соціального статусу важливо розвивати регіональне і місцеве самоврядування. Коли люди відчують, що їх запити реалізуються владою, зникнуть і підстави для партикуляризму чи сепаратизму.

Для розв'язання русинського питання на Закарпатті, на нашу думку, потрібно:

- під час перепису населення надати усім громадянам можливість для вільної національної самоідентифікації;
- забезпечити представникам цього руху доступ до участі в управлінні суспільними справами в області, районах, містах і селах;
- справедливо використовувати систему економічних пільг (інвестиції, приватизація, субсидії тощо);
- здійснити цільові програми збереження і розвитку русинської культури (література, шкільництво, народне мистецтво, охорона пам'яток, конфесійне життя та інші галузі);
- реформування і діяльність нової судової системи, спрямованої на забезпечення рівності прав усіх громадян;
- припинити антирусинську пропаганду в центральних і обласних засобах масової інформації;
- здійснити комплексне наукове дослідження стану і тенденцій розвитку самосвідомості русинів у контексті сучасного етнополітичного і культурного життя українського суспільства;
- на цій основі виробити програму подолання і запобігання конфліктів, пов'язаних із забезпеченням інтересів русинів.

Деякі із порушених питань варто врахувати у законодавчих актах, що розглядаються Верховною Радою України (про статус корінних народів, національні меншини, регіональні мови, адміністративну реформу, місцеве самоврядування та ін.). Та провідну роль в цій справі покликана відіграти вдумлива загальнодержавна і регіональна політика, цілеспрямована творча діяльність усіх гілок влади на Закарпатті, висока відповідальність вітчизняної еліти за вихід із соціально-економічної кризи, поліпшення добробуту і духовний

розвиток населення нашого самобутнього краю. Спільними зусиллями можемо і мусимо добитися гідного, мирного і заможного життя в майбутній демократичній Україні.

Посилання на джерела:

1. Мигович І.І. Основи соціології. – Ужгород, 1996. – С. 46-48.
2. Народы мира: историко-этнографический справочник. – М., 1988. – С. 7.
3. Болдижар М. Чи стануть підкарпатські русини українськими русинами? // Християнська родина. – 1999. – № 5. – С. 6.
4. Кривицька О. Як запобігти міжетнічним конфліктам // Віче. – 1998. – № 12.
5. Там же. – С. 51.
6. Мигович І.І., Колібаба А.В. Соціальне самопочуття і ціннісні орієнтації закарпатців (за матеріалами соціологічного дослідження). – К.; Ужгород, 1994. – С. 48-82.

Что делать?. – Київ. – 2001. – № 19-20. – С. 79-82.

Друкується за джерелом:

Закарпатський соціум, т. 2, с. 90-97.



Розділ 2

ВИПРОБУВАННЯ ІСТОРІЄЮ

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ



КАРПАТСЬКІ РУСИНИ Й СУЧАСНЕ
ЕТНОПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ



ЧЕРЕЗ ІСТОРИЧНІ ЗАВАЛИ



ПРО ВАГОМУ ІСТОРИЧНУ ПОДІЮ – ШАНОБЛИВО,
ІЗ СУМОМ ТА НАДІЄЮ



РУСИНИ НЕ ІСТОРІЯ, А СУЧАСНА РЕАЛЬНІСТЬ

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Соціальна напруга в нашому багатонаціональному, поліконфесійному, прикордонному регіоні досить висока і має тенденцію до зростання. І хоча етнічний фактор в ній ще не домінує, за дальшого погіршення економічних, політичних, соціально-психологічних умов – як у нас, так і в сусідів – він може спричинити значні ускладнення, підсилити їх або стати їх супутником чи прикриттям. Щоб цього не сталося, потрібні уважний і всебічний аналіз стану національних відносин, з'ясування і врахування існуючих у них проблем, передбачення можливих тенденцій, зацікавлених, конструктивний вплив як державних інститутів, так і громадськості, кожного громадянина на демократичний, цивілізований розвиток цього надзвичайно складного, чутливого і суперечливого процесу.

Щоб розглядати їх конкретно в кожному регіоні і державі, доцільно пригадати деякі загальні, принципові положення. Сучасне людство налічує понад 2500 різних народів, а незалежних держав у світі – близько 200. Отже, більшість народів мешкає в багатонаціональних державах. Від цього факту, як кажуть, нікуди не дінешся. Всі ми живемо і завжди житимемо разом з людьми різних національностей. Ця обставина вимагає від кожного особистої делікатності, терпимості і відповідальності у взаємовідносинах. Як відомо, національні почуття дуже глибокі, сталі, вразливі. Їх підкреслювання, вип'ячування чи ігнорування або зневага негайно і болісно відлунюються у людських серцях, позначаються на соціальному самопочутті, політичній і моральній атмосфері в суспільстві, а часом призводять до гострих конфліктів на етнічному ґрунті, що й досі палають у різних кутках планети. Разом з тим слід враховувати, що у народів більше спільних рис, ніж відмінних. І ця спільність сьогодні, коли цілісність і взаємозумовленість світу стали такими відчутними для нас, буде зростати. Та зближення народів не означає заперечення їх національних особливостей. Навпаки, саме своєрідність культури різних народів є живильним джерелом духовного багатства людства.

Кожний із нас відносить себе до якоїсь національності. Національність – належність людини до певної етнічної (від грецького

«етнос» – народ) спільності. Історія знає такі їх основні форми: рід, плем'я, народність, нація. Остання є найрозвинутішою, формується довго, в результаті з'єднання, «перемішування» представників різних племен і народностей. У людей однієї нації, як правило, спільні економічні зв'язки, територія, мова, культура, самосвідомість, багато загальних рис в психології. Шлях до неї – тривалий, складний, своєрідний. Народи перебувають у вічному русі: етноси виникають, розквітають, щезають. Багато колись відомих пішли в небуття (скіфи, половці і т.д.), окремі існують з давніх часів (вірмени, грузини, євреї), деякі з XIV–XIX століття перетворились в нації сучасного типу (англійська, руська, німецька), чимало ще проходять цей процес. Сьогодні людство становить етнічне розмаїття – роди і племена, народності і нації, що пов'язано з різноманітністю економічних, соціальних, культурних умов їх життєдіяльності. Так, є етноси, розкидані по різних країнах, тобто без єдиної території, економіки, однак їх представники почувають себе однією нацією. В деяких націях люди розмовляють на різних мовах. Скрізь на землі все більше таких, що народилися від змішаних шлюбів і вибирають національність одного з батьків. За цивілізованими мірками цей вибір є невід'ємним правом особи, однією з умов її свободи.

У етнічному житті проявляється дія двох взаємопов'язаних тенденцій – диференціації й інтеграції. Щодо України, можна сказати, що вона, переживаючи нині національно-державне відродження, в гранично скороченому темпі надолужує втрачене, повторює кількавіковий цикл європейського творення. А щоб гідно пронести неймовірний тягар запізнілої історії, потрібні не лише час, сили і нерви, але й витримка, довіра, толерантність. На жаль, цього бракує деяким політикам, науковцям, публіцистам, які в національно-патріотичному запалі втрачають почуття міри, впадають у крайнощі, вдаються до однобічних оцінок, поспішних висновків і вчинків, а то й до безпідставних звинувачень багатьох людей, зокрема нашого краю. Маю на увазі виступи деяких парламентаріїв, публікації, публічні заяви з приводу «поширення» на Закарпатті сепаратистських настроїв, «протиправної» діяльності обласної Ради, «антиукраїнської» спрямованості русинства тощо.

Це робиться всупереч загальновідомим фактам. Закарпатці бачать єдино вірний шлях реалізації своїх інтересів у відродженні і

державній розбудові України. Про це 92 відсотки краян чітко й недвозначно висловились на референдумі 1 грудня 1991 року, проголосувавши за суверенну й незалежну Україну, абсолютна більшість – 78 відсотків – виступила тоді за збереження Закарпаття як суб'єкта України і надання йому статусу самоврядної території в її складі. Соціологічні дані, спостереження підтверджують загалом високий ступінь довіри закарпатців до Президента, вищих органів державної влади України, а повсякденне життя показує, що вони і в кризових умовах терпляче долають труднощі, уникають крайніх форм захисту своїх інтересів, зберігають злагоду й порядок. Однак це ігнорується, а акценти чомусь настирно робляться на другорядному, частковому, а то й на вигадках. Чому? Для чого? Важко сказати...

Демократія визначила форму співжиття людей різних національностей. Це гарантування з боку держави всіх вироблених світовою цивілізацією прав національним меншинам. Звичайно, при лояльності меншин щодо державної незалежності і територіальної цілісності України. Баланс інтересів можливий лише в атмосфері довіри і взаєморозуміння. Державні інститути, громадсько-політичні лідери несуть відповідальність за її створення і підтримування. Гармонії стосунків шкодять етнічний популізм, підозрілість, протистояння, що мають місце в нашому регіоні, незважаючи на докорінну зміну внутрішньо- і зовнішньополітичних умов.

На наш погляд, в якісно новій історичній обстановці, що склалася останніми роками, інтенсивно йде формування української нації. Цей процес, очевидно, ще довго триватиме. Перетворення етносу в народ, якому випало будувати власну державу, – першочергове завдання українців скрізь, в т.ч. на Закарпатті. Наш народ тисячолітньою розлукою з братами на Сході і нестримним прагненням до возз'єднання з ними давно усвідомив її важливість. Звинувачувати його сьогодні в недостатній національній свідомості, українськості, а то й сепаратизмі – неісторично і несправедливо.

У цьому зв'язку торкнемося такого специфічного явища, як русинство. Воно неоднорідне, має позитивні потенції і крайнощі, здатне відігравати як конструктивну, так і дезінтегруючу роль. Що собою являють русини: окремішній народ чи складову частину українського етносу, можуть вони стати нацією чи ні, якою бути їхній літературній мові і чи потрібна вона?.. Ці та безліч інших дискусійних питань ма-

ють право на постановку і розгляд з наукових позицій. Розмови навколо них ведуться не перший рік, останнім часом стають предметнішими, зваженими. І це вселяє надію, що вони сприятимуть пошукам істини. Не забігаючи вперед, вважаю принциповим не протиставляти поняття «русин» і «українець». Адже з історії бачимо, що це лише різні стани суспільного розвитку одного етносу. Формування національної самосвідомості українців у різних регіонах – процес нерівномірний, триваючий, своєрідний. Національну ідентифікацію не можна нав'язувати, бо до чого це призвело в недалекі часи, тепер видно всім. Не бачу нічого страшного в тому, що частина земляків вважає себе русинами і хоче це засвідчити на законній підставі. Русинське слово, культура, традиції повинні мати умови для свого природного розвитку. Скільки можна забороняти, примушувати, обмежувати, відкидати те, що чимось відрізняється? Невже вживання самоназви Русь-Україна загрожує нашій державі? Те ж саме з Підкарпатською Руссю чи Закарпатською Україною. Для чого підміняти головне частковим, до того ж неістотним, спірним, гіперболізувати останнє і зосереджувати на ньому основну увагу? Я особисто вважаю недоцільним створення русинської літературної мови.* Відверто кажу це В. Фединишинцю, І. Туряниці, М. Поповичу та іншим лідерам Товариства подкарпатських русинів. Водночас вважаю, що вживання русинських слів не загрожує чудовій, загальноновизнаній українській мові, вона тільки збагатіє від них і заграє новими барвами. А людям, що нею користуються, принесе радість. То чи варто навколо цього питання розпалювати пристрасті, ламати стріли, сіяти підозрілість і відчуження? Кому це треба? І для чого? Я розумію, що дискусію на ці теми ведуть переважно представники інтелігенції, до того ж історико-літературного спрямування. Кожен говорить і пише про те, що йому ближче і відомо. Та й тут зациклюватись на чомусь одному не варто. Адже є проблеми ширші, складніші. Скажімо, як підвищувати загальну мовну культуру закарпатців, як розвивати мови національних меншин (кадри, посібники, методика), як впроваджувати іноземні мови і водночас протистояти засміченості рідної мови чужими і непотрібними запозиченнями. Я вже не кажу про те, що ми

* Згодом змінив цю думку, пояснивши її еволюцію у праці «Русини і мова» (Ужгород, 2010, 44 с.)

все більше стаємо жертвами інформаційно-розважальної інтервенції західної маскультури з її бездуховністю, агресивністю, порнобізнесом. Тут, мабуть, криється головна небезпека для української культури. То ж чи варто інтелігенції і політичним діячам переключати увагу громадськості на русинську мову тоді, коли для всіх закарпатців важливіше боротися із серйозними труднощами, займатися творчими справами? Чи розумно сваритися братам в одній сім'ї?

На шляху до реальної державності нині головніше – формування української нації як певної політичної, соціальної, культурної і психологічної цілісності, поступове перетворення населення в народ, об'єднаний як спільним минулим і сучасним, так і, що головне, спільним майбутнім – розвиненим громадянським суспільством. Привабливий і прийнятний проект цього майбутнього вимальовується. Та наблизитися до нього зможемо лише поступовими економічними, політичними, іншими реформами, причому в поєднанні з просвітницькою діяльністю, а не шляхом, тим більше ідеологічної, конфронтації. Загострення мовних, релігійних, етнічних, політико-ідеологічних відмінностей серед різних верств населення України, ігнорування регіональних особливостей лише гальмує цей процес. Надто радикальні дії націоналістичних сил, створення навколо їхніх опонентів іміджу екстремістів, сепаратистів, антиукраїнців і т.п. завдає більше шкоди, ніж користі для розбудови вільної демократичної держави. Ті, хто виступає за негайну українізацію, діють як найзакореніліші вороги України. Це думка професора Гарвардського університету Р. Шпорлюка (газ. «Європеець», 1992, № 5), з нею важко не погодитись.

Повертаючись до Закарпаття, зазначу, що, крім локальної географічної відмінності між ним та сусідніми регіонами, населення тут має інші особливості, які не можна недооцінювати, а тим більше ігнорувати. Через зовнішні обставини північно-карпатська (галицька) і південно-карпатська (закарпатська) частини українського етносу виявились на різних рівнях історичного, економічного, політичного, культурного розвитку. Після багатолітнього грубого поневолення Закарпаття в 1-й половині XX століття опинилося у відносно ліберальних умовах поліетнічної буржуазно-демократичної Чехословаччини. Воно не знало братовбивчої боротьби, кілька разів мало, хоча й формальну, автономію, а напередодні і після Другої світової

війни – державну самостійність з відповідними атрибутами. Багато-національний народ краю, зберігаючи етнічні відмінності, досяг загалом високої культури взаємного спілкування і співжиття. Взаєморозуміння і толерантність стали істотною рисою характеру, а надії на кращу спільну долю – джерелом мудрості і громадянської лояльності закарпатців. У дорадянські часи вони змогли витворити багато інститутів громадянського суспільства, розвинуті елементи політичної і духовної культури: різні партії, вільні профспілки, численні релігійні, добродійні, спортивні, кооперативні, інші незалежні від держави громадські організації, національні школи, пресу, мистецтво. В часи перебудови, демократизації, національно-культурного відродження люди забажали багато що з соціально-політичного досвіду відновити і творчо використати. Ці прагнення не завжди зустрічають розуміння і підтримку, часом, як і раніш, зазнають протидії, нав’язування інших форм громадсько-культурного життя. Так можна розцінювати, зокрема, втручання деяких галицьких політиків і їхніх емісарів у внутрішні справи закарпатців, настроювання ними виборців проти законних органів влади, форсування українізації, апологетику бандерівщини, протидію самоврядності, ринковим відносинам із сусідніми регіонами суміжних країн та багато іншого. Не піддаючи сумніву благородність намірів братів із-за перевалу, їхні дії сприймаються більшістю нашого населення без розуміння, підтримки, а то й з острахом і обуренням. До речі, не підтримуються вони, як правило, і тими співвітчизниками, для яких Закарпаття стало другою малою батьківщиною.

Не можна забувати, що останніми десятиліттями економіка нашого краю розвивалася однобічно (як додаток до прикарпатської промисловості), через відсутність вузів у молоді був обмежений доступ до вищої освіти і управління, а в поєднанні з тенденційною кадровою політикою посланців Києва і Львова Закарпаття виявилось переповненим такими заїжджими фахівцями і керівниками, в яких особливої потреби не було раніш, а тим більше сьогодні.

Принциповим вважаю і те, що в національній консолідації провідну роль мають відігравати не громадсько-політичні організації зі своїми груповими інтересами, пристрастями, підходами, а державна влада, її ефективне функціонування і управління стабілізацією суспільних процесів.

Звичайно, відцентрові, національно-державницькі устремління на вищому рівні живлять аналогічну тенденцію й на місцях. Але це – не антиукраїнський сепаратизм, а скоріше – регіональний партикуляризм. Що під ним розумію? Основане на територіальній спільності і природній єдності місцевих інтересів прагнення в кризових умовах зберегти і зміцнити економічну, політичну, соціально-культурну самостійність свого краю, землі за рахунок певного ослаблення вищих структур влади і розширення регіонального самоуправління. Таким чином, місництво чи регіональний партикуляризм, руйнуючи зацентралізовані і бюрократизовані управлінські зв'язки, працює в підсумку на національну інтеграцію, розбудову вільної, цивілізованої української держави.

Чому ця тенденція має місце в Закарпатті? Причин для неї багато і різних – історичних та сучасних. Про них чимало сказано в пресі. Виділю окремі:

а) поглиблення останніми роками економічних проблем у регіоні, де за сприятливих природно-кліматичних умов слабо й однобічно розвинена промисловість, відчутне хронічне малоземелля, перенаселення і дефіцит продовольства, сировини, інших видів матеріальних ресурсів;

б) достатньо високий, середньоєвропейський рівень матеріальних потреб і культурних запитів закарпатців, їх намагання швидше запровадити ринкові відносини, здійснити приватизацію, земельну реформу, створити вільну економічну зону, інші передумови, щоб зажити хоча б так, як сусіди;

в) порівняно нижчий ступінь політизації, поміркованість, здоровий глузд, витримка і обачність більшості земляків в атмосфері вируючих навкруг пристрастей, протиборства і амбіцій;

г) прагнення народів Закарпаття до етнічного самозбереження і соціального самоутвердження, інтенсифікації багатоманітних зв'язків з праматірними державами, діаспорою, суміжними і дальніми країнами – як в СНД, так і за її межами;

д) тяжіння в умовах суверенізації до незалежності й самоуправління, до оновлення історичних традицій – автономії, політичного плюралізму, певна ідеалізація минулого в процесі його переосмислення, до того ж в кризовій, передкатастрофічній ситуації;

е) давня проруська політична орієнтація більшості корінного населення Закарпаття. Життя в пригніченому стані на правах національної меншості серед іншомовних, часом вороже настроєних етнічних субстратів живило сподівання на визволення з допомогою старшого брата. В буденній свідомості зберігся етнічний стереотип «ми – руські», існувала надія на Схід, який однозначно ототожнювався з колись могутньою і багатообіцяючою Росією.

Нині ця тенденція підтримується бажанням зберегти з нею економічні, наукові, інші гуманітарні зв'язки, уникнути серйозних конфліктів між нашими двома країнами. Для багатьох закарпатців різних національностей істотне значення має Росія і як потенціальна сфера трудової зайнятості, джерело техніки, зерна, лісу, будівельних та інших вкрай необхідних матеріалів і сировини. Чимало людей в регіоні переконані, що разом з Росією Україні легше розв'язувати оборонно-стратегічні, економічні, торгово-фінансові, валютні й інші проблеми, виходити з кризового стану.

Враховуючи загальну перспективу автономізації регіонів, найважливішим уявляється швидке і успішне здійснення економічних реформ, забезпечення прав і свобод особи, формування повноцінного громадянського суспільства в Україні. Тоді скрізь відновляться доцентрові, інтеграційні тенденції, природно і безболісно завершиться перетворення населення в націю, а будівництво вільної, міцної і багаті держави стане справою усіх її громадян.

Месіанські, націоналістичні, ультрарадикальні ж амбіції деяких угруповань здатні скоріш поглиблювати політичне протистояння, етнічну диференціацію, відцентрові тенденції, підживлювати ідеологічну агресивність і психологічну конфронтацію серед різних верств населення. В такій атмосфері демократичні перетворення йтимуть повільно, можуть опинитися під загрозою, неминучі гострі соціально-політичні конфлікти.

Підсумовуючи, знов підкреслю важливість поглибленого вивчення стану, проблем і тенденцій розвитку національних відносин в нашому регіоні, формування зрілої громадської думки з цього питання, збереження і примноження традицій взаємного спілкування і співробітництва представників різних етнічних спільностей, віросповідань, політичних сил, соціальних верств та інших категорій населення. Багато в цьому плані можуть зробити школа, наукові і

культурно-мистецькі заклади, засоби масової інформації, громадські організації, керівники трудових колективів. Особливої уваги заслуговують угорці, румуни, цигани та інші національні меншини, які поновому виявляють і обстоюють свої інтереси, справедливо розраховують на довіру і допомогу держави.

З теоретичних проблем актуальними і перспективними бачаться дослідження змін в соціальній структурі, етнічній свідомості, потребах і ціннісних орієнтаціях різних верств населення, особливостей приватизації, становлення ринкових відносин в поліетнічному середовищі, міжнаціональних культурних взаємовпливів, діалектики розвитку української нації в нових історичних умовах, соціально-психологічних аспектів цього процесу та ін.

Вивчення цих проблем матиме також істотне практичне значення для органів державної влади і управління. Від їх розуміння і розв'язання вирішальною мірою залежатиме соціальне самопочуття закарпатців, доля нашого краю.

Новини Закарпаття. – 1993. – 9 лют. (№ 21). – С. 4.

Передрук із змінами, під назвою:

Злагоді перевали не завада // Віче. – 1993. – № 6. – С.108-114.

Друкується за джерелом:

Закарпатський соціум, т. 1, с. 69-75.



КАРПАТСЬКІ РУСИНИ Й СУЧАСНЕ ЕТНОПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Останніми роками на Закарпатті та за його межами з'явилося чимало публікацій з питань карпаторусинства. Але ясності не додалося. Чи не тому, що у вивченні цієї проблеми випереджають мово- та літературознавці, менше – юристи. А історики, етнографи, соціологи, політологи, економісти свого слова ще не сказали.

Початок дискусії з проблем карпатських русинів (далеко не першої в історії) було покладено на науковій конференції в місті... Гонолулу на Гавайях 20 листопада 1988 р., на якій вчені США, Канади, Польщі порушили питання етногенезу та політичної історії лемків-русинів. Затим її продовжено на секції «Карпаторусинських студій» IV Всесвітнього конгресу з проблем політичного, соціально-економічного і культурного розвитку народів Східної Європи і Радянського Союзу, що проходив 21-26 липня 1990 р. в англійському місті Гаррогіт, на міжнародному науковому семінарі «Традиції регіональних культур. Українці-русини в Карпатах і діаспорі» 8-19 березня 1991 р. в Ужгороді, Пряшеві, Кракові, Новому Саді, на міжнародній науковій конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура» 26-29 серпня 1991 р. в Ужгороді, на міжнародному науковому симпозіумі «Національні меншості Центральної і Південно-Східної Європи» 13-16 листопада 1991 р. в Братиславі та інших міжнародних і локальних зібраннях науковців.

У закарпатській обласній пресі протягом 1989–1992 років тривала дискусія під рубрикою «Україна і русинство», котру започаткував доктор філологічних наук, професор Ужгородського університету П.П. Чучка серією статей [1], в яких він розкривав причини ностальгії закарпатців за назвою «русини», розглядав питання їх національної самосвідомості, розтлумачував терміни «Україна», «українець», з'ясовував національну орієнтацію закарпатців, позитивно оцінював позицію комуністів щодо цього. За ним виступили доктор історичних наук, професор В.М. Мельник [2], кандидат філологічних наук, доцент Ужгородського університету Ю.І. Балега [3], доктор філологічних наук О.В. Мишанич [4]. Газетні публікації останнього лягли в основу його однойменної книги. З'явилися й десятки науково менш значних, але ширих за змістом статей і заміток, переважно антирусинського спрямування.

Концентрований наступ добірних науково-філологічних сил проти русинства підтримали зарубіжні колеги. Зокрема, доцент Зігенського університету (Німеччина) Й. Сірка [5], який разом з Ю. Балегою видали брошуру «Хто ми є і чиї ми діти?». До них приєдналися Микола Мушинка [6] та Микола Штець [7] з Кошицького університету (Словаччина).

Ще до того свою негативну оцінку новітнього русинства висловили учасники III з'їзду закарпатських українців у діаспорі

19-21 жовтня 1990 р. в Торонто. Серед інших політичних резолюцій з питань відродження Закарпаття і його проблем чи не найважливішою була «В справі «русинського» товариства і руху». В ній, зокрема, засуджується те, що «деякі речники цього руху, в тому числі і його закордонні інспіратори та спонсори, докотилися до сепаратизму, намагаючись створити окрему «русинську» народність і для неї «кодіфікувати» літературну мову» [8].

Але «дискусія» українофілів з русинами насправді була схожа на гру в одні ворота, бо тільки через рік після її початку з'явилася серія статей провідного тоді ідеолога русинства (теж філолога) В. Фединишинця [9], статей емоційних, але не наукових. Від наукових викладок русинства ніби ухилялися.

А життя тим часом йшло і, як тепер бачимо, не стільки розв'язувало, скільки висувало деякі нові питання: хто ми є – русини чи українці, з ким і як будемо жити далі, що несе дітям і внукам нашим туманне майбутнє?

Більшість авторів погоджується, що, будучи віками розірвані державними кордонами з братами на Сході, карпатські русини зберегли схожі з ними мову, спосіб життя, звичаї тощо. Тож виникає питання: русини становлять окремий слов'янський народ і в різних державах живуть як національні меншини чи вони є етнічними групами корінних народів (тих, що дають назву державам)? Одні вчені, як, наприклад, українознавець з Торонтського університету (Канада) П.-Р. Магочій, вважають, що русини «суть народностнов меншинов» в Україні, Польщі, Словаччині [10]. Вітчизняні мово- та літературознавці доводять, що «русини як національна і етнічна група стали українцями» [11], оскільки Закарпаття прийняло українську літературну мову, культуру, літературу і таким чином тут «назавжди розв'язано національне питання». Інший вчений додає: «Коли в 1944 році Закарпаття звільнила Червона Армія і край відійшов до СРСР в результаті народного референдуму (?!), всіх русинів, як і належить (??!), записали українцями» [12]. Як все просто і ясно. Жодних проблем (пригадаймо догми брежнєвських часів!).

Якби то було так! Але ті ж автори, що вважаються незаперечними авторитетами в цьому питанні, раптом змушені визнати, що деформації 40–60-х років, проблеми і біди, породжені тоталітарними режимами у нас і в сусідів, «воскресли привид минулого – карпато-

русинізм». Виходить, що він, «карпаторусинізм», явище об'єктивне, закономірне, хоч ці автори так і не відмовились від твердження, яке набиває вже оскому, що неорусинство є плодом компартократії, дітищем КДБ.

Звідси випливає наступне запитання: карпаторусинство (карпаторусинізм, неорусинізм) – це проблема етнокультурна чи політична?

Відродження русинства на Закарпатті наприкінці 80-х – на початку 90-х років сприйнято по-різному. Хтось у ньому побачив відновлення історичної пам'яті автохтонів, хтось – можливість узаконити етнічно-культурну відмінність закарпатців від населення інших регіонів України, а дехто, особливо з числа «свідомих українців», навіть загрозу... державній незалежності. Ні більше, ні менше. Хоча знову виникає протиріччя: відродження русинства одночасно помічене і в інших країнах Карпатського ареалу – на Пряшівщині (Словаччина), на Лемківщині (Польща), у Воєводині (колишня Югославія), але щось не чути, щоби русинство загрожувало незалежності цих держав.

Щодо закарпатських русинів, то заполітизовані науковці безпеліційно вважають їх «органічною частиною всього українського народу», або його «галузкою». З цим твердженням важко не погодитись, але тоді випливає, що русинів на Пряшівщині слід вважати галузкою словацького, русинів Лемківщини – галузкою польського, а югославських – галузкою сербського чи хорватського народів? Питається, чи не шматуємо ми свідомо неодноразово і нещадно шматовану етнічну спільноту на галузки (може, хвостики) і ліпимо, кому до кого вигідно. А може, слід було б визнати, що вони, русини – українські, словацькі, польські, югославські – є галузками єдиного слов'янського народу, в найменні якого зберігся вічно живий корінь «рус»?!

А якщо до такого ризикованого припущення додати, що русини були народом, який знали і поважали римляни, греки, асирійці, інші близькі і далекі сусіди, але на догоду територіальним і політичним інтересам сусідніх держав і державок немилосердна історія їх ділила, розмежовувала, по частинах онімечувала, мадяризувала, чехізувала, словакізувала, ополячувала, а за останні півстоліття ще й русифікувала і – українізувала. Зате ніколи не об'єднувала, не консолідувала. Мабуть, так було бажано історії. Але, повторюємо, це припущення. Нічого крамольного в ньому немає, якщо його не перетворювати на

предмет політичних спекуляцій, а спокійно визнати, що тут процес формування, кристалізації української національної свідомості внаслідок історичних і геополітичних умов значно розтягнувся і перебуває в стані, далекому до завершення. (Та хіба лише тут?) Це процес природний і не терпить штучного прискорення.

Повернімося, однак, до суті питання. Організаційне оформлення русинства відбулося в лютому 1990 р. У першому обнародованому документі – «Зверненні до населення Закарпатської області» – необхідність заснування Товариства карпатських русинів (ТКР) обґрунтовувалась тим, що «русини жили і продовжують жити на нашій території, діти наші народжуються русинами», що «русини ні в процесі тисячолітньої еволюції, ні під тиском тисячолітньої насильницької денаціоналізації не стали іншим народом, залишилися русинами». Лейтмотивом документа було: «Русини є окремішнім народом і не являються частиною ні російського, ні українського, ні білоруського народів» [13].

У зверненні зазначалося, що ТКР являє собою «культурно-громадську організацію», яка об'єднує громадян нашого краю на платформі боротьби за національне відродження русинського народу і керується у своїй діяльності Міжнародною декларацією прав людини, міжнародними правовими нормами. Були також детально викладені цілі і завдання Товариства: національне відродження русинського народу, його історії, мови, культури, звичаїв і традицій; відновлення національності корінного населення – русинів: об'єднання всіх русинів, які проживають у Карпатському регіоні та в інших державах, для консолідації сил в національному відродженні; відновлення історичної назви краю і надання йому статусу «Підкарпатської Республіки»; відновлення шкіл і класів з викладанням предметів рідною русинською мовою, вивченням історії краю і Закону Божого, створення при Ужгородському університеті і Мукачівському педучилищі відділень для підготовки вчителів для русинських шкіл; відродження ремесел, промислів, землеробства серед корінного населення; формування вільної економічної зони, використання всіх ресурсів краю для блага і поліпшення добробуту його жителів; боротьба за перетворення Карпат на екологічно чисту і демілітаризовану зону; припинення міграції населення.

Що й казати, цілі та завдання, які ставили перед собою активісти ТКР, були благородними, гуманними і мали культурно-освітницький характер. Проте незабаром, 29 вересня 1990 р., на засіданні правління Товариства прийнято другий програмний документ: «Декларація Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». Ми утримаємось від коментарів, бо, по-перше, сама назва документа промовиста і дає уявлення про його зміст, по-друге, науковій громадськості уже відома оцінка Декларації [14]. Скажемо тільки, що поява такого документа (хоч і мало знайомого широкому загалу) не могла не викликати стурбованості серед «демократичного» крила громадсько-політичних сил Закарпаття, що набирало силу. По мало ким помічених Декларації, опублікованій в листкові ТКР та в газеті «Молодь Закарпаття», вдарила вся обласна преса на чолі із «Закарпатською правдою». В останній 21 листопада з'явилася Заява з приводу «Декларації Товариства карпатських русинів...». Тринадцять керівників громадських, політичних та науково-освітніх організацій заявили, що вони не виступають «проти русинства як історико-культурного етапу в розвитку українського народу», однак, подавши русинам урок історії Закарпаття, визнали Декларацію антинауковою, а її авторів такими, що «ніяк не хочуть рахуватися з тим процесом спонтанного українського національного самоусвідомлення народних мас, який вони пройшли у міжвоєнні роки», але – що найстрашніше – не хочуть «маленьку слов'янську державу» (1939 р.) називати власним іменем «Карпатська Україна», а вперто називають її тільки «Підкарпатська Русь». Щоб за такий гріх прибити русинів до ганебного стовпа, на допомогу були взяті вислови Сталіна, Троцького, Хрущова, Гітлера, Горті та ін.

У редакційних підсумках дискусії «Україна і русинство» зазначалося: «абсолютна більшість читачів вважає, що русино-українці – це один і той же народ, назва якого з русинів на українців змінилась у процесі історико-етнічного розвитку, змінилась природно, безболісно, була прийнята всім народом, за винятком незначної частини людей, які цього процесу не розуміють або ж, навіть розуміючи, в силу політичних амбіцій і цілей хочуть своєю особливою позицією добути собі певні дивіденди» [15]. Справді, назва змінилась, а чи змінилась душа русина – редакція промовчала, хоча надрукувала цікаві

міркування: «Ми хочемо жити на своїй батьківській землі, у складі суверенної Української держави, як русини. Хай ми будемо українськими русинами, як були колись угорськими русинами, але русинами. Чи є в цьому прагненні наша вина перед Україною або привід для цькування?» А й справді, в чому тут вина? Або таке: «Не можна заперечувати схожість української та русинської мов, але ігнорувати наявність останньої також некоректно, як і доводити, майже безпідставно, що русини – це ті ж українці, які поки що нібито не усвідомили себе представниками великої і славної нації».

Отже, реакція на появу злополучної Декларації Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки виявилась ланцюговою. Півторарічної дискусії навколо проблеми «Україна і русинство» антирусинам здалося замало – 15 лютого 1991 р. в пресі з'явилася Заява 17 діячів науки, культури і мистецтва Києва – вихідців із Закарпаття, названих «плеадою славних імен наших земляків, красою і честю Закарпаття». Вони підписали цей документ на знак протесту проти положень згадуваної Декларації, «хоч в історичній аргументації, – як сказано в редакційній передмові, – повторюються факти й аргументи, які вже наводилися у наших публікаціях» [16]. Не будемо коментувати цього витвору розгніваного автора-ініціатора, бо він повторює зміст десятка статей, двох брошур на одну і ту ж тему, в яких надто помітною стала еволюція поважного вченого-ліберала до нетерпеливця-політика.

Ще до публікації Заяви київських закарпатців, 14 січня 1991 р., було створено комісію облвиконкому з 24 вчених і громадських активістів для вивчення правомірності питань, порушених у Декларації ТКР на предмет підготовки і прийняття вищим органом місцевої влади свого документа-відповіді із зазначених питань. Але стався курйоз. Поки в облвиконкомі думали, 24 жовтня того ж року «Закарпатська правда» опублікувала висновки згаданої комісії без її згоди, що голова і члени оцінили як «політичне інтриганство, нечесність, аморальність і нетактовність» [17].

І все ж обласна влада знайшла в собі сміливість дати оцінку діяльності «окремих об'єднань» (читай – ТКР), які присвоїли собі право виступати від імені десятків, сотень тисяч людей, в тому числі і в питаннях, на які абсолютна більшість закарпатців під час референдуму

1 грудня 1991 р. дала однозначну відповідь: «Всупереч ними ж прийнятим статутам вони займаються діяльністю, не властивою громадським формуванням» [18].

Як видно із Заяви, керівництво облдержадміністрації та обласної Ради народних депутатів найбільше розсердилося на діяльність групи, що іменує себе «Підкарпатською республіканською партією», яка, не будучи зареєстрованою, вдається до поширення провокаційних листівок-звернень, в яких закликає жителів області вимагати «образовання незалежної Республіки Подкарпацька Русь», «підтримувати идию ПРП возглавити организацию временного, коалиционного правительства из представителей национальных меньшинств края до начала всенародных выборов» (стиль збережено).

Подібними «революційними» діями лідери карпатських русинів розпочали і 1992 рік. Так, у Заяві делегатів III Конференції ТКР від 15 лютого 1992 р. до народних депутатів України говориться, що приєднання Закарпатської України до Української РСР, здійснене за договором від 29 червня 1945 р. «Про Закарпатську Україну», є неправомочним. Таке твердження автори Заяви мотивують тим, що договір і протокол до нього про умови приєднання були підписані не Народною Радою Закарпатської України, а неуповноваженим на це урядом Чехо-Словаччини і що, мовляв, за міжнародним правом жителі території, яка за договором перейшла від однієї держави до іншої, вправі зберегти своє попереднє громадянство або прийняти інше шляхом подачі індивідуальних заяв. Оскільки ніхто з громадян Закарпатської України таких заяв не писав, то корінні закарпатці продовжують залишатися громадянами... Чехо-Словаччини. Ці ідеї керівники ТКР підкреслювали в публічних виступах, втілювали у практичних діях.

За словами керівників ТКР, воно нині об'єднує Ужгородську міськрайонну, Мукачівську міську, Свалявську, Хустську районні організації, які нараховують близько 1600 функціонерів та симпатизуючих. У Мукачеві відкрито «Дом русинов». В середині Товариства йде не пошук і уточнення програмних цілей, напрямів діяльності, а боротьба за лідерство, з'ясування відносин, змінюється керівництво.

Деякі акції зовсім не додають популярності керівництву ТКР. Так, на початку 1992 р. група безвідповідальних осіб звернулися до чехо-словацького парламенту з вимогою приєднання Підкарпатської

Русі до (тепер уже колишньої) Чехо-Словаччини [19]. Парламентарям сусідньої держави вистачило здорового глузду не вдаватися до перегляду кордонів повоєнної Європи і не втручатися у внутрішні справи суверенної України. Та цього не можна сказати про лідера Чеської республіканської партії pana М. Сладека, який на запрошення русинів-екстремістів не тільки просторікав про повернення Закарпаття довоєнного статус-кво, а і для впевненості підняв над Мукачівським замком чехословацький прапор. Подібні дії свідчать про те, що лідери русинства зводять рух з культурно-освітньої діяльності на політиканство. Процес становлення ТКР виявився суперечливим. Про чітку програму подальших дій Товариства громадськості не відомо.

Недипломатичні випадки проти «свідомих українців», особливо проти керівництва т. зв. Української народної влади Закарпаття (УНВЗ), мають здебільшого мітинговий, часом вульгарний характер, що й викликає адекватну реакцію. Протистояння, неприкрита ворожнеча проукраїнського і прорусинського напрямків аж ніяк не сприяє консолідації суспільно-політичного життя в області.

Останнім часом ТКР намагалася здобути популярність активними виступами за прискорення реалізації наслідків референдуму (1 грудня 1991 р.) про спеціальну самоврядну територію, вільну економічну зону на Закарпатті. Його лідери різко критикували владні структури всіх рівнів, закликали народних депутатів «пройнятися почуттям відповідальності і поваги до свого народу і покласти край зволіканням у вирішенні цього доленосного питання і не спричиняти дальшого загострення соціально-політичної обстановки в краю».

В цьому ТКР виступає в блоці з Асоціацією демократів Закарпаття, Товариством угорської культури (КМКС), Товариством словацької культури ім. Л. Штура, Товариством німців «Відродження», Товариством циган «Рома», Товариством єврейської культури «Менора». Їх спільним заходом став проведений 28 листопада 1992 р. «Форум громадськості» на тему «Шляхи реалізації результатів обласного референдуму 1 грудня 1991 р. «Про статус Закарпаття як спеціальної самоврядної адміністративної території в складі України».

Правління ТКР розробило проект програми проведення в регіоні земельної реформи і звернулося до депутатів обласної Ради народних депутатів розглянути її на черговій сесії, вживає інших заходів

для привернення на свій бік селянства. Але, як свідчать останні події, активізація діяльності ТКР і формування громадської думки навколо нерозв'язаних соціально-економічних проблем навряд чи зможе привести до зростання його популярності і перетворення русинства на серйозну політичну силу.

Вищеназвані програмні вимоги і практичні дії ТКР в оцінках опонентів дістали назву «політичного русинізму», який, мовляв, «ще не доріс до таких понять, як націоналізм і державність, вегетує на рівні етнічної групи, вдає, що не визнає нічого, крім русинів, які хочуть жити по-своєму, говорити і писати своєю окремою мовою, веде дуже активну антиукраїнську політику, одверто заявляє, що не хоче мати нічого спільного з Україною...» [20].

Подібні оцінки із статей окремих антирусинів перекочують у колективні документи. Так, у Заяві учасників «Закарпатського форуму» в рамках Всесвітнього форуму українців, що відбувся 21-24 серпня 1992 р. в Києві, говориться: «Засуджуємо новочасне політичне русинство, інспіроване ворожими Україні силами у старій більшовицькій та імперській структурі і підтримуване ревізіоністськими колами колишніх володарів Закарпаття. На цьому кон'юнктурному явищі спекулюють місцеві амбітні особи з рецидивами реакційного русофільства, мадярофільства, доходячи до крайніх виявів українофобії».

Приводом для таких звинувачень є інсинуації навколо «русинського питання» в окремих зарубіжних засобах масової інформації. Широкого розголосу набрала, зокрема, публікація матеріалу під назвою «Закарпаття знову стає розмінною монетою Європи» («Срібна земля», 1992, 19 листоп.). Це передруковане ужгородським тижневиком повідомлення з чехословацької газети «Політика» за 14 листопада 1991 р. про конфіденційні переговори колишніх радянських та німецьких експертів з приводу геополітичних проблем Центральної Європи, проведених у вересні 1990 р. в Женеві. У підсумковому документі йшлося про тодішню Чехословаччину, яку великі держави знову готові були поділити. В одному із тринадцяти пунктів говорилося: «СРСР не буде забороняти відірвання Закарпатської України на випадок дестабілізуючої діяльності українських націоналістів та її включення до Угорської республіки». Від такої аморальної дестабілізуючої позиції Москви, яка завжди підтримувала русофільство на

Закарпатті, сьогодні тінь падає на русинство, на ТКР, яке нібито є агентом Москви. Ось типові висловлювання на цей рахунок: «Нинішнє політичне русинство є лише одним з проявів антиукраїнської політики Москви» [21]. Йому вторить другий антирусиніст: «Антиукраїнська і русоцентристська спрямованість програми Товариства карпатських русинів очевидна» [22]. Щоб нагнати страху на читача, поважний автор доводить справу до абсурду, говорячи, що карпаторусинство не є щось локальне і аморфне. Це, мовляв, імперська лінія, яку можна розглядати тільки в одному аспекті: «Бути чи не бути українському народові, українській державі?». Тому ату його, ату!

Отже, русинство на Закарпатті, завдяки політиканству своїх лідерів та його опонентів, набуває рівня міждержавної політики.

Слабкістю русинського руху є відсутність у його розпорядженні серйозних наукових обґрунтувань та популярного викладу генезису цього явища. Газетні публікації з цього приводу мають переважно емоційно-полемічний і менше – науково аргументований характер. Так, у солідному московському виданні редактор газети «Подкарпатська Русь» В. Петровай пише: «У русинів фіксований наголос, і тому русинський народ ніяк не може бути віднесений до східнослов'янської мовної групи. І його не можна розглядати як етнічний різновид українського народу, бо тут дуже багато відмінностей» [23].

Як курйоз можна сприймати міркування іншого теоретика русинства В. Сочки. Оскільки, мовляв, «закарпатські русини за свою історію мали тісніші взаємини з Європою, ніж з Україною, оскільки всі закарпатські ріки течуть в Європу, не в Україну, а населення і по сей день стежить за прогнозом погоди не за київським радіомовленням, а кошіцьким та будапештським» [24], то про яку, мовляв, етнічну спорідненість русинів й українців можна говорити?

В подальшому вивченні питань етнокультурної орієнтації закарпатців, їх національної самоідентифікації, місця русинства в етнополітичному житті регіону певну допомогу подають соціологічні дослідження. Так, соціологічна лабораторія Ужгородського університету наприкінці 1989 р. провела опитування на тему: «Міжнаціональні відносини: актуальні проблеми». У відповідях на анкету, а також числених листах, що надійшли від респондентів, вже тоді простежувалося прагнення до відродження русинства, висловлювалась ідея

належності закарпатців не до українців, а до русинів, протиставлялись закарпатці українцям Галичини, Наддніпрянщини [25]. Наслідки опитування вимагали популярного роз'яснення громадськості області питань «українства», «русинства», національної належності населення Закарпаття. Виникла проблема, як активізувати роботу науковців-істориків, мовознавців з дослідження цієї проблеми, не допускаючи при цьому розпалювання неприязні, ворожнечі, спекуляції цією штучно створюваною проблемою [26].

В наступному соціологічному дослідженні з питань громадсько-політичної та національно-культурної орієнтації населення Закарпаття, яке проводив Карпатський філіал Міжнародного інституту менеджменту – МІМ у жовтні 1991 р., було охоплено 1200 респондентів, з яких 80% мали в паспорті запис «українець», 12% – «угорець», 5% – «росіянин», близько 1% – «румун», «німець», «циган», що відображає національну структуру населення Закарпаття.

Виявилось, що серед 80% «українців за паспортом» усвідомлюють себе ними тільки 55%, а решта 18% вважають себе русинами, 7% – русинами-українцями, 1,2% – угро-русинами, 0,7% – русинами. На запитання «Яку б ви дали національно-етнічну характеристику русинству?» відповіді розподілилися так: 28% опитаних вважають русинів окремою нацією, 4,5% – гілкою української нації, але її представники повинні записуватися «русинами»; 23% розглядають русинів гілкою української нації і вважають, що їм немає потреби виділятися в окрему русинську національність. Найбільше респондентів (29,5%) переконані, що русини – це окрема нація, адже вони мають свою самобутню культуру, традиції і т. д., які треба відроджувати, розвивати. Але було й таке: 2,5% вважають русинів частиною угорської нації... [27]. Отже, якщо 27% місцевих жителів відносять себе до русинів, русинів-українців, угро-русинів, руснаків, а 28% опитаних вважають русинів окремою нацією, ігнорувати це явище не слід. Не абсолютизуючи ці показники, все ж хотілося б звернути увагу громадськості: тут потрібні не тільки і не стільки емоції, а зважений науковий підхід і реалістичні політичні вирішення питань етнічного русинства на Закарпатті.

Спробуємо з'ясувати причини відродження етнічного (народного) і політичного русинства та інтересу до нього. Їх, на нашу думку,

декілька. По-перше, загальне прагнення позбутися наслідків недалекоглядної політики нівелювання націй і народностей захопило і русинів (національно-етнічний ренесанс). По-друге, в умовах демократизації, відносного політичного та ідейного плюралізму відбулося пробудження всіх частин слов'янського населення Закарпаття, зародилося прагнення до відродження історичної пам'яті, місцевих традицій, духовних цінностей, подібно до процесів, що відбуваються серед угорців, румунів, словаків, німців, циган, які створили відповідні національно-культурні товариства. По-третє, русинське відродження певним чином можна вважати як протидію навальному наступу т. зв. «національно свідомої» частини населення здебільшого галицького походження, яке настирливо намагається закарпатцям нав'язати свої політичні погляди і духовні цінності, вдаючись при цьому до галасливих акцій, які не могли не викликати супротиву більшості корінних жителів. По-четверте, відродження русинства зумовлене зовнішньополітичним фактором, оскільки в цьому зацікавлені – прямо чи опосередковано – суспільно-політичні сили в сусідніх із Закарпаттям країнах «близького» і далекого зарубіжжя (про що свідчать, зокрема, численні публікації, заяви вчених-етнографів підбадьорювального характеру в Росії).

Еволюція поглядів всередині руху, особливо його керівництва, переміщення акцентів на політичні вимоги (визнати русинів окремим слов'янським народом, надати Закарпаттю статусу автономної республіки «Підкарпатська Русь», з одного боку, привело до деякого відсіву його прихильників, а з другого – до посилення радикалізму окремих діячів і груп (проголошення Підкарпатської республіканської партії, вимога декларувати русинську мову та ін.).

Соціальний склад прихильників русинства надзвичайно різноманітний: це частина наукової та творчої інтелігенції старшого покоління, що жила, вчилася і виховувалася в часи кількох минулих державно-політичних режимів, представники студентської та інженерно-технічної молоді, яка виявляє здоровий інтерес до історичного минулого своєї малої батьківщини, свого краю, до політичного і духовного життя предків; це патріотично настроєні господарські керівники і спеціалісти, стурбовані катастрофічним економічним та соціальним станом регіону. Серед них є й ті, хто в часи компартійної

кадрової політики був незаслужено зігнорований зневажливим підходом до керівників з корінного населення і безпідставним завезенням таких із-за меж області. Для останніх елементарне нерозуміння специфіки краю, незнання потреб багатонаціонального корінного населення, його мови, звичаїв, брак патріотичних почуттів були й залишаються нормою. Наслідком такого зацентралізованого, бездушно-бюрократичного ставлення до життя і потреб людей, їх матеріальних і духовних інтересів є нинішній жалюгідний стан економіки Закарпаття навіть на фоні інших областей України, не кажучи вже про сусідні регіони суміжних країн. Прихильники русинства – це не одні тільки «сепаратисти», що вимагають повернення Закарпаттю статусу республіки Підкарпатська Русь. Русинство – це ментальність частини закарпатців, їх етнічне самоусвідомлення. Воно не випадково більше поширене в низинній і передгірній зонах, де, на відміну від гірських районів, менший і політико-світоглядний та мовно-культурний вплив сусідніх Галичини і Прикарпаття. Більшість прихильників русинства відкидають звинувачення в сепаратизмі. (Прагнення до самоврядності є не що інше, як зневіра до центральних владних структур, пошук виходу з кризового становища, хаосу, спосіб застрахуватися від можливих ще важчих соціально-економічних катаклізмів).

Не слід залишати поза увагою й того, що ідейно-політичний вакуум, який настав з падінням компартійної системи, нерішучість державної адміністрації і некомпетентність нового керівництва, а також галасливі акції «свідомих українських» формувань і діячів, засобів масової інформації викликають неприйняття апологетики деяких націоналістичних цінностей, особливо прославлення ОУН, УПА та ін., чого на Закарпатті не було. Отже, серед причин, які зумовлюють скочування русинства до політичних вимог, помітно виділяються: невирішеність найпекучіших питань соціально-економічного розвитку області, погіршення матеріального становища значної частини населення, недостатня увага центральних владних структур до проблем і потреб області. Звідси й випливає ідея автономності чи самоврядності (підтримана 78 відсотками учасників референдуму 1 грудня 1991 р.). Ця ідея не раз оживала в найкритичніші моменти історії, але щоразу ігнорувалася чужоземними режимами, які неодноразово змінювалися, але не змінювали ставлення до населення краю, який

кожна столиця панівної нації називала на свій лад: Підкарпаття, Закарпаття або й просто «північною областю» чи «територією на південь від Карпат».

В діяльності русинських організацій проглядається зв'язок з релігійними угрупованнями, особливо з тим напрямом греко-католицької церкви, який претендує й надалі підпорядковуватися безпосередньо Св. Престолу в Римі, обминаючи Львівський центр, чим викликає далеко не благопристойні нападки з боку організацій українофільського напрямку за небажання об'єднуватися в єдину структуру католицької церкви східного обряду. Сповзання русинства на політичну площину викликають також тенденційні й образливі оцінки і висловлювання рухівських угруповань і лідерів, які огульно звинувачують усіх русинів в антиукраїнстві, зраді державності України, в орієнтації на Захід і т. п. Така тенденція є вкрай небезпечною.

Чому русинство підтримують інші національно-культурні організації, які «свідомі українці» безпідставно звинувачують в антиукраїнстві? Виявляється, ТКР є єдиною поліетнічною організацією, яка входить до Ліги національностей, на відміну від т. зв. Української народної ради Закарпаття, що необґрунтовано видає себе за єдиного виразника української державності і борця проти русинізму.

Останнім часом у діяльності ТКР проявляються явні позитиви. Так, у зв'язку з появою листівок якоїсь Карпатської русинської асоціації, в яких звучать заклики до видворення з краю «пришельців», «чужинців», «окупантів» – росіян, галичан, вірменів та «яничарів», керівництво ТКР у своїй Заяві такі заклики кваліфікувало антиконституційними, такими, що грубо порушують Декларацію прав людини, і категорично відмежувалося від подібних закликів, засудило їх авторів, які нічого спільного не мають з русинським національним відродженням і не служать цій благородній меті. Воно звернулося через газету до цих нелегалів з вимогою «негайно припинити підривну дестабілізуючу антилюдську пропаганду серед населення краю і не допускати розпалювання міжнаціональної ворожнечі» [28].

Деякі висновки і узагальнення: в разі дальшого погіршення соціально-економічного становища в області при збереженні старих підходів до русинства інтерес до нього може зростати, особливо при дальшій його радикалізації та посиленні зв'язків з іншими суспільно-

політичними угрупованнями екстремістського спрямування, які, незважаючи на їх нечисленність, висувують привабливі популістські лозунги і здатні зашкодити національній консолідації. Стабільний соціально-економічний розвиток Закарпаття в складі України, вихід на рівень життя сусідніх країн Центральної Європи, зацікавлене розв'язання на державному рівні культурних проблем усіх національних груп, в тому числі й русинів, можуть поступово зняти з порядку денного питання про автономію чи окрему державність.

Русинство на Закарпатті через свої зв'язки, зустрічі здобуло міжнародного резонансу. В сусідніх країнах інтерес до нього зростає і серед громадських організацій, і в урядових колах. Про це свідчать численні публікації в угорській, чехословацькій, російській пресі. Деякі з них мають провокаційний характер. В майбутньому можливе збільшення кількості таких матеріалів (за апеляції лідерів русинства до міжнародної громадськості). Тому потрібен зважений підхід до оцінки русинства як історичнозумовленої етнокультурної та суспільно-політичної течії на Закарпатті подібно до інших слов'янських країн Центральної Європи. Йдеться про визнання його статус-кво. Помилковим уявляється приписування русинству штучного, кимось видуманого і нав'язаного характеру, заперечення його природності, права на існування. Недопустиме також протиставлення понять «русин» і «українець» як різних народів. Разом з тим доводиться враховувати, що вирівнювання національної свідомості в українців різних регіонів – процес незавершений. А тому нав'язувати комусь національну належність чи заперечувати її будь-ким недемократично. Кожна спільнота, будь-який громадянин мають право вважати себе тим, ким усвідомлюють.

Дальше вивчення генези русинства потребує конкретно-історичного, диференційованого й неупередженого підходу до вироблення його правового статусу як субетносу українського народу. Громадськість чекає науково зваженої, цивілізованої інформації про етнічну, державну належність русинів, а не галасу мітингових лідерів та їх опонентів. Від цього залежить формування серед всієї громадськості України об'єктивної думки щодо русинства, уникнення тенденційності, образливих звинувачень у сепаратизмі закарпатців русинської орієнтації.

Життя підказує, що потрібні зміни в структурі і в спрямованості засобів масової інформації. Чому поряд з виданнями чи передачами українською, російською, угорською, румунською, німецькою, словацькою не можуть бути й русинською? Інша справа, коли йдеться про кодифікацію і творення штучної русинської літературної мови. Цей процес вбачається непростим і довготривалим вже хоча б тому, що з багатьох закарпатських діалектів взяти якийсь за основу – досить проблематично. Не можна не бачити й того, що українська літературна мова вже глибоко вкоренилася серед більшої, принаймні освіченої, частини населення.

Але заперечувати існування народної і формування літературної русинської мови не слід. Адже незалежна Україна забезпечує відродження різних національно-етнографічних особливостей народу. Так само недоцільно штучно насаджувати мову минулого там, де утвердилася сучасна літературна українська.

За відсутності перепису населення справі можуть зарадити подальші етносоціологічні дослідження, які дозволять простежити стан і динаміку рівня етнічної самосвідомості різних груп населення, виявити бажаючих вивчати (бодай факультативно) материнську мову, з'ясувати потребу підготовки підручників, словників, методичних посібників.

Втім, на наш погляд, потреба відродження офіційної русинської мови бачиться сумнівною, а перспектива – малоімовірною і, врешті, марною справою, хоча практичні кроки до кодифікації русинської мови робляться, причому на міжнародному рівні. Не менш серйозною є проблема передплати з-за рубежу періодичних та інших видань для різних національних груп Закарпаття, в тому числі русинів.

Отже, в українському карпаторусинстві вирізилися дві тенденції. Одна – це наростаюче прагнення частини слов'янського населення Закарпаття до етнічного самоусвідомлення, самовиявлення, до своєї культурної ідентичності, а відтак до відновлення й утвердження самоназви «русин», відродження історичної пам'яті, мови, звичаїв, традицій. Ці прагнення пов'язані з етнокультурним чи народним русинством.

Якщо відкинути політичну й ідеологічну кон'юнктуру і спроби нав'язати чи заперечувати національну належність людей, що само

по собі є недемократичним, а спробувати опиратися на наукові засади, то перспектива бачиться такою: етнічну самосвідомість закарпатців можна встановити тільки з допомогою перепису. Тоді кожний громадянин скористається наданим законами України правом виявити «почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» [29]. Цим же законом держава гарантує і підтримує розвиток «національної самосвідомості і самовиявлення».

Наслідки перепису, на проведенні якого наполягають лідери русинства і заперечують антирусиністи, здатні покласти край нескінченним суперечкам і дозволять цивілізованим шляхом виробити правовий статус русинів: як національної меншини (окремої етнічної спільності), чи як субетносу (народу), чи як його органічної частини (гілки). Без перепису населення подальші мандрування навколо етнічної належності закарпатців видаються безпредметними. Але його проведення можливе в нормальних соціально-економічних і політичних умовах, а не нинішній кризовій ситуації.

Другий напрям карпаторусинства проявляється в діях радикального крила керівництва ТПР, в повній неузгодженості із загальноукраїнським державотворчим процесом, зокрема у вимогах відтворення державності – яка ніколи не існувала – Підкарпатської Русі, правда, в складі України, в негайному запровадженні офіційної русинської мови, хоча такої ще не витворено, в протидії навальному наступу націоналістичної апологетики і т. д. Все це з легкої руки деяких поважних вчених і нетерплячих громадських діячів названо «політичним русинством», яке виявилось альтернативним «політичному українству» з його національною нетерпимістю, екстремізмом, що заводить справу в глухий кут.

Але й з кута можливий вихід. Це – послідовна реалізація результатів всеукраїнського й обласного референдуму (1 грудня 1991 р.) про надання Закарпаттю статусу спеціального самоврядування в складі України і неухильне дотримання Декларації прав національностей і Закону про національні меншини в повному їх обсязі. Що стосується негайного встановлення вільної економічної зони, то тут закладаються сумніви, чи сприятиме вона розвитку економіки всієї України, піднесенню життєвого рівня населення області й реалізації благородної мети ТКР – відродження народної культури, історичної пам'яті і т. п.

І останнє. Підмічено, що в силу названих і не означених причин в нашому краї стихійно утверджується локальна самосвідомість людей. На зміну фактично зацькованому терміну «русини» приходиться новий – «закарпатці». В ньому розуміються не стільки географічні, як певні етнокультурні відмінності, соціально-політична визначеність, які аж ніяк не заважають нам разом з наддніпрянцями, буковинцями, подоляками чи галичанами творити розмаїття вільного, працелюбного, доброго самобутнього українського народу, який прагне вибудувати свою суверенну, міцну, демократичну, правову державу й цивілізоване громадянське суспільство, мирно і дружно жити із сусідами в центрі Європи і з усім світовим співтовариством.

Література:

1. Чучка П. Як русини стали українцями? // Закарпат. правда. – 1989. – 12-16 верес.
2. Мельник В. Неорусинство і його інтерпретатори // Там же. – 1990. – 18, 21, 22, 24 серп.
3. Балега Ю. Русинство: ідеологи і покровителі // Там же. – 1990. – 6-8 верес.
4. Мишанич О. Від карпатських русинів до закарпатських українців // Там же. – 1990. – 22-25, 27-29 листоп.; Його ж. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: іст.-літ. нарис. – Ужгород, 1991.
5. Сірка Й. Чи знаємо, чиї ми діти, якого ми роду // Закарпат. правда. – 1992. – 19 квіт.
6. Мушинка М. Політичний русинізм на практиці // Дод. до газ. «Нове життя». – 1991. – № 47-48; Його ж. Русинізм на антиукраїнській основі // Дод. до газ. «Нове життя». – 1992. – № 41.
7. Штець М. До питання «русинської літературної мови» // Дод. до газ. «Нове життя». – 1992. – № 39.
8. Закарпаття знайшло свій дім у Соборній Україні. Ствердження і резолюції Третього з'їзду закарпатських українців у діаспорі в Торонто (19-21 жовт. 1990 р.). – Торонто, 1990. – С. 6.
9. Фединишинець В. Я – русин, мій син – русин // Закарпат. правда. – 1990. – 14-16 серп.
10. Русин: культурно-християн. часопис. – 1991. – № 3. – С. 25.
11. Чучка П. Як русини стали українцями // Закарпат. правда. – 1989. – 12-15 верес.; Мишанич Ол. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: іст.-літ. нарис. – Ужгород, 1991. – С. 4.
12. Буцевиський В. Русини: звідки це слово? // Віче. – 1992. – № 4 (лип.). – С. 134-135.

13. Подкарпат. Русь. – 1992. – № 2. – 15 трав.
14. Мишанич Ол. Названа праця. – С. 5-6.
15. Закарпат. правда. – 1990. – 22 груд.
16. Там же. – 15 лют.
17. Новини Закарпаття. – 1991. – 30 жовт.
18. Там же. – 1992. – 1 жовт.
19. Карпат. Україна. – 1992. – 27 лют.
20. Мишанич Ол. Карпаторусинство, його джерела й еволюція у ХХ ст. // Карпат. Україна. – 1992. – 19 листоп.
21. Чучка П. Закарпаття – земля українська // Закарпат. правда. – 1992. – 5 листоп.
22. Мишанич Ол. Названа праця. – С. 9-10.
23. Петровой В. Русины не разновидность, а народ // Литератур. Россия. – 1992. – 30 октября.
24. Закарпат. правда. – 1992. – 12 груд.
25. Макара М., Устич С., Олексик Х. Думки, нав'язані самим життям // Закарпат. правда. – 1990. – № 18 (трав.).
26. Міжнаціональні відносини: актуальні проблеми. Аналітичний матеріал по результатах анкетування, проведеного редакцією газети «Закарпатська правда» в листопаді 1989 р. – Ужгород. – 1989. – С. 76.
27. Токар П. Тко мы есьме? // Подкарпат. Русь. – 1992. – 10 верес.
28. Подкарпат. Русь. – 1992. – 10 верес.
29. Закон України «Про національні меншини в Україні». Стаття 3 // Новини Закарпаття. – 1992. – 8 серп.

(Співавтор: Микола Макара)

Український історичний журнал. – 1994. – № 1. – С. 117-128.
**Передрук: Мигович І.І., Макара М.П. Слово за русинів :
 наук.-публіцист. вид. : Приурочено V Світовому конгресу русинів. –
 Ужгород, 1999. – С. 15-32.**

*Друкується за джерелом:
Закарпатський соціум, т. 1, с. 69-128.*



ЧЕРЕЗ ІСТОРИЧНІ ЗАВАЛИ

*Виступ на сесії Верховної Ради України,
15 жовтня 1998 року*

У самобутньому Карпатському краї споконвічно живуть, ділять радощі й горе представники 76 етнонаціональних спільнот. Одна з них – русини. Будучи автохтонами південно-західних Карпат, вони протягом тисячолітньої розлуки з братами на Сході зберегли свою гідність і руське коріння, уникнули асиміляції чужоземними режимами, яких лише в XX ст. тут було близько десяти, а 1945 р. добровільно увійшли до складу СРСР.

Термін «УКРАЇНА» став утверджуватися в буденній свідомості закарпатців лише в повоєнний період. Звичною була і залишається для цієї землі назва «Підкарпатська Русь». Через історичні завали, складний, суперечливий етногенез відповідним виявився і рівень національної самосвідомості моїх земляків. Усіх їх тоді автоматично віднесли до українського етносу. Більшість, втім числі і я, поступово засвоїли українську культуру, а частина досі самоідентифікує себе русинами. Як свідчать спостереження і дослідження, це – переважно люди похилого віку, мешканці низовини і передгір'я, представники інтелігенції, члени змішаних сімей, етнічні маргінали. Чому саме тепер вони згадали про свою національно-культурну своєрідність?

За Радянської влади на Закарпатті здійснено великі соціально-економічні перетворення. Колишня околиця західних держав, в Радянському Союзі вона з допомогою братніх народів зуміла подолати багатовікове відставання. У краї споруджено сотні промислових підприємств, лікарень, шкіл, будинків культури та інших соціальних об'єктів. Зросли зайнятість, освітній рівень, добробут, поліпшилося здоров'я людей різних національностей і віровизнань. Відбувалася природна інтернаціоналізація суспільного життя. Ми менше всього цікавилися походженням і етнічною належністю один одного. Словаки, угорці та інші сусіди часто й охоче до нас їздили за роботою, продуктами, в гості.

Та наприкінці 80-х років націоналістична хвиля докотилася і до нас. Перед небезпекою етнокультурної асиміляції, територіально-

економічної експансії та агресивного менталітету галичан русини почали заявляти про свої громадянські права.

Однак псевдоідеологи вправно і швидко зробили з русинських лідерів «сепаратистів», «антидержавників» і їм подібних «ворогів». І ось уже десять років русини Закарпаття є об'єктом підозр, образ, провокацій.

Звичайно, в їхньому русі не обійшлося і без одіозних фігур, помилок, екстремізму. Але чого добиваються русини насправді? У політичному відношенні – права брати участь у розв'язанні регіональних проблем, представляти інтереси своїх співвітчизників у органах влади, підтримувати зв'язки з братами за кордоном (русини живуть у 20 країнах світу); у соціальному плані – однакового доступу до освіти, роботи, управління суспільними справами; в культурній сфері – можливостей плекати материнську мову, свої традиції, берегти історичну пам'ять, духовну самотність.

Що поганого в цих прагненнях русинів? Кому вони і чим загрожують? Русини підкреслюють, що хочуть бути повноцінними громадянами України, з міцною, багатою і справедливою державою пов'язують своє майбутнє. Про який сепаратизм може йтися, коли 1 грудня 1991 року 92% краян висловилися за незалежність України, а 78% – за надання Закарпаттю статусу самоврядної території як її суб'єкта? За цим волевиявленням – прагнення до повнішого врахування і задоволення регіональних потреб та інтересів.

Тож чи правомірно і розумно робити з чесних, працюючих, терпеливих закарпатців другосортних громадян, «сепаратистів» тощо? Для чого розпалювати серед людей в цьому мирному краї розбрат, ненависть, агресивність? Врешті-решт, скільки можна випробовувати їхнє терпіння? Чи не доцільніше створювати їм гідні умови праці та побуту, щоб вони внутрішньо прагнули до співробітництва й інтеграції з сусідами на Сході? А хіба від нівелювання русинської культури духовне життя України стане багатшим?

Прикро, що до русинофобських спекуляцій підключилися деякі урядові, академічні та інші установи, центральні засоби масової інформації. Дійшло до того, що колишній віце-прем'єр І. Курас схвалив спеціальну директиву «План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів» (№ 13-884/2 від 7.10.1996 р.). Нею передбачено

всіляку протидію «самоідентифікації» русинів, «зміцнення позицій українськості» Закарпаття. При цьому не гребують ідеологічними, кадровими, дипломатичними, адміністративними та іншими впливами. Нещодавно в деяких виданнях почала мусуватися теза про створення єдиного Галицького краю, до якого, мовляв, доцільно включити Закарпаття (Урядовий кур'єр, 1998, 3 верес.). Ігноруються історичні, соціально-демографічні чинники, негативний політичний досвід рад-наргоспів, специфічний менталітет та інші особливості моїх земляків. У такий спосіб відволікається їх увага від важкого становища, в якому вони опинилися з вини псевдореформаторів і з яким не хочуть миритися.

Як і за окупаційних режимів, масовими серед горян стають бідність, голод, пошесті, містицизм і апатія. Водночас дедалі більше закарпатців усвідомлюють принизливість свого нинішнього становища і не бажають далі його терпіти, висувають справедливі вимоги, розуміють необхідність об'єднання зусиль для загального порятунку.

Через пресу ще раз звертаюся до тверезих, не до кінця заангажованих політичних діячів: не робіть з русинів антиукраїнців, не нав'язуйте закарпатцям шовінізм, войовничість, невігластво. Не роз'єднуйте суспільство за етнічними, географічними, мовними та іншими відмінностями. Бережіть знання, досвід, вміння тих співвітчизників, що живуть в центрі Європи і спроможні допомогти Україні зайняти у ній гідне місце. Форсування становлення політичної української нації, грубе втручання у цей складний і тривалий процес лише шкодить державотворенню. Не можна ігнорувати громадянські права і загальнолюдські морально-етичні норми, якими керуються цивілізовані на-роди й країни.

Саме керуючись ними, закликаємо чесних, неупереджених українців: не сумнівайтеся в наших співвітчизниках-русинах, вірте, що вони – патріоти нашої спільної Вітчизни, допомагайте їм, як братам, чим можете.

З надією просимо братів-росіян: підносьте свій голос на захист тих, хто під Карпатами в тисячолітніх муках зберіг історичну пам'ять, мовні пласти, культурно-побутові традиції Київської Русі.

Звертаємось до румунів, угорців, поляків, кримських татар, представників інших етнонаціональних спільнот, які разом творять народ

України: підтримуйте співвітчизників-русинів, що хочуть зберегти свою етнокультурну самобутність, жити з вами в мирі і злагоді.

Громадсько-політичним діячам інших країн радимо: не вірте політичним спекуляціям навколо русинів Закарпаття, не втручайтеся в їхні внутрішні справи, хай самі розв'язують їх по совісті.

Саме з цією метою закликаємо до розуміння, співчуття і підтримки тих наших співвітчизників, які споконвіку живуть під Beskidami, вважають себе спадкоємцями древнього і славного руського народу, хочуть бути повноправними громадянами України, щиро прагнуть до всеслов'янського єднання і міжнародного співробітництва. Природним і зрозумілим вважаємо своє прохання до керівництва Верховної Ради та уряду доручити відповідним міністерствам і відомствам виявити інспіраторів антирусинських фальшивок, припинити розпалювання антиукраїнських пристрастей і міжнаціональної ворожнечі серед закарпатців, забезпечити їх громадянські права, передбачені Конституцією і чинним законодавством, передусім право на працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист, вільний національний розвиток і самоврядування.

Наші прагнення – чесні, благородні, а задуми – реалістичні. Україна стане вільною, міцною і багатою. Карпатські русини – її гідні сини і доньки.

Голос України. – 1998. – 2 груд.

Передрук: Мигович І.І., Макара М.П. Слово за русинів :
приурочено V Світовому конгресу русинів. –
Ужгород, 1999. – С. 85-89.

Друкується за джерелом:
Закарпатський соціум, т. 1, с. 361-363.



КАРПАТСЬКА УКРАЇНА: ФАКТИ, МІФИ, УРОКИ

У Закарпаття рано приходить весна, а з нею – польові турботи. І нині вже гамірно в Тисянській долині, біля міста Хуст. Тут гудуть трактори, снують автівки, метушаться люди, однак не хлібороби, а шляховики-будівельники і чиновники. Чому? Іде гарячкове впорядкування зарослого бур'янами місця, де 70 літ тому сталася певна подія. Націоналістична влада і залежна преса видають локальний бій захисту Карпатської України від угорських окупантів як початок Другої світової війни.

Саме тому щороку 15 березня місцина, що отримала назву «Красне поле», збирає багатьох. Правда, заїжджих. Бо тутешній люд вважає хустське побоїще трагічною сторінкою в своїй багатостраждальній історії. Київсько-галицькі ж зверхники думають інакше – сумному ювілею, як і подіям під Крутами, вони силкуються надати загальнодержавного епохального звучання. На Красному полі, біля траси Ужгород–Рахів, з'явився невеликий штучний пагорб і масивний дерев'яний хрест. Та цього їм замало. От і намагаються в ці дні бодай благоустроїти звичайну поляну. А через кілька днів влаштують на ній театралізоване дійство. Як і в попередні роки, зженуть сюди вчителів, учнів, медиків і держпосадовців, екзальтовані політики типу Д. Павличка, І. Драча змагатимуться у пишномовстві, а завезені актори – в піснеспівах на місці, густо окропленому невинною і марно пролитою кров'ю.

Закарпатці сімдесятилітню подію оцінюють по-різному, оскільки вона оповита напівправдою і міфами, за якими важко пробитися реальним фактам. Що ж кажуть про неї історики? «Земля без імені», «гетто в центрі Європи», Підкарпатська Русь, як називали наш край, протягом тисячоліть входив до складу різних країн, а в міжвоєнний період став автономним утворенням у складі Чехословаччини. Його різноплемінне населення під впливом комуністів, червоних профспілок, товариства «Просвіта» та інших прогресивних організацій бореться за возз'єднання з «руськими» братами на Сході, котрі будували соціалізм. А місцеві буржуазія, чиновництво і духовенство шукали надійного, «твердого» хазяїна. Впливовий політичний діяч священик

Августин Волошин мучився в прогнозах і врешті-решт зробив ставку на «вуйка Гітлера». За геополітично вигідну територію боролися правителі у Празі, Будапешті, Варшаві, Відні, Парижі, Нью-Йорку, Римі, Бухаресті, Москві. А вирішив долю нашого краю Берлін, де визрівала ідея розчленування сфер шляхом створення профашистської «незалежної України». Допоміжну роль у цьому плані гітлерівці відводили Підкарпаттю. Спочатку його розчленували, а потім благословили гортіївський уряд Угорщини на окупацію. Проголошена 14 березня 1939 р. «самостійна» Карпатська Україна проіснувала аж... 29 годин. Гітлер, з одного боку, заохочував проукраїнську політику А. Волошина, а з другого – продав Карпатську Україну гортистам за приєднання Угорщини до антикомінтернівського пакту.

Будучи громадянином і повноважним представником влади Чехословаччини у формально автономній Підкарпатській Русі, А. Волошин таємно шукав покровителів у Румунії, Польщі, Німеччині. 1938 року, зробивши остаточний вибір за останньою, доручив своєму міністру закордонних справ Юрію Реваю поїхати з відповідною місією до Берліна. Однак Гітлер того не прийняв. Тоді Волошин телефоном зв'язався з канцелярією рейху, просив фюрера прийняти Підкарпатську Русь під протекторат Німеччини. У січні 1939 р. прем'єр-міністр клаптикової «Хустської» республіки домагається особистої аудієнції Гітлера, однак той не забажав зустрітися з провінційним політиком. Розв'язку «русинської проблеми» наблизило покvapливе формування в Підкарпатті збройних сил – міні-Січі. Що вона собою являла, розповів живий свідок і прямий учасник хустських подій 1939 року Володимир Бірчак, активний оунівець з Галичини. Його книгу «Карпатська Україна: спомини і переживання. Нація в поході» (Прага, 1939 року) нещодавно перевидало ужгородське видавництво «Гражда». Ось одна з відвертих характеристик В. Бірчака: «Січ була «не зорганізована, бунтарська, отаманська й дурна... Самі ж січовики були збиранина, були тут діти, що не мали ніколи й кріса (рушниця – *авт.*) в руках, ... були тут і принагідні гості, місцеві міщани, що забирали кріси, відносили домів або ховали в сяги дров місцевої лісової управи, ...інших родів зброї було обмаль або й цілком не було, особливо був цілковитий брак авт та возів...», а «по короткому опорі розбіглися наші (галичани – *авт.*) по лісах». А «...якісь

січовики зголосилися до мадярської розвідки й видавали тих січовиків, що поховалися...» Еліту ж Карпатської Січі становили здебільше колишні учасники терористичної акції в Галичині, «опісля кинені на еміграцію», вони «не мали поняття про місцеві відносини» (див.: Карпатська правда, 2009, № 1 (січ.)).

У зв'язку з відходом чехословацької армії А. Волошин у листі схиляв Будапешт до переговорів, виявляв готовність поміняти попереднього патрона Гітлера на нового – М. Горті. У відповіді йому рекомендували заради уникнення «зайвого кровопролиття» передати владу угорським властям. І Волошин емігрував через Румунію і Югославію до Німеччини.

14 березня 1939 р. словаки проголосили незалежність, Чехословаччина як федерація перестала існувати, угорська армія почала наступ на схід (захопила Дравці, Баранинці, Коритняни, Часлівці та інші села). Місцевий уряд вимушений був опівдні 14 березня 1939 року проголосити самостійність Карпатської України (але вже не Підкарпатської Русі) і почав готуватися до оборони. Одночасно з Берліна міністр закордонних справ надіслав телеграму такого змісту: «Від імені уряду Карпатської України прошу Вас прийняти до відома проголошення нашої самостійності під охороною Німецького Рейху... А. Волошин».

Карпатська Січ опинилася сам на сам проти численної і потужної угорської армії, за спиною якої була широка коаліція держав (Німеччина, Італія, Польща та ін.). Ранком 15 березня 1939 р. на Красному полі – рівнині на правому березі р. Тиса біля Хуста – проти озброєних окупантів націоналісти-січовики кинули в бій недосвідчену молодь – близько двох тисяч переважно гімназистів. Поки вони захищалися, в Хусті засідав сойм (парламент). Боротьба за містом виявилася нерівною, жорстокою і кровопролитною. За угорськими джерелами, вбито 230 січовиків і чеських вояків, багатьох поранено, 450 взято в полон. Значними були і втрати угорського війська – 160 полеглих, 400 поранених. Наступними днями, різними напрямками просуваючись в гори, окупанти здійснювали жорстокий терор проти місцевого населення. А після нього правили тут до жовтня 1944 року, коли Червона Армія вигнала їх із нашої землі.

Історичні події 70-річної давнини повчальні. В багатьох закарпатських родинх і сьогодні з щемом і болем у серцях згадують

співвітчизників, полеглих на Красному полі. Викликають гордість і захоплення їхня самовідданість, героїзм і самопожертва. Одночасно не полишає сум, образа і гнів на тих політиків, які недосвідчену, беззбройну мізерну силу кинули в явно програшний бій проти сильної тоді європейської армії, а самі втекли до Німеччини, протягом усієї Другої світової війни ганебно прислужували гітлерівцям, які їх підло зрадили.

З позицій гуманізму і політичного глузду ще і ще раз відзначаємо: чи варто було проливати кров двох тисяч людей не за реалії, а лише за ідею української незалежності, яка в умовах крайньої міжнародної напруги напередодні Другої світової війни ставала примарною і провокаційною? Карпатські січовики стали жертвами брутальної і цинічної політики, що не мала під собою надійного ґрунту. Тверезомислячі діячі в цій ситуації розуміли ілюзорність надії українських емігрантів, передусім галицьких, на допомогу Гітлера у відновленні «Соборної України», що швидко (Львів, червень 1941 р.) підтвердилося реально. Чи варто було так дорого, життям кількох тисяч патріотів, платити навіть за важливу благородну ідею?

Прикро і соромно спостерігати героїзацію інспіраторів хустської трагедії. Так. А. Волошину, громадянину ЧСР, який її зрадив і став колабораціоністом, в Ужгороді встановлено пам'ятник, в Києві Л. Кучма, за поданням колишнього губернатора Г. Москаля, посмертно присвоїв йому звання Героя України (про його діяльність я писав у газетах «Комуніст», № 82 від 11.10.02 та «Карпатська правда», № 15, жовтень 2002 р.). В той же час владою забуто й навіть символічно не поціновано заслуги Івана Туряниці – бойового офіцера чехословацької армії, голови Народної Ради Закарпатської України, мудрого і далекоглядного політика, який багато зробив для возз'єднання нашого краю з Україною в складі СРСР. Чому? Бо він був комуністом... А хіба можна нині однобічно, упереджено, примітивно оцінювати роль Карпатської України в світовій, вітчизняній і регіональній історії, як це роблять, наприклад, М.М. Вегеш, Р.М. Офіцинський та інші теперішні історики й націоналістичні політологи? Серед тверезомислячих людей у нас побутують анекдоти про те, як «багато» для піднесення краю встигли зробити парламент і уряд «республіки одного дня». Насправді, чого варта лише заборона А. Волошиним усіх

політичних партій, крім своєї (Народно-демократичне об'єднання), та оперативне створення концтабору «Думен» для інакомислячих? Загальновизнано, Волошин і його оточення дотримувалися чітких пронацистських орієнтацій і диктаторського стилю. Експансія «запекральників», втручання січовиків у 30-ті роки в політичну боротьбу на Підкарпатській Русі стало одним із джерел антипатії закарпатців до галичан, чільні представники яких і після війни повчають «національно несвідомих» русинів як жити, любити «їхню» Україну, вселяючи протидіюють відновленню самоврядування, існуючій громадянській згоді, європейській культурі міжнародного співжиття.

До речі, тодішній крок «Хустської» України суперечить не лише ідеалам гуманізму, але й історичній правді. Як розповідав мені знайомий дослідник професор І.М. Гранчак, у літературі нема підтвердження того, що президент А. Волошин був прихильником збройної боротьби проти Угорщини. Як згадував В. Бірчак, 16 березня, перед тим, як утекти в Прагу, він «...видав команді Січі наказ, щоб не ставили мадярському війську опору...». Волошин хотів розв'язати конфлікт шляхом переговорів. З цього приводу звертався телеграмою до урядів впливових держав. Інтелігентна та слабовольна особа, він не зміг протистояти тиску керівництва штабу Карпатської Січі, де переважали терористично налаштовані емігранти. Фактично, вони були організаторами збройного опору, наперед приреченого на невдачу, вважає більшість земляків. Згадуючи сумні події минулого сторіччя, за сьогоденної кризи в глобалізованому світі, де монополю за панували США, не забуваймо позиції країн Заходу щодо Карпатського регіону. Тоді вони нічого можливого й необхідного конкретно не зробили для уникнення тут людського кровопролиття, забезпечення справедливості та міжнародного права.

Лише СРСР рішуче протестував проти окупації Підкарпатської Русі Угорщиною, вбачаючи в цьому політичне свавілля і антирадянський акт. У Москві тоді стали виробляти нові підходи у ставленні до нашого краю, суть яких полягала в локалізації націоналістичних сил, створенні передумов для народного волевиявлення і прогресивного розвитку. Як відомо, на XVIII з'їзді ВКП(б), що відбувся саме в середині березня 1939 року, Й.В. Сталін глузував над тим, що деякі політики хотіли приєднати до продекларованої Карпатської України... всю УРСР. Засудивши угорсько-німецький напад на Чехословаччину та

окупацію Закарпаття, Радянський Союз вимушений був шукати шляхи бодай тимчасового зближення з Німеччиною, щоб якщо не уникнути, то, принаймні, віддалити гітлерівську агресію на схід Європи.

Нарешті, важливий урок Карпатської України для сьогодення – активніше гуртувати трудящих проти нахабних спроб подальшого поневолення нашої багатостраждальної Вітчизни правлячим кланово-олігархічним режимом і країнами НАТО, сприяти збереженню її територіальної цілісності і досягненню реального суверенітету, чіткіше усвідомлювати й рішучіше боротися з новітніми підступами необандерівців-фашистів, які продовжують завдавати руйнівної, непоправної шкоди всім регіонам України.

Комуніст. – 2009. – 13 берез.



ПРО ВАГОМУ ІСТОРИЧНУ ПОДІЮ – ШАНОБЛИВО, ІЗ СУМОМ ТА НАДІЄЮ

У вітчизняному календарі знаменних і пам'ятних дат на 22 січня припадає День соборності України. І мало хто в країні знає про ще одну важливу подію, пов'язану з цим днем. В авторитетному науковому виданні про неї скупі сказано: «22 січня 1946 року було створено Закарпатську область у складі УРСР».

І оцінка цього факту: «Входженням Закарпаття до складу УРСР завершився історичний процес воз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській державі» (див.: Укр. рад. енциклопед. словник в 3-х т., АН УРСР. К., 1966, т.1, с. 740–741). Отже, наша держава існує не два, а ряд десятиліть. Створила її Радянська влада, вона успішно розвивалась в СРСР, а набула сучасних масштабів (без Криму) – 65 років тому. З січня 1946 року Україна збільшилась на 12,8 тис. кв. км. А головне – зміцнилось геополітичне становище країни, зріс її ресурсний потенціал (природний, економічний,

соціальний, духовний), міжнародний авторитет і вплив. Ворота в Європу для України опинилися західніше – не перед, а за Карпатами; її безпосередніми сусідами стали одразу чотири країни (Румунія, Угорщина, Польща, Чехословаччина).

Як і завдяки чому виявилася можливою така політична подія? Адже сталася вона на землях, які ніколи юридично не належали – повністю або частково – Українській державі. І проживали на них з давніх-давен переважно русини – спадкоємці східнослов'янського племені білих хорватів. Історична доля привела на південно-західні схили Карпат представників також інших народів – від гунів до ромів, щоправда, у меншій кількості.

Упродовж тисячоліть і віків на Підкарпатті змінювались політичні режими і державні устрої (Дакія, Паннонія, Болгарське царство, Трансильванія, Валахія, Угорщина, Моравія, Османська імперія, влада Габсбургів), та найдовше правила тут дуалістична Австро-Угорщина. Місцеве населення за всіх умов зуміло зберегти національно-культурну самобутність, східно-християнську віру, духовну спорідненість з руськими братами. Під час розпаду Австро-Угорської імперії в 1918 р. Будапешт силкувався за будь-яку ціну зберегти у своїх межах цю «стратегічну перлину». Керівництво Ужгородської народної ради (А. Волошин, С. Сабов та ін.) на початку 1919 р. виступило за збереження Підкарпатської Русі у складі Угорщини на автономних засадах. Деякі інші ради висловились за входження цього краю до щойно проголошеної Чехословацької республіки. На сході (Марамо-рощина) переважали українські симпатії, тут в с. Ясіня була створена своя, Гуцульська, республіка. Та перемогли підтримані русинами США прочехословацькі сили.

За рішенням Паризької мирної конференції, зокрема за Сен-Жерменською угодою від 10 вересня 1919 р., русинська територія на південь від Карпат приєднана до новоствореної ЧСР на правах «найширшої автономії» (зі своїм соймом (парламентом), урядом та іншими ознаками влади), а по суті – як внутрішня колонія. Реальних прав і самоврядування трудящі Підкарпаття у міжвоєнний період не мали, тому постійно вели соціально-класову і національно-визвольну боротьбу, її очолювала крайова комуністична організація, створена 4 червня 1921 р. на базі діючої тут досі Міжнародної соціалістичної та Угорської комуністичної партій.

Наші попередники мужньо захищали інтереси підкарпатців усіх національностей. Десятки тисяч знедолених краян брали участь у страйках, «голодних походах», захисті безробітних від Ужжа до Ясіня, в Тилянській долині і на Верховині, яку буржуазні автори називали «земля без імені», «гетто в центрі Європи». Тому й мали комуністи підтримку з боку трудящих: на виборах до чехословацького парламенту в березні 1924 р. з багатьох партійних списків вони виділяли КПЧ. За неї голосували майже 40% виборців краю.

Мужньо і послідовно боронячи права людей найманої праці, комуністи приділяли велику увагу і національному питанню в політнічному краї. Після його ґрунтовного вивчення П'ятий конгрес Комінтерну у 1924 році прийняв постанову, в якій мовилося про українських підкарпатських русинів як аргумент для того, аби згодом «українські території» ЧСР, Польщі й Румунії були об'єднані з Радянською Україною у складі СРСР. Саме цій меті підпорядковували свою організаційну, політичну і культурно-просвітню діяльність комуністи. А сил і впевненості їм додавала підтримка більшості населення, адже йшлося про здійснення одвічного прагнення – жити разом з руськими братами у великій, могутній державі, що будувала соціалізм. Цю волю і рішучість комуністів не зламали ні обмеження й переслідування празьких чиновників, ні репресії буржуазно-націоналістичних правителів тимчасової Карпатської України (1938–1939 рр.) на чолі з прислужником багатьох режимів попом А. Волошиним (*детал. див.*: І. Мигович. Правда про Августина Волошина // Світочі і фари-сеї. К., 2010, с. 41-58). У роки Другої світової війни, опинившись під угорсько-німецькою окупацією, комуністи становили ядро підпільних груп і партизанських загонів, влилися в лави Чехословацького корпусу генерала Л. Свободи, який пройшов героїчний шлях від Бузулука до Праги. За роки війни 183,4 тисячі підкарпатців окупанти кинули у в'язниці і концтабори, з них 115 тисяч закатували. У будапештській тюрмі після нелюдських тортур фашисти стратили керівника десантної групи О.О. Борканюка, який у 30-ті роки очолював крайову комуністичну організацію, був депутатом чехословацького парламенту. Він посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Восени 1944 року, після визволення Закарпаття Червоною Армією комуністи, вийшовши з підпілля, включилися у творення народно-демократичної влади. 19 листопада в Мукачевому відбулася конферен-

ція, яка ухвалила об'єднати всі комуністичні осередки в єдину партію – КПЗУ і спрямувати зусилля на возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Голова окружної народної Ради перший секретар ЦК КПЗУ І.І. Туряниця очолив підготовку до з'їзду народних комітетів краю, що відбувся 26 листопада в Мукачевому і одноставно ухвалив Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною у складі СРСР і вихід зі складу Чехословаччини. До кінця 1944 р. повсюдно пройшли масові мітинги і збори, на яких люди схвалювали рішення з'їзду. Під Маніфестом підписалися понад 250 тисяч чол. – більшість наявного в цей період дорослого населення, його підтримали представники майже усіх національностей, діючих громадських об'єднань. Поки питання вирішувалося на міжнародному рівні, члени КПЗУ разом із трудящими розгорнули роботу з відбудови народного господарства, здійснення прогресивних перетворень. На кінець 1945 р. тут вже діяли 174 промислові підприємства, 590 шкіл. Уперше за тисячолітню історію краю в Ужгороді був відкритий державний університет. Як не згадати неоціненну допомогу закарпатцям, надану Радянським урядом і ЦК КП(б)У військовими частинами. Зокрема, за клопотанням Народної Ради Київ направив сюди лише упродовж квітня-липня того ж 1945 року 9600 тонн продовольчого і 8,8 тис. тонн насіннєвого зерна, 200 тонн цукру, 300 тонн гасу, 200 тонн мила, 1 тис. ящиків сірників, на 600 тис. крб матерії, на 1,4 млн крб взуття, швейних і трикотажних виробів.

Звісно, рух за вихід з ЧСР і за возз'єднання Закарпаття з Україною не був гладким. Певний час наш край перебував на державно-політичному роздоріжжі, залишався об'єктом великої дипломатії. Радянський Союз, як і більшість європейських країн, не визнавав законною окупацію Карпатської України фашистською Угорщиною, відстоював усталеність кордонів Чехословаччини домюнхенського (1938 р.) періоду. Це однозначно підтвердили, зокрема, президент ЧСР Е. Бенеш та нарком закордонних справ СРСР В.М. Молотов під час бесіди 9 червня 1942 р. Згідно з радянсько-чехословацькими домовленостями, питання про долю Закарпатської України (згідно з Конституцією ЧСР – Підкарпатської Русі) мало вирішуватися після війни самим народом. Восени 1944 р. урядова місія на чолі з міністром економіки та реконструкції ЧСР Ф. Немецом вивчала ситуацію

на визволеній території. Діяли також проугорські кола. Дбали про свої інтереси і союзники. Так, спецслужби США різними каналами і засобами формували атмосферу хаосу, підтримували антирадянські настрої, поширювали чутки щодо свого можливого втручання у хід подій після завершення війни.

Щодо самого населення Закарпаття, то підтримка возз'єднання краю з Радянською Україною була, зрозуміло, слабшою серед угорської, румунської, чеської, словацької меншин, чимало представників яких пов'язували свої перспективи з державами-метрополіями. Порізному ставилась до форм возз'єднання частина інтелектуальної еліти, духовенства. Так, впливовий діяч чехословацької еміграції Павло Цібере, повернувшись додому, висловлювався за те, щоб визволений край включили до складу СРСР на правах автономії чи навіть союзної республіки, протестував проти українізації місцевого, переважно русинського, населення. Частина русинів бачила майбутнє у складі РСФСР як Карпатської автономної республіки (області). Аналогічну позицію зайняла делегація православного духовенства, висловившись на зустрічі з патріархом Московським і всієї Русі Алексієм 7 грудня 1944 р. «рішуче проти приєднання нашої території до Української РСР».

В телеграмі президенту звільнюваної Чехословаччини Е. Бенешу, який залишався в Лондоні, голова адміністрації ЧСР Ф. Немец констатував, що «рух на Закарпатській Україні за відокремлення від республіки (ЧСР – *авт.*) і приєднання до Радянського Союзу в теперішній його фазі треба визнати за рух народний і масовий», тобто демократичний. 23 січня 1945 р. Е. Бенешу направив телеграму Й.В. Сталін, в якій нагадав про висловлену раніше президентом ЧСР готовність передати Закарпаття Радянському Союзу, а після волевиявлення населення вирішувати це питання за взаємною згодою між СРСР і Чехословаччиною, коли це визнають доцільним обидва уряди. Повертаючись у березні того ж року з Лондонської еміграції додому, Е. Бенеш, перебуваючи з візитом у Москві, заявив, що «вважає приєднання Закарпатської України до Радянського Союзу природним», і запропонував домовитись щодо його процедури. Відповідний договір і протокол до нього були підписані 29 червня 1945 р. керівниками урядів двох країн, а 22 листопада – ратифіковані Тимчасовими

національними зборами Чехословаччини і 27 листопада – Президією Верховної Ради СРСР. Угорщина не висувала претензій на свою колишню територію (Підкарпаття). Інші європейські держави погодились із возз'єднанням Закарпатської України з Радянською Україною у складі СРСР. І лише після цього 22 січня 1946 р. наш край став адміністративно-територіальною одиницею УРСР.

Звичайно, статус області виявився нижчим, ніж його мала Підкарпатська Русь і Закарпатська Україна. Тим не менше за роки Радянської влади в області здійснені – з допомогою Союзу і республіки – грандіозні економічні, соціальні, культурні перетворення. Закарпатці зажили значно краще, вільніше, аніж в попередніх, чужоземних, державах. Та після 1991 року вони все втратили. Тому хочуть громадянських прав і свобод, в т.ч. на визнання русинської національності, рідної мови, розвитку самоврядування, контролю за ресурсами, власністю, припинення ідеологічної експансії націоналізму, русофобії, виступають за розвиток слов'янської єдності. І ще одне побажання в моїх земляків: не плутати їх край із західною Україною. Закарпаття – не Галичина. Бандерівці лише «гостювали» на Верховині, про що свідчать обеліски невинним жертвам їх «подвигів» у нашому інтернаціональному краї.

Національно-визвольні прагнення русинів, усіх трудящих поневоленого і гнобленого Закарпаття заслуговують на розуміння і підтримку справжніх демократів. Наші батьки, віками мріючи про єднання з братами на Сході, добровільно увійшли до СРСР і Радянської України. Вони і в страшному сні не могли уявити, що антикомуністи їх так обдурять, пограбують, збездістять. Тому зневажають нинішній буржуазно-націоналістичний режим, який за два десятиліття повсюдно довів людей праці до ганебного стану, все глибше усвідомлюють необхідність боротьби за Україну гідну, соціалістичну. Тож і відзначають мої співвітчизники 65-річчя створення області з гордістю за своє славне минуле, з сумом і гнівом – за сьогоднішню капіталістичну дійсність, з вірою у краще майбутнє.

Комуніст. – 2011. – 21 січ.



РУСИНИ НЕ ІСТОРІЯ, А СУЧАСНА РЕАЛЬНІСТЬ

У Закарпатті останнім часом знову піднялася суспільно-політична буря: 7 березня цього року обласна рада прийняла рішення про визнання на території області національності «русин» та внесення її до переліку національностей у краї. Ця болюча й животрепетна проблема для Закарпатської області – не нова, а з «бородою». Знають про неї не лише в Києві, але й у близькому та далекому закордонні. Про неї ми і вирішили провести бесіду з доктором філософських наук, народним депутатом України III-IV скликань від Комуністичної партії Іваном Миговичем, який чи не найголосніше про русинське питання бив і б'є у всеукраїнські дзвони. Але його мало хто чує на київських владних пагорбах.

– Іване Івановичу, чому знову активізувалася ця проблема? Невже тільки завдяки вищезгаданому рішенням облради?

– Насамперед через його тривалу нерозв'язаність. Вже кілька-надцять років громадськість краю просить, вимагає одне: визнання етноніму «русин». Для цього не треба величезних капіталовкладень, а всього-на-всього політична воля. Але влада всіляко затягує цей процес, аби врешті-решт торжествувала історична справедливість. У світі всього налічується близько 2 мільйонів русинів. На Закарпатті їх приблизно 200-300 тисяч. Хоча під час перепису 2001 року їх ніби виявилось 10 тисяч, та це фальсифіковано. Але нехай їх буде навіть тих 10 тисяч, то й це є підставою для їхнього визнання. Зараз уже, до речі, 130 тисяч громадян краю письмово визнали себе русинами. Це не етнографічна група, як, приміром, гуцули, бойки, лемки, поліщуки, подоляни... Як зрозуміти русинів, коли угорці, румуни, словаки, які мешкають в Закарпатті, бачать написи своєю рідною мовою, мають свої друковані органи, теле- і радіопередачі, а русини цього позбавлені?.. В ряді держав Європи, Америки, в Австралії русини існують як окремі етнонаціональні групи. Невизнання їх на батьківщині окремою національністю зумовлює невдоволення громадян, породжує соціальну напругу, загрожує політичними конфліктами. Це врешті-решт суперечить Конституції, законам України, її міжнародним

зобов'язанням і угодам. Зокрема, у відповідності до статті 11 Закону України «Про національні меншини в Україні», цитую: «громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається».

Русини є громадянами України, вони споконвічно проживають на її сучасній території. Як автохтонам Карпатського регіону, їм притаманна унікальна культура, етнічні особливості, традиції, менталітет, відчуття самотутньої національної групи. Русини мають право на вільну етнічну самоідентифікацію і розвиток.

– А якщо конкретніше зупинитися саме на правових засадах національної ідентифікації русинів Закарпаття?

– Універсальні міжнародно-правові стандарти органічно включають національну самоідентифікацію особи чи групи людей, її визнання, гарантування повноцінного буття. Досвід демократичних країн засвідчує, що визнання й забезпечення дотримання особливих прав національних меншин служить, з одного боку, запорукою суспільної злагоди і стабільності, а з іншого – джерелом взаємозбагачення й цивілізованого розвитку. Людина вправі сама визначати свою національність. Норми, що визначають процедури вибору, приналежність до національної меншини, містяться в ряді міжнародно-правових документів.

– А як ви особисто ставитеся до русинського руху?

– Як я, нащадок русинів, можу ставитися до нього? Позитивно. У свій час я назвав себе українцем русинського походження, хоча це багатьом не подобалося. Русинський рух виражає інтереси і права більшості населення Закарпаття. Він згладжує проблеми області, мінімізує труднощі міжнаціональних відносин. Цей рух за 15 років для збереження культури краю зробив набагато більше, ніж владні структури. Випуск книг, проведення наукових конференцій, відкриття недільних шкіл, збереження і поширення культури – всього не охопиш... Хоча не обходиться без крайнощів. В цьому русі виділяється угодовське (провладне) та радикальне крила, в останньому з яких виступає невеличка група екстремістів, які тільки компрометують русинський рух. Так я розцінюю, зокрема, декларацію про автономність Закарпаття, створення на початку 90-х років Тимчасового уряду і т. д.

– Що скажете про рішення облради стосовно визнання русинів?

– Звичайно, що схвально його сприймаю. До речі, як і тисячі моїх земляків. Щоправда, подібне рішення декларувалося вже не раз, починаючи з 2001 року. Тому вже настав час, щоби зараз послідовно домагатися його реалізації. В ранзі народного депутата я не раз піднімав це питання в парламенті. Я був членом Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин й ініціював проведення в Києві «круглого столу» з русинського питання, а перед тим ми провели зустріч русинських активістів з колишнім головою цього Комітету Геннадієм Удовенком. У жовтні 2004 року завдяки моїй ініціативі пройшло виїзне засідання Комітету в Ужгороді.. Але йому передувала величезна організаційна робота.

– А вперше на всю Україну з найвищої трибуни держави русинська проблема була озвучена вами, здається, наприкінці 1998-го року?

– Так, це справді сталося в грудні. А у 1999 році я організував вітання Голови Верховної Ради України Олександра Ткаченка Світовому конгресу русинів, який проводився в Ужгороді. Вже сам цей факт свідчить про увагу одного з найвищих чільників держави до русинського питання. У жовтні 2005-го я знову підняв у парламенті цю проблему. Ось деякі витяги з того виступу: «Хто такі русини і чого вони прагнуть? Це корінний народ Центральної Європи. На південно-західних схилах Карпат їхні поселення прослідковуються з VI–VIII століть. Русинам довелося пережити чимало державно-політичних режимів. І кожен намагався панувати над ними. На початку минулого століття в Підкарпатській Русі налічувалося понад 400 тисяч русинів... Та в складних перипетіях повоєнної геополітики вони позбулися своєї національності. Водночас за рубіжем – визнаються. Русини проживають у 22 країнах. Їх представники входять у Федералістську раду європейських національностей, у Світову Раду русинів, Організацію Непредставлених народів. Лише на батьківщині вони анонімні і безправні... Що крамольного у граматиці русинської мови?... Чим небезпечний фестиваль русинської культури «Червена ружа»? Невже національно-культурні товариства русинів менш вартісні за інших?..»

– *Справді, гіркі й повні жалю слова.*

– На початку листопада 2005-го я вніс у парламент законопроект «Про русинів в Україні», у грудні того ж року – «Про захист від дискримінації за расовою, національною чи етнічною належністю». На жаль, через спротив націонал-демократів вони не були підтримані. Зараз є підстави та умови визнання парламентом національності «русин», прийняття закону про статус русинського народу в Україні.

– *Вважають, що нині на Землі живе понад 4 тисячі народів, або етносів...*

– Це справді так. І невже серед них не може знайтися місце русинам? Одні з цих народів налічують мільйони, а інші – всього сотні чи навіть десятки людей. І їх не бояться визнати. А русинів чомусь бояться визнати, ніби це якась зла, ворожа сила, яка хоче роз'єднати Україну, якось опорочити її перед світом чи щось подібне...

– *20 лютого цього року в м. Ужгороді відбулося зібрання активістів русинських організацій Закарпаття за участі голови Світової Ради русинів професора, члена Канадської королівської академії наук, відомого вченого Павла-Роберта Магочія.*

Що вирішувалося там?

– Вкотре обговорювалося одне-єдине питання: визнання русинської національності в Україні. І знову було наголошено, що невизнання русинів негативно впливає на міжнародний імідж України. Під час паспортизації 1946–1947 років русинів, навіть не питаючи їхньої на те згоди, просто записали українцями. І суть справи, врешті, не в назві національності «русин», а в порушенні права людини на свою національну самоідентифікацію, свою мову, культуру і, врешті, на правдиву, а не спотворену історію. Ми ж ні від кого не прагнемо від'єднуватися чи до когось приєднуватися. В географічному центрі Європи доля звела представників різних рас, етносів, культур, релігій і конфесій. Одним з корінних народів південно-західних Карпат є слов'яни. Сусіди по-різному називали наших пращурів. У XIX столітті в їх свідомості утвердилася самоназва «русини». За Сен-Жерменською угодою «автономна територія русинів на південь від Карпат» в 1919 році була включена до складу новоутвореної Чехословаччини. Нова влада в Конституції ЧСР 1920 р. зберегла за нею назву «Підкарпатська Русь». Згідно з переписом населення

1921 року, тут проживало 604 522 чоловік, з них 320 648 русинів і 53 515 руських (ці терміни вважались ідентичними). Бажаючи мали можливість записати себе й українцями. Тоді тут проживало всього 6870 українців, росіян та інших іноземців, переважно емігрантів.

Завдяки впливу СРСР, політичній, освітній та виховній діяльності, здійснюваним комуністичними організаціями, товариством «Просвіта», вчителями, пресою, іншими засобами все більше людей у нашому краї протягом 20–40-х років засвоювали українську культуру, цінності й орієнтації. У 50–80-х роках українська національна ідентичність у Закарпатті поширювалася далі. За даними перепису населення 1989 року в області проживало 1 мільйон 252 тисячі 300 осіб. Вони представляли 76 етносів. З них 78,4% ідентифікували себе українцями.

– *А потім була славнозвісна перебудова, спроби демократизації суспільного життя, етнічний ренесанс в Радянському Союзі...*

– Саме тоді виникло Товариство підкарпатських русинів, яке одним із своїх завдань висунуло відновлення русинської національності. Поступово це питання набуло політичної актуальності.

– *А які все-таки причини виникнення русинської проблеми? Адже стільки десятиліть її не було...*

– Її просто замовчували. Тоді ми були великим радянським народом, новою історичною спільністю людей. А русини? Вони заявили про себе ще наприкінці 80-х років, коли почався Рух за соціалістичну перебудову, стали виникати національно-культурні товариства. Деякі з них, як, приміром, Товариство української мови та «Меморіал», повелися на Закарпатті занадто активно, що є незвичним для менталітету закарпатців.

Про себе вони на весь голос могли заговорити тільки з настанням незалежної України. І відразу навколо цього питання почалася метушня. Влада стала переслідувати керівників підкарпатських русинів, усіляко дискредитувати їх. З русинством боролися. А воно тим часом утворювало все нові й нові національно-культурні русинські об'єднання. Обласна влада стимулювала цей процес, раділа, що їй вдалося розколоти їх, бо поодинокі з ними легше боротися й управляти ними...

– А що нині є русинство Закарпаття?

– Сучасне русинство у нашому краї – це соціальна реальність. Воно є передусім реакцією на несправедливість і безправ'я. Загально-відоме відставання нашого регіону в економічному значенні. Русинська проблема виникла і на ґрунті культурного плюралізму... Щодо максималізму окремих русинських лідерів, наприклад, створення в один час свого тіньового уряду, періодичні апелювання до світової громадськості, то в цьому було більше негативного, аніж позитивного. Це якоюсь мірою лякало київську державну й культурну еліту, відштовхнуло її від русинів і вирішення їхніх проблем. Не можна не врахувати, що за розв'язанням русинського питання уважно стежать представники інших національних груп краю, виявляючи йому свою симпатію і розуміння.

– Чому в такі недалекі часи комуністи не підтримували русинів, а зараз – підтримують?

– За радянської влади панувала тенденція на інтернаціоналізацію суспільства, тобто політика велася на забезпечення інтересів усіх спільнот, відбувся прискорений економічний і соціально-культурний розвиток краю, тоді національні питання не були на першому місці...

– Які ж усе-таки шляхи вирішення даної проблеми сьогодні?

– Для цього на Закарпатті потрібно провести регіональний перепис населення, надати усім громадянам можливості для вільної національної самоідентифікації, забезпечити представникам цього руху доступ до участі в управлінні суспільними справами на всіх рівнях, справедливо використовувати систему економічних пільг – інвестиції, приватизацію, субсидії тощо, здійснити цільові програми збереження і розвитку традиційної народної культури, припинити антирусинську пропаганду в центральних і обласних засобах масової інформації, здійснити комплексне наукове дослідження стану і тенденцій розвитку самосвідомості русинів у контексті сучасного етнополітичного і культурного життя українського суспільства. Деякі із порушених питань варто врахувати у законодавчих актах, що розглядаються Верховною Радою України, – про статус корінних народів, національні меншини, регіональні мови, адміністративну реформу, місцеве самоврядування тощо. Та провідну роль у цій справі покликана відігравати вдумлива загальнодержавна і регіональна політика,

цілеспрямована творча діяльність усіх гілок влади на Закарпатті, їх висока відповідальність за вихід із соціально-економічної кризи, поліпшення добробуту і соціальний розвиток населення нашого справді самобутнього краю, в якому мають мати належне місце і його корінні мешканці – русини.

– **Як писав Олександр Духнович**

*Я русин былъ, есмь и буду,
Я родился русиномъ...*

*Бесіду вів: **Андрій Дурунда,**
прес-центр Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини.
Моя Новинка.– Ужгород.– 2007.– № 11 (квітень).*

*Друкується за джерелом:
Закарпаття: на зламі епох, с. 310-315.*



Розділ 3

ПАСИНКИ УКРАЇНИ

РУСИНЫ. ЕСТЬ ТАКОЙ НАРОД!



ХТО В УКРАЇНІ РУСИН



АНТИРУСИНСЬКІ ПРОВОКАЦІЇ МАРНІ!



ЗА НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО РУСИНІВ



ДИСКРИМІНАЦІЇ НЕМА, БО ЇЇ «НЕ ПОМІЧАЮТЬ»



**ЗАКАРПАТТЯ СТАЛО ЗАРУЧНИКОМ МІСЦЕВИХ ОЛІГАРХІВ
І ПІСЛЯ ВИБОРІВ ОБЛИЧЧЯ НЕ ПОМІНЯЛО**



ЗАКАРПАТСЬКА «БАРВОКРАТІЯ» НАГАДУЄ «БАНДОКРАТІЮ»...



**ГАЛИЦЬКІ НЕОБАНДЕРІВЦІ СПРОБУВАЛИ ЗІПСУВАТИ
ПЕРШОТРАВЕНЬ В УЖГОРОДІ**

РУСИНЫ. ЕСТЬ ТАКОЙ НАРОД!

Активизация русинского движения на Закарпатье в конце 80-х – начале 90-х годов минувшего века воспринималась по-разному. Кто-то увидел в этом восстановление исторической справедливости в отношении автохтонного (коренного) народа; кто-то – возможность узаконить этническо-культурную самобытность закарпатцев. А кое-кто, особенно из числа «свідомих українців», даже угрозу... государственной независимости. Разговор о нынешних проблемах русинов на Украине ведут доктор философских наук, профессор, народный депутат Украины Иван Иванович Мигович и руководитель отдела Русского Блока Павел Борисович Баулин.

Отметим, что Иван Мигович – родом из Свалявского района Закарпатья, до избрания в Верховную Раду Украины заведовал кафедрой социальной работы Ужгородского госуниверситета. Он – автор (соавтор) двух десятков книг и брошюр по вопросам этнополитики, истории, социологии.

Павел Баулин. Недавно Госкомстат обнародовал результаты Всеукраинской переписи населения. В обширной раскладке по национальному составу приводятся данные вплоть до малочисленных (несколько тысяч человек) этнических групп. А вот более чем 700-тысячному народу подкарпатских русинов независимая Украина вновь отказала в национальной самоидентификации! Согласно директиве, всех их надлежало записать украинцами.

Русины (карпатороссы) как отдельная народность общерусского корня признаны сегодня в Словакии, Сербии, Венгрии, Польше... Да и в прошлом все государства, в состав которых входило Закарпатье (Австрия, Австро-Венгрия, Венгрия, Чехословакия), признавали русинскую национальность, вводили её в государственный реестр при переписи населения. Почему же Украина, конституционно закрепившая принципы демократии и права, лишила русинов даже прав национального меньшинства?! Почему продолжается насильственная украинизация карпатороссов? Может потому, что термины «русин» и «русский», если говорить объективно, научно, являются идентичными? По крайней мере, так считалось еще в первой половине XX века.

Иван Мигович. Наш разговор я хотел бы начать с воспоминаний детства. Я рано потерял отца, воспитывался у деда. Как-то прихожу из школы и спрашиваю у него: «Кто мы?». Он отвечает: «Мы – руські». – «А нам в школе говорят, что мы украинцы». Дед возразил: «Как же так? Все наши предки были русинами. И мы – русины».

Несмотря на многовековое давление со стороны австро-венгерских, чешских, румынских и других правящих в крае сил, коренной этнос **южно-карпатской** Руси (ее называли Подкарпатской), мои предки, сумели отстоять свою славянскую сущность. Не поддались ассимиляции, не пошли на сговор (прежде всего подкупали интеллигенцию), отстояли самих себя. Хотя до XIX века вопрос национальной самоидентификации их не особенно волновал. С началом буржуазных революций, капитализма этнические процессы в обществе пошли более динамично. Длительное время коренное население нашего региона считало себя русинами. После Октябрьской революции в Закарпатье оказалось много эмигрантов русского и украинского происхождения, которые начали проводить свою работу. Одни (укаинофильское течение) убеждали, что русины – это украинцы; другое течение, в которое входила большая часть местной интеллигенции, были сторонниками москвофильского движения, то есть считали закарпатцев (подкарпатцев) составной частью русского народа. Хочу отметить ещё один фактор. Созданная в 20-х годах коммунистическая организация Чехословакии ориентировала местное население на Украину и в этом плане тесно сотрудничала с обществом «Просвіта». И всё же к середине 30-х годов большинство населения идентифицировало себя русинами. Хотя часть интеллигенции – и местной, и приезжей – уже осознавала себя украинцами. Что касается численности русинов, то во время недавней переписи якобы лишь 10700 человек настояли, чтобы их записали русинами. Это явная фальсификация. Организаторы переписи, имея чёткие установки из Киева, делали всё, чтобы вообще не допустить самой записи «русин». Переписчики были подобраны тенденциозно, среди них было немало украинских националистов. Сама методология переписи была такой, что от человека ничего не зависело.

На сегодняшний день только русинская диаспора в США составляет около 0,8 миллиона человек. Столько же, сколько русинов

проживает сейчас в Закарпатье. В Словакии – около 130 тысяч, Польше – 60 тыс., Югославии – 25 тыс., Румынии – 25 тыс., Чехии – 12 тыс., Хорватии – 5 тыс., Венгрии – 6 тыс., Канаде – 20 тыс., в Австралии – около 3 тыс.

П. Б. Вообще, когда Госкомстат опубликовал данные, там национальность «русины» даже не значилась. Потом они уже сказали, что 10 700 записались русинами, то есть люди настояли. А в перечне у переписчиков такая национальность даже не значилась.

И. М. Да, представители Госкомстата цинично заявляли, что документы уже подготовлены, отпечатаны и трудно что-либо заменить... Перепись прошла очень грубо. Несмотря на это, десятки тысяч людей настояли, накликая на себя неприятности, чтобы их записали русинами; это говорит о многом.

В чём была и остаётся сегодня самая большая ошибка? Во всех документах русины числятся как представители этнографической группы, что в корне неверно. Одно дело бойки, лемки, полищуки – это действительно этнографические группы, а русины – это этническая общность, которая включает и бойков, и лемков, и гуцулов. В пользу того, что русины – это народ, говорит тот факт, что они живут в двух десятках государств мира, сохраняя свою национальную самобытность, особенности менталитета, психологии, имеют свой язык. Это – уникальное явление! Я могу сегодня согласиться с некоторыми украинскими учёными, которые считают русинов субэтносом. И этот субэтнос может стать этносом, а может быть ассимилирован в течение ближайших десяти лет. Поэтому государство, в правовом отношении, обязано относиться к русинам цивилизованно, как к людям соответствующей национальности. А у нас последовательно, особенно последние годы, ведётся политика непризнания русинов: их, мол, нет, не должно быть, это происки каких-то сепаратистов или авантюристов. Это неграмотно и оскорбительно.

Почему же Украина лишает русинов даже прав национального меньшинства? Первое, это то, что Конституцией определена унитарность украинского государства.

П. Б. Но, между тем, есть же Крымская автономия?

И. М. Да. И уже сейчас многие трезвомыслящие политики понимают, что унитарное государство нам не подходит. Будущее

Украины – за развитием территорий, земель; потому что каждая территория – уникальна, самобытна, имеет свою специфику. А по пути унификации идти бесперспективно. Даже националисты делают попытку создать Галицкую ассамблею, они и сейчас ведут разговор об особом статусе Галичины.

Второе. Навязывается процесс ускоренного, форсированного формирования украинской политической нации. При этом национал-демократы ссылаются на примеры стран Запада. Но ведь там этот котёл, переплавлявший нации и народности (США, Франция), действовал столетиями. А здесь за 10-20 лет пытаются всех неукраинцев превратить в украинцев?!

П. Б. Украинская политическая нация лишь начинает формироваться. Это длительный процесс.

И. М. Даже украинские националисты, из числа более расчётливых, например профессор Шпорлюк, предостерегают от искусственного форсирования этого процесса, в частности – навязывания украинского языка... Третья причина заключается в особенности развития Подкарпатской Руси. Если люди столетиями воспринимали себя русинами, то, конечно, в середине прошлого века надо было учесть этот фактор. Кстати, когда решался вопрос о статусе Подкарпатской Руси, или Карпатской Украины, то рассматривалось несколько вариантов. Один – создание образования, непосредственно подчинённого Москве, как Калининградская область.

П. Б. Вы имеете в виду 1944 год, когда Советская Армия освободила Закарпатье от фашистов?

И. М. Да. Второй вариант, который тогда рассматривался, – объединение Закарпатской и Измаильской областей. И третий вариант – нынешний. Но главный, принципиальный факт, о котором умалчивали и раньше, и сейчас, заключается в том, что русины веками ощущали себя составной частью русского народа, смотрели на восток и видели там свое спасение. Они, честно говоря, мало что знали об Украине. Они знали о России, о Руси, своей прародине. В этом направлении развивались их культурные связи XVIII–XIX веков. Поэтому степень украинизации Подкарпатской Руси была очень невысокой.

П. Б. Но тогда, при присоединении, всех записали украинцами. По принципу территориальной принадлежности. Присоединили

к Украинской Советской Социалистической Республике – значит, украинцы.

И. М. Да. Хотя, возможно, мои предшественники-коммунисты политически были правы. Ведь Советская Украина была составной частью большого Союза. Но объективно, эта искусственная национальная идентификация 1945 года дала о себе знать уже в новых исторических условиях.

П. Б. В течение последних двух столетий Подкарпатская Русь активно и небезуспешно добивалась своих социальных и национально-политических прав. Так, в 1849 г. (при австрийском императоре Франце Иосифе I) отчасти была реализована Программа русинской автономии, разработанная выдающимся русинским политиком Адольфом Добрянским. Программа, которая предусматривала безусловное признание русинской национальности, образование русинских административных округов, открытие русинских школ и т.д. В 1849–1850 гг. был создан Ужгородский русинский округ. После Первой мировой войны, находясь в составе Венгрии, Подкарпатская Русь имела автономию под названием Руська Крайна. Позднее Подкарпатская Русь, наравне с Чехией, Словакией, Моравией и Силезией, стала субъектом федеративного государства Чехословакия; имела собственный парламент...

А 1 декабря 1991 г. в Закарпатье (территориально это и есть Подкарпатская Русь) был проведён абсолютно легитимный референдум, на котором 78% населения высказались за автономию (самоуправляемую административную территорию) Закарпатья в составе Украины. Именно такой статус Подкарпатской Руси – Закарпатья предполагалось закрепить в Конституции Украины. Однако свободное волеизъявление русинского народа было грубо проигнорировано центральной властью.

Как Вы, человек, считающий себя украинцем русинского происхождения, прокомментируете этот факт?

И. М. Говоря о национальном пробуждении русинов, хотел бы отметить и выдающуюся роль Александра Духновича, 200-летие со дня рождения которого мы торжественно отметили 24 апреля. Александр Духнович – это уникальная личность. Будучи простым священником и вместе с тем образованнейшим человеком,

большим патриотом нашего края, он сумел своими произведениями, просветительской деятельностью пробудить национальное самосознание моих соотечественников. Мы до сих пор исполняем его гимн. Его слова стали крылатым выражением, девизом русинского движения: «Я Русин был, есмь и буду...».

Конечно, автономия Подкарпатской Руси в составе буржуазной Чехословакии была весьма куцей. Формально – федерация, но правящую роль играла Чехия. Она строго контролировала Подкарпатье: своего губернатора ставила, проводила политику чехизации школ, выдвижения своих чиновников... Хотя надо отметить положительные стороны этого периода – началось строительство дорог, была попытка осуществления земельной реформы. Повысилась политическая культура, внедрялись элементы демократии. Скажем, в тридцатые годы у нас существовала реальная многопартийность, три десятка партий. Но, тем не менее, отношение Чехии к Подкарпатской Руси строилось по принципам метрополии и колонии, окраины. Закарпатье всегда было окраиной других государств, и в этом его трагедия. Что касается референдума...

П. Б. Вроде бы Кравчук обещал автономию?

И. М. Да, Кравчук обещал. Но Кравчук как всегда поступил очень коварно. И здесь вновь необходим небольшой экскурс в историю.

За годы советской власти Закарпатье из захолустья превратилось в развитый индустриально-аграрный район Украины. В десятки раз возросла промышленность, мощное сельское хозяйство, особенно в низине, культурное развитие... Люди жили уже нормально.

П. Б. Но на заработки всё-таки уезжали...

И. М. Проблема занятости легко решалась, поскольку существовали огромные возможности для трудовой миграции в пределах Союза. Ехали добровольно. Одни женились, оставались, другие возвращались. Кроме того, в Закарпатье были построены десятки заводов, особенно электронной промышленности, крупное мебельное производство... Моя покойная мама говорила: «Ой, мы уже при коммунизме». Поэтому национальный вопрос отошёл на второй план. А вот когда при Горбачёве начались экономические и социальные трудности, искусственно провоцируемые дефициты, когда наши люди стали активнее посещать соседей за рубежом и видеть, как там живут

соплеменники, когда начала интенсивно навязываться руховская идеология, вот тогда в полный голос и заявило о себе движение русинов.

Это не было кем-то инспирировано. Некоторые недалёкие политики нам такое приписывают. Это было естественное стремление мыслящей части региональной элиты защитить права и интересы закарпатцев. Инструментом реализации поставленных задач был избран референдум. Почему речь идёт об автономии Закарпатья? Многие на Украине до сих пор этого не понимают. Да потому, что люди, которые видели элементы государственности Подкарпатской Руси в составе Венгерской Советской республики, затем – буржуазной Чехословакии, в краткий период (1944–1945 гг., в Закарпатской Украине), вновь попытались (на фоне того, что происходило в других частях Советского Союза) добиться для своего края статуса автономии. Тем более, что политические, исторические и юридические предпосылки – налицо. Нам говорят, мол, каждая область начнёт добиваться автономии. Да не каждая! Ведь не у каждой области были государственные образования. Крым имел автономию – он её получил. И подкарпатцы считали, что это вполне естественно.

Кравчук приехал на сессию Закарпатского областного совета, баллотировавшись на должность президента. Он лицемерно убеждал депутатов: «Я вас понимаю, но давайте заменим слово «автономия», оно вызывает негативную реакцию, на «самоуправляемая территория»». Сессия согласилась, так и было записано в бюллетене.

Результаты референдума ещё раз подтвердили, что закарпатцы никакие не сепаратисты: 92% их проголосовало за независимость Украины. Да и в вопросе нашего местного референдума о «самоуправляемой территории как субъекте Украины» разве есть хоть капля сепаратизма? Однако волеизъявление людей было грубо проигнорировано. Кравчук сразу же об этом забыл. Этот факт до сих пор будоражит население области. В вопросе предоставления более широких полномочий местному самоуправлению нас поддерживают и венгерские, и румынские, и десятки других национально-культурных обществ, движений. Но самое мощное из них – русинское движение, поскольку это автохтоны региона.

П. Б. В одной из Ваших статей приведены интереснейшие данные о переписи в Подкарпатской Руси 1921 г. Из 604,5 тыс. человек русинами (или русскими) себя идентифицировало 62% населения,

украинцами – чуть более 1%. Однако спустя четверть века при вхождении Закарпатья в состав Украинской ССР вопрос этнической принадлежности русинов был решён чисто административным методом: не по своей воле все они «стали» украинцами. И уже тогда власти Украины изъяли особый русинский язык из сферы образования, информации, официального делопроизводства. Но, несмотря на это, ещё и сегодня большинство русинов общаются на языке своих отцов и дедов, на языке, который отличается от украинского, ничем ему не уступая в литературном отношении. Более того, языковед, историк Николай Грицак составил словарь, который, к сожалению, до сих пор не издан; словарь из 240 тысяч русинских слов, и доньше употребляемых в крае. Это, кстати, почти в два раза превышает лексический состав украинского литературного языка!

Как сохранить уникальный русинский язык? Как сделать так, чтобы заботу о нём, о бережном отношении к самобытной русинской культуре проявило украинское государство?

И. М. Население Закарпатья, по признаку национальной самоидентификации, очень пёстрое: я говорил о венграх, которых 150 тысяч, о румынах...

П. Б. Вы говорили о том, что только 11 тысячам позволили записаться русинами. А сколько их реально?

И. М. Сегодня я бы не сказал, как это делают некоторые лидеры русинского движения, что здесь свыше 700 тысяч русинов. Представители старшего поколения идентифицируют себя русинами; среднее поколение очень неоднородно в оценке своей национальной принадлежности. Многие идентифицируют себя украинцами русинского происхождения, многие вообще не могут определиться. Учтите и многочисленные межэтнические браки. В Закарпатье всё настолько переплетено: там два села рядом имеют свои языковые особенности, свои традиции, психологию. Поэтому я не хочу говорить, что все представители местного славянского этноса это – русины. Часть осознают себя украинцами, часть, особенно молодёжь, – на перепутье.

П. Б. И всё же, если бы в реестре национальностей, по которому проводилась перепись, с самого начала значилась национальность «русин», то есть люди не заставляли переписчиков так записать, а сразу имели бы такую возможность, сколько бы человек на Закарпатье записалось русинами?

И. М. По самой осторожной оценке – не менее трети представителей более чем 700-тысячного массива, которые отнесены сегодня к украинцам. Некоторые полагают, что более половины. Так или иначе, это – сотни тысяч людей. Как же не считаться с этим фактором?!

Что касается русинского языка. Официальные филологи навязывают мнение, что это, мол, диалект украинского. Нет, русинский язык представляет собой уникальную ветвь, исходящую от старославянского, некогда официального языка древней Руси. В русинском языке огромный массив старославянских слов. И не смотря на то, что многие стали уже архаизмами, они по-прежнему воспринимаются людьми. На этом языке проходят богослужения в православных храмах. Не буду отрицать и влияния на русинский украинского языка. И ещё одно: исходя из географической специфики Закарпатского края мы позаимствовали немало слов наших соседей: словаков, венгров, даже немцев. Сейчас группа наших специалистов занимается кодификацией русинского языка. Таким образом, он может стать самостоятельным, нормированным... А может, если к нему относиться ассимиляторски, через несколько десятилетий быть поглощённым.

П. Б. А сейчас он изучается где-то? В школах, детских садах, через национально-культурные общества, наконец?

И. М. Нет. Практически – нет. Это тоже обижает и возмущает людей. Вот в Венгрии есть кафедра русинского языка и литературы, в Словакии – есть, в Воеводине – есть, а здесь... Да хотя бы ради сохранения его как реликта надо относиться к нему совершенно по-иному. Тем более на нём общаются люди, на этом языке создаётся самобытная литература...

П. Б. А официальная власть заявляет: такого языка нет. Такого народа нет. Все.

И. М. Это недалёкая политика. Это примитивно. В интересах украинской культуры – содействовать сохранению русинского языка, его изучению. Кстати многие русинские слова прочно вошли в украинский язык: файно, липше – десятки слов... Они его обогатили. Однако, с другой стороны, сейчас внедрять его в приказном порядке невозможно. Нет ни учителей, ни пособий, отсутствует научная терминология. Но сберечь русинский язык, развивать его мы просто обязаны.

П. Б. Сохранение русинского языка – лишь одна из составляющих общей русинской проблемы. Как разрешить её целиком? По-моему, следует прислушаться к требованиям-предложениям, направленным в адрес украинских государственных властей V Всемирным конгрессом русинов, который проходил в Ужгороде в июне 1999 г. Эти предложения элементарны и справедливы, они не требуют материальных затрат. Так, Украине необходимо официально признать русинскую национальность, прекратить блокаду карпаторусинов в СМИ, решить ряд просветительно-правовых вопросов... Один из вариантов – восстановить автономию Подкарпатской Руси, теперь уже в составе Украины. Право же, народ, томившийся под иноземным игом, выдержавший героическую борьбу за сохранение своей русскости, заслуживает лучшей, справедливой доли.

И. М. Обострение русинской проблемы имеет много причин, и одна из них – это социально-экономический кризис региона. Развалена промышленность, жалкое существование влачит сельское хозяйство, массовая безработица, неконтролируемые миграционные процессы. Вдумайтесь: сейчас большая часть населения не имеет постоянной работы. Раньше была единая страна, единое гражданство; ты был полноценным человеком, мог поехать на Урал, в Сибирь, получить достойную работу. Теперь этого нет. Ну, а в Европе к нашим «заробітчанам» относятся, как к людям третьего сорта.

Следующая причина – приватизация. Самые выгодные предприятия, отрасли захватили более предприимчивые соседи из Галичины или киевские дельцы. Крайне негативную для Закарпатья роль в этом процессе сыграли Медведчук и Суркис. Будучи народными депутатами, они сумели прибрать к рукам и минеральные воды, и мебельные предприятия, все лакомые кусочки. Сегодня Медведчук отрешивается, говорит: у меня нет своих структур. Но мы-то знаем, как это делалось через подставных лиц и кто представляет там его интересы. А наши хозяйственники, руководители – патриоты края оказались не у дел. Это их чрезвычайно уязвило, возмутило.

Далее – насилие в культуре, которое началось с девяностых годов: оголтелая украинизация, десанты из Львова, разрушение памятников... Всё это чуждо закарпатцам; они люди культурные, толерантные, не воспринимают эту дикость.

Постепенно оказалась отстранённой от управления регионом и местная политическая элита. С 1994 года область под контролем людей, которые впоследствии пошли на руководящие посты в СДПУ(о). Это и бывший (Сергей Устич), и нынешний (Иван Ризак) губернаторы. Вся политику в Закарпатье делают незакарпатцы. Да, иногда к власти «прорываются» и местные представители (Виктор Балога); но как только они перестают служить эсдекам, их убирают. Идёт постоянная тасовка кадров. За эти годы – шестой губернатор, прокуроров девять сменилось, начальников УВД, таможенного управления, налоговой администрации – не меньше. И постоянно на руководящие должности направляются представители тех кругов, которые сегодня заправляют в столице. Словом, и в экономике, и в политике – засилье заезжих олигархов и их ставленников.

А народ – нищий! Но люди ездят к соседям и видят, что в небогатых Словакии и Венгрии, где тоже идут так называемые реформы, минимальная пенсия 100 с лишним долларов, эффективная социальная защита. Закарпатцы же в новой Украине ничего не получили, но потеряли даже то, что имели. Самая высокая безработица – на Закарпатье; уровень бедности, по официальной статистике, 46% – первое место; эпидемия туберкулёза, других болезней, о которых мы, казалось, уже забыли; коррупция... По всем, какие ни возьмём параметры социально-экономического и культурного развития, область среди отстающих на Украине. Хотя потенциал-то имеется: и сырьевой, и трудовой, и духовный. Поэтому растёт недовольство, которое пока имеет скрытые формы.

П. Б. Считается, что русины вообще – люди уравновешенные, спокойные; их даже иногда упрекают в конформизме... Это как бы черта менталитета.

И. М. Есть такое. Я бы это назвал законопослушностью. Ведь постоянная смена политических режимов приучила людей: чтобы выжить, надо слушаться. Плюс – традиционная набожность. Религия у нас испокон веков имела большое влияние, приучала к терпению, смирению.

Однако негодная политика нынешней Украины во всех сферах, и особенно в социально-экономической, поспание региональных интересов, искусственное форсирование украинизации – всё это создаёт такое положение, что люди просто не выдерживают.

П. Б. Иван Иванович, а в общем, насколько сильно сейчас движение русинов?

И. М. Русинское движение мощное, но власть делает всё, чтобы его раздробить. И вот уже 7 или 8 русинских обществ существует. Имея общие цели, они иногда не только конкурируют между собой, но питают антипатию друг к другу. Это специально провоцируется властями, чтобы нас дискредитировать. Главное же, надо подчеркнуть следующее: русинское движение – это движение не узконациональное; мы разделяем заботы венгров, словаков, румын, русских, ромов – всех, кто веками жил бок о бок на Закарпатье; мы понимаем, что и дальше надо жить дружно, цивилизованно. И это – основа нашей идеологии.

Сегодня политически заангажированные «науковці» безапелляционно заявляют, что русины являются «органичною частиною всього українського народу», или его «галузкою». Но тогда русинов на Пряшевщине следует считать «галузкою» словацкого, русинов Лемковщины – «галузкою» польского, а югославских – «галузкою» сербского или хорватского народов? А не кромсаем ли мы, таким образом, на куски, галузки (а может, хвостики) единую этническую общность? Лепим её к тем или иным народам – в зависимости от политической конъюнктуры. И не пора ли признать, что русины – украинские, польские, словацкие и другие – ветви единого славянского народа, в имени которого сохранился вечно живой корень «рус»!

***Русский мир.*– Київ.– 2003.– берез.**

***Друкується за джерелом:
Захищаючи права закарпатців, с. 282-291.***



ХТО В УКРАЇНІ РУСИНИ

На українському Закарпатті проживають компактно, а в 20 зарубіжних країнах дисперсно люди, які називають себе русинами. За деякими оцінками, у світі їх близько 2 мільйонів, у тому числі в Закарпатській області України – приблизно 300-400 тисяч. На сьогодні майже 150 тисяч жителів краю під час опитування визнали себе русинами. 7 березня 2007 року Закарпатська обласна рада прийняла рішення про визнання на території області національності «русин» та внесення її до переліку національностей регіону. Проте офіційна статистика України такої національності не реєструє. За останнім державним переписом (2001 рік), у Закарпатській області постійно проживають 1,2 млн чоловік: до 1 млн – українці (80,5%), 151,5 тис. – угорці (12,1%), 31,2 тис. – румуни (2,6%), 31 тис. – росіяни (2,5%), 14 тис. – роми (1,1%), 5,7 тис. – словаки (0,4%), 3,6 тис. – німці (0,3%), 1,5 тис. – білоруси (0,1%), 565 – євреї (0,04%), 518 – поляки (0,04%), решта – дрібні групи представників інших народів.

То чи існують в Україні русини і якщо так, то хто вони такі?

Субетнос чи етнос?

Будь-яке суспільне явище потребує всебічного, ґрунтового аналізу. Потрібен він і у висвітленні складних, суперечливих національних відносин. Їх дослідженням займаються історія, філософія, соціологія, політологія, психологія, правознавство, лінгвістика та інші науки. Як самостійна утверджується етнологія. Застосовуючи прийняту нею термінологію, спробуємо окреслити стан і перспективи русинів України.

Загальноприйнятим серед науковців є поняття «етнос» (у перекладі з грецької «народ») – історично стала велика група людей, об'єднаних спільними рисами культури, мовою, традиційними звичаями, обрядами, поведінкою, психологією, системою моральних і матеріальних цінностей. самосвідомістю, релігією. Для існування етносу не обов'язкова наявність усіх без винятку атрибутів. Він може жити, втративши деякі чи навіть майже всі з наведених ознак. Тому етнос живе як компактно – на історичній чи набутій батьківщині, так і дисперсно, тобто у розсіяному стані.

Землю населяють до 4 тис. етносів. Вони перебувають на різних стадіях етносоціальної зрілості (розвитку), основними з яких є рід, плем'я, народність, нація. Близько 1 тис. етносів знаходяться у перехідному статусі родоплемінної спільності (наприклад, роми), майже 800 є націями. Існує певна відповідність між стадією розвитку етносу і типом державно-політичного режиму в суспільстві. Як правило, племені притаманна деспотія, народності – монархія, нації – демократична республіка. Багато вчених дотримуються думки, що «у світі вже немає однорідних, гомогенних народів, «чистих» моноетнічних країн, суспільств і держав; поняття «етнічна держава», «національна держава» стають політико-правовим нонсенсом» (див.: Абетка політології, 1 том. К., 1996, с. 54). З цим важко не погодитися. До мононаціональних держав сьогодні, з певними застереженнями, можна віднести хіба що Норвегію та Японію, де титульні етноси становлять 96,8% і 99% від загальної чисельності населення (див.: Основи політології. К., 2000, с. 131).

Корінних мешканців країни (землі) називають, на противагу прибулим поселенцям, аборигенами. Це синонім автохтонів (від грецьких «сам» і «земля»), тобто самонародженого населення певної території. В міжнародних правових документах, законодавстві багатьох держав міститься термін «корінне населення» (корінний народ). 13 вересня 2007 року ООН ухвалила Декларацію про права корінних народів (Резолюція 61/295). Згадується цей термін і в чинній Конституції України (ст. 11). До корінних народів відносять тих, які не мають іншої історичної батьківщини, крім тієї, де проживають їх основні масиви. А ті, у яких вона є, вважаються національними меншинами. З такого поділу напрашується висновок про особливу увагу суспільств до розвитку саме корінних народів, оскільки у них нема інших держав, що можуть сприяти цьому розвитку.

Майже в усіх країнах існують уламки інших націй та етнічні групи, що через різні історичні обставини, добровільно чи примусово опинилися поза своїм етнічним ядром. Причому вони можуть проживати як компактно, так і дисперсно, мати свою національну державу, з якою підтримують зв'язки, або не мати її. Існують окремі етноси, в яких є своя етнічна територія, але немає державності (курди), або які розкидані по багатьох країнах (ассирійці, роми). Часто

етнічні групи в країнах-імперіях, незадоволені своїм становищем, розгортають національно-визвольну боротьбу за незалежність і побудову власної держави або здобуття автономного статусу. Остання тенденція сьогодні переважає.

Досить поширеним є термін «національність». Ним позначають переважно етнокультурну належність людини. Тому вживається він широко – стосовно представників народності, нації, громадян країни, етнічних груп.

Ким же у світлі сказаного вище є русини? За поширеною версією, це *субетнос* українського народу. Як вважає відомий етнолог Ю.В. Бромлей, «субетноси» займають проміжне становище між етносами (народами) і мікроетнічними одиницями (рід, сім'я тощо). Їх походження неоднакове: колишні етноси, що втратили свій статус і ролі; етносоціальні спільноти, наприклад донські козаки; специфічні групи культурно-побутового, адміністративно-господарського, расового походження, на зразок негрів США, і т.д. (див.: Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. М., 1983, с. 83-85).

Погодитися з наведеною характеристикою етнічного статусу русинів, на нашу думку, немає підстав. Слід визнати, що у світі, і в Україні зокрема, існує русинський народ (етнос). На підтвердження такого висновку наведемо деякі аргументи.

1. Русини національно усвідомили себе ще під час селянської війни 1703–1711 рр. проти австрійського габсбурзького двору, яку очолив Ференц II Ракоці. Вони становили основну масу повстанців. Документ № 120 в Закарпатському історико-краєзнавчому музеї містить запис: «Русини так обклали Ужгородський замок із сокирами, що хіба тільки птах може туди залетіти». Перша битва русинів (куруців) з австрійцями відбулася у 1703 р. в районі села Довге. Пам'ятник полеглим русинам засвідчує: «Умру я і ще днись за свою отцюзну, за невесту і русинську родину».

2. Русини одержали святе письмо від Кирила та Мефодія, перебуваючи у складі Моравської держави, Болгарського царства (уздовж Верхньої Тиси). Старослов'янська мова, в основі якої є і русинська лексика, і сьогодні залишається мовою богослужінь у православних і греко-католицьких храмах, у церковних оригінальних піснеспівах.

3. Літературна мова русинів існує з середини XVIII століття. Сьогодні вона унормована в Словаччині, Сербії, на Лемківщині (Польща).

У нас на Закарпатті ця мова включає ряд діалектів: східнозакарпатський, або марамороський (Хустський, Тячівський, Рахівський райони), центральнозакарпатський (Мукачівський, Свалявський, Іршавський, Виноградівський, Міжгірський) і західнозакарпатський (Ужгородський, Перечинський і Великоберезнянський райони). Русинська мова широко використовується в побуті корінного слов'янського населення Закарпаття. В області протягом останніх двох років вишли з друку чотири томи словника русинської мови, підготовлені Ю. Чорі. Видано три русинські енциклопедії (І. Попа, М. Алмашія, П.-Р. Магочія), а також історію Підкарпатської Русі Д. Попа. На жаль, до цього часу не видано словник М. Грицака, який містить 240 тисяч русинських слів і знаходиться на зберіганні в НАН України. Багато русинської літератури зберігається в архівах і бібліотеках Братислави, Будапешта, Відня, Рима, Праги та інших європейських столиць.

4. Про національну ідентичність русинів свідчать твори М. Лучкая, М. Балудянського, Ю. Венеліна-Гуци, І. Орлая, П. Лодія, І. Грабаря, В. Кукольника, О. Духновича, О. Митрака, Є. Фенцика, І. Сільвая, І. Жатковича, А. Волошина, А. Карабелеша, Ф. Потушняка, О. Маркуша, Й. Бокшая, Ф. Манайла, А. Ерделі та багатьох інших русинських учених, письменників і художників. Серед них слід особливо виділити 6-томну історію русинів М. Лучкая (Попа), творчість поета О. Духновича з його невмирущими словами «Я русин был, есмь и буду», «Подкарпатские русины, оставьте глубокий сон».

5. Відмітними національними особливостями русинів є:

- а) історична територія (південні схили Карпат);
- б) компактність проживання (на південних схилах Карпат);
- в) історична пам'ять;
- г) масова народна культура, традиції, звичаї, багатий фольклор, мова, одяг, архітектура, житло, релігійні вірування, побут, кухня та ін.;
- д) глибока правова самосвідомість і культура, толерантне ставлення до інших національностей;
- е) масове усвідомлення етнічної спільності;
- є) державотворчі традиції. Перебуваючи протягом короткочасного періоду у складі Угорщини, закарпатські русини мали елементи власної державності, надані законом Угорщини № 10 від 21 грудня

1918 року. За Сен-Жерменською угодою (1919 р.) «автономна територія русинів на південь від Карпат» була включена до складу новоутвореної Чехословаччини. Конституція ЧСР 1920 року зберегла за нею назву «Підкарпатська Русь». 22 листопада 1938 року парламент Чехословацької Республіки ухвалив закон, згідно з яким Підкарпатська Русь, як і Словаччина, набула статусу автономії. 15 березня 1939 року менше доби проіснувала самопроголошена незалежна держава Карпатська Україна на чолі з А. Волошиним. Після вигнання з краю німецько-фашистських окупантів тут існувала тимчасова народно-демократична республіка Закарпатська Україна (1944–1945 рр.)

На підставі притаманних русинам вищенаведених ознак, лемки, гуцули та деякі інші етнографічні групи є складовими частинами русинського народу.

Сучасний стан русинів

В його оцінках заангажовані науковці, чиновники, журналісти, обивателі допускають, на наш погляд, деякі принципові методологічні помилки. Найсерйозніша з них полягає у твердженні, що русини – це давно пройдений етап в історичному розвитку українського народу. Насправді ж русини – не тільки і не стільки минуле, скільки сучасна реальність, тож має бути вільною їхня самоідентифікація.

Що стосується чисельності русинів на Закарпатті, то наведемо узагальнюючі дані ХХ століття. За матеріалами переписів населення, на території нинішнього Закарпаття в 1921 році було 375 117 русинів, у 1930 році – 450 925. У повоєнний період владою було здійснено їх переідентифікацію (стали записувати всіх українцями). Кількість українців (і русинів) у 1946 році становила 527 032 чол. Сюди ж було віднесено і частину німців, румунів, угорців, циган та членів етнічно змішаних родин. У 1959 році в області зафіксовано 686 464 українців (місцевих і прибулих), у 1979-му – 898 606, у 1989-му – 976 749 чол.

Головною причиною виникнення масового русинського руху наприкінці 1980-х років став процес капіталізації Закарпаття. Саме тоді розпочався широкий наступ приїжджих «прихвизаторів» на ліси і мінеральні води, корисні копалини і курорти. Представники корінного населення краю при цьому відсувалися на другий план. За таких умов патріотичні сили ініціювали і провели 1 грудня 1991 року,

одночасно із загальноукраїнським, обласний референдум. 78% його учасників висловилися за надання Закарпаттю статусу самоврядної території як суб'єкта держави Україна. Київські можновладці та галицька еліта відповіли на це звинуваченнями в «сепаратизмі».

Після проголошення незалежності України русини повели боротьбу за офіційне визнання своєї національності, однак зустріли нерозуміння і протидію з боку офіційного Києва. Демократичним, моральним і справедливим є передусім правовий підхід до розв'язання цього питання. Тому мною, як народним депутатом України III-IV скликань, 15 жовтня 1998 року на пленарному засіданні Верховної Ради України було виголошено «Слово про русинів» (див.: Через історичні завали // Голос України. 1998, 8 груд.). Після цього ще не раз висловлював протест проти дискримінації русинів. Ініціював виїзне засідання Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, що відбулося в Ужгороді 1 жовтня 2004 року. На засіданні зробив доповідь «Правові засади національної ідентифікації русинів Закарпаття» (див.: Руснацький світ: наук.-попул. зб., Вип. 4. Ужгород, 2008. с. 12–17). 3 листопада 2005 року я з двома іншими членами парламентської фракції КПУ – Г.К. Крючковим і М.О. Шульгою вніс до Верховної Ради проект постанови «Про русинів в Україні» (№ 8406) такого змісту:

«Розглянувши клопотання Закарпатської обласної ради, численні звернення громадян, національно-культурних товариств та інших громадських об'єднань, висновки наукових досліджень стосовно реалізації права осіб, які ідентифікують себе русинами – окремою, спорідненою з українцями, групою слов'янства, керуючись статтею 11 Конституції України, Верховна Рада постановляє:

1. Вважати за необхідне при визначенні соціально-демографічного складу населення України виділяти осіб, які ідентифікують себе русинами, в окрему за національністю групу громадян України.

2. Кабінету Міністрів України, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування розробити і здійснити систему заходів, спрямованих на задоволення етнокультурних і соціальних потреб русинів як одного з корінних народів України».

Однак парламентом через протидію політичних опонентів (рухівців і бютівців) проект не було розглянуто.

Влітку 2006 року Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації ухвалив резолюцію, в якій, зокрема, висловив стурбованість відсутністю офіційного визнання в Україні русинів, незважаючи на їхні явні етнічні особливості, і запропонував Україні, як державі-учасниці відповідної міжнародної конвенції, розглянути це питання та до 6 квітня 2010 року доповісти йому про виконання даної рекомендації (п.п. 20, 24). 13 вересня 2007 року ООН ухвалила Декларацію про права корінних народів. До них, за вищенаведеними ознаками, належать, безперечно, і русини. До речі, в ряді держав Європи, Америки, в Австралії русини визнані як окремі етнонаціональні групи. Існує Світова рада русинів. Представники зарубіжних русинських організацій входять до Федералістської ради європейських національностей та до Організації непередставлених народів.

Було б помилкою зводити русинський рух лише до національного визнання – у нього глибші корені та ширша мета. Він виник у зв'язку з брутальним пограбуванням Закарпаття місцевими та заїжджими «прихвизаторами», мовно-культурною та управлінською експансією, екологічними лихами, зубожінням місцевого населення. Звичайно, дається взнаки також історична несправедливість, коли повоєнна Закарпатська Україна, своєрідна народно-демократична республіка (1944–1945 рр.), з січня 1946 року стала звичайною областю УРСР, а всіх русинів в ході паспортизації 1946–1947 рр. механічно, без самоідентифікації, записали українцями. Тому русинські об'єднання дедалі активніше висувають, поряд з національними, політичні, економічні, соціальні вимоги до держави, яка їх кривдить. Практично, вони виражають інтереси всіх етнонаціональних меншин Закарпаття.

Русинів можна і треба по-людському зрозуміти. Адже вони добиваються елементарних прав і свобод на рідній землі. Чому угорці, румуни, словаки, які мешкають на Закарпатті, бачать на будинках написи рідною мовою, мають свої друковані органи, теле- і радіопередачі, а русини цього позбавлені? Русини хочуть вільно спілкуватися материнською мовою і без примусу засвоювати інші, розпоряджатися ресурсами краю, мати самоврядність, своїх представників у парламенті України, вільно пересуватися по світу, берегти і розвивати самобутню культуру. Русинам історично чужі ксенофобія, антисемітизм чи расизм, водночас вони не сприймають зверхність, диктат

сусідів (галичан) та менторство «свідомих українців» з Києва. А головне, вони не хочуть миритися із зростаючою економічною експансією доморощених і заперевальних капіталізаторів, які безцеремонно і підступно відбирають у них єдине, що залишилось, – гори і ліси, повітря і воду.

Чи стануть русини нацією?

Сьогодні цього однозначно не можна стверджувати. В етнокультурному плані населення області, віднесене за переписом до українців, неоднорідне. Основні його масиви такі: місцеві українці; українці-русини; русини; русини, зараховані обліковцями до українців; національно не визначені; члени інтернаціональних родин; переселенці з сусідніх західних регіонів; вихідці зі східної та центральної України, які опинилися тут після Першої світової війни або за Радянської влади були направлені на роботу в Закарпатську область, та їх нащадки.

Щодо чисельності русинів наведу результати проведеного під моїм керівництвом у 1994–1996 роках соціологічного дослідження на тему «Міжетнічні відносини на Закарпатті: структура, сучасний стан, перспективи розвитку» (науково-дослідна робота Інституту соціології НАН України № 3.26.85). Нами було застосовано ряд елементів багатоступінчастої, квотної вибірки. Методом стандартизованого інтерв'ю опитано 811 респондентів. Серед них – 297 українців, 160 угорців, 60 росіян, 54 словаки, 45 румунів, 45 німців, 66 русинів, 35 циган, 49 представників інших національностей, що досить повно відображають структуру населення краю (за статтю, віком, освітою, національною ознакою). Тоді з опитаних нами українців (за паспортними даними) спочатку 20 віднесли себе до русинів, тобто 6,7% респондентів цієї групи. Додаткове експертне опитування 46 активістів русинських організацій показало широкі потенційні можливості цієї етнонаціональної групи. Це реально підтвердило наступне десятиліття.

За результатами перепису населення 2001 року понад 10 тис. закарпатців ідентифікували себе русинами (громадськість вважає ці дані необ'єктивними (штучно заниженими, а то й сфальсифікованими), проте офіційно їх як окрему національність не було визнано. Після цього русинські національно-культурні товариства шляхом

збирання підписів зафіксували русинську національність близько 150 тис. чоловік (половина з них отримали відповідні посвідки; процес видачі таких документів триває). Водночас зарахування чи не всіх закарпатців слов'янського походження до русинів, на наше переконання, було б перебільшенням.

Подальший розвиток русинів залежить від багатьох чинників і, не в останню чергу, від діяльності їхніх громадських об'єднань. Серед них – Народна рада русинів Закарпаття, Сойм підкарпатських русинів, Ужгородське товариство ім. О. Духновича та ін. 20 лютого 2007 року в Ужгороді відбувся «круглий стіл» представників русинських організацій області. У ньому взяли участь голова Світової ради русинів Павло-Роберт Магочій (Канада) і секретар ради Олександр Зозуляк (Словаччина). Учасники зібрання наголосили, що невизнання русинів як окремої національності негативно впливає на міжнародний імідж України. Було намічено заходи до активізації русинського національного руху.

Поки що ресурсні можливості русинських організацій слабкі, сили розпорошені, не співрозмірні з потужною державною машиною, яка бореться з русинством. Дискримінаційний урядовий план заходів 1996 року, спрямований на розв'язання проблем русинів шляхом їх асиміляції, фактично продовжує функціонувати. Русинському руху шкодять також внутрішні чвари й суперечності (амбіційність, конкуренція, корисливість, взаємні антипатії), невмілі дії лідерів (декларативність, висування нереальних гасел, політична заангажованість), а головне – брак розгалужених організаційних структур, досвідчених кадрів, притоку свіжих сил, концентрації та координації дій на головних напрямках. Через це відсутня цілеспрямована робота серед широких верств населення. А упущення і помилки вміло використовують опоненти й супротивники – від українських націоналістів до працівників спецслужб. Не секрет, що русини займають помітне місце у зовнішньополітичних планах країн Заходу і Сходу, особливо після подій у Косово та Південній Осетії.

Русинські організації активізували свою діяльність останнім часом, після роз'яснення Конституційного Суду України про обов'язковість виконання рішень місцевих референдумів. Оскільки центральна влада України ігнорувала волевиявлення закарпатців на

обласному референдумі 1 грудня 1991 року, Другий європейський конгрес підкарпатських русинів (25 жовтня 2008 року, м. Мукачево) ухвалив «Меморандум про прийняття Акта проголошення відновлення русинської державності (в статусі-кво від 22 листопада 1938 року)». Дату 70-річної давності наведено в документі тому, що саме тоді парламент Чехословаччини надав Підкарпатській Русі автономію.

У зазначеному меморандумі міститься історична, політична і правова аргументація самоврядності Закарпаття. Наголошується, що «17-літня антирусинська політика української влади засвідчила неможливість далі зберегтися русинському народу зі своїм національним етнічним лицем в цій ситуації». Далі міститься оцінка її політики щодо етнознищення і дискримінації «як відкритої ознаки геноциду русинського народу на його історичній землі» (див.: Підкарпатський русин. 2008, 13-17 листоп. (№ 26)). Народна рада і Сойм підкарпатських русинів спростовують як безпідставні звинувачення українською владою русинів у горезвісному «посяганні на територіальну цілісність України» і вимагають виконання рішення регіонального референдуму від 1 грудня 1991 року.

Водночас у меморандумі поряд із справедливими вимогами містяться спірні, дискусійні, а то й упереджені позиції. Не відповідають дійсності, зокрема, оцінки русинськими лідерами періоду 1944–1991 років як «радянської окупації» Закарпаття (п. 6), договору Фірлінгера – Молотова від 26 червня 1945 року як «нелегітимного» (п. 12) та деякі інші.

Проте не викликає заперечень обґрунтованість критики русинськими організаціями безвідповідальної націонал-шовіністичної влади України. Адже ця влада, замість реального розв'язання проблем депресивного регіону, знищує середовище проживання русинів, угорців, інших національних спільнот Закарпаття, прирікає їх на вимушену трудову еміграцію, обклала заставою землі та ліси під кредити зарубіжних банків.

Офіційний Київ силкується штучно змінити усталений етнічний склад корінного населення, а останнім часом, у відповідь на законні вимоги русинів, розгорнув кампанію їх залякування, шельмування, дискримінації. Так, СБУ ініціювала справу № 499 (про посягання

на територіальну цілісність країни). На допитах побувало понад 400 активістів русинського руху. «Профілактична» робота проводиться з учителями недільних русинських шкіл. Дійшло до погрому спецназівцями вівтаря Хрестовоздвиженського собору в Ужгороді (там шукали русинського активіста). Закарпатці кажуть, що такого не дозволяли собі навіть гортіївці та гітлерівці.

Для утвердження русинів у статусі нації їм потрібно здійснити комплекс продуманих і тривалих заходів, спрямованих на:

- формування цілісної етнічної свідомості, національної самоідентичності, підтвердження її під час наступного перепису населення чи плебісциту;

- подолання етнічного аутсайдерства, відчуття меншовартості, безнадійності та апатії;

- згуртування національної інтелігенції, ділової і бізнес-еліти;

- входження до органів представницької та виконавчої влади, розвиток демократичного самоврядування:

- внутрішню консолідацію, поглиблення зв'язків з одноплемінниками в Україні та за кордоном;

- діалог і співпрацю з представниками інших етносів;

- протидію культурній асиміляції і широкій еміграції;

- запобігання ксенофобії, етнороз'єднувальним процесам, націоналізму;

- спростування безпідставних звинувачень у сепаратизмі, стиmulювання іредентизму (об'єднання) розпорошених, розрізнених русинських груп в один народ.

В разі прискорення етногенезу русини з етнічного субстрату спроможні стати національною спільнотою. Можливі, однак, різні варіанти. Перший – подальша асиміляція русинів в українському соціумі, перетворення їх в етнічний релікт. Другий – ізоляція, замикання в собі (сегрегація, або шлях ромів). Третій – маргіналізація, за якої меншини опускаються на соціальне дно (каста «недоторканих» в Індії та інші випадки, коли дискриміновані, пасивні етноси мають право виконувати лише брудну роботу, служити колонізаторам, панівним колам). Нарешті, четвертий полягає у послідовному цілеспрямованому обстоюванні законних прав та інтересів, формуванні русинської нації, набутті статусу самоврядності (автономії) Закарпаття в складі України.

Для досягнення мети потрібні потужний і мудрий національно-визвольний рух, підтримка співвітчизників, міжнародна солідарність. Вирішальне значення матиме те, яким шляхом піде Україна – демократичним, до прогресу, чи до націоналістично-авторитарної диктатури. Поки що переважає друга тенденція. Деякі політологи навіть дискутують питання про збереження цілісності України (*див.*: Україна расколется на три государства?! // Материк Евразия. К., 2007, № 1 (декабрь), с. 4-6). Такий розвиток подій був би катастрофічним для України, небезпечним для Європи і згубним для русинського руху. Очевидно, до цього не дійде. Україна може і повинна стати процвітаючою і демократичною державою. Потрібно лише, щоб її очолили розумні, вольові і чесні керівники, сповнені бажання і сил поліпшити добробут трудящих, сформувати громадянське суспільство, забезпечити соціальну справедливість і законність в усіх регіонах, для всіх етнонаціональних спільнот.

У цьому випадку реальним стає і розв'язання проблеми русинів. Як і росіян, кримських татар, ромів, інших дискримінованих громадян. Інакше Україна приречена. Не допоможуть їй правлячій верхівці ні США, ні НАТО, ні, тим більше, самозвані месії.

Нарешті, врахуємо наступне. Живемо і діємо в українському соціумі. Маємо виходити з його реалій. Нерозумно повторювати (копіювати) помилки націонал-шовіністів. На думку їхніх істориків, українці начебто існували завжди. Як образно висловився публіцист О. Бузина, за логікою націонал-шовіністів, якийсь пітекантроп, виведений із африканської мавпи, прийшов на береги Дніпра і тут тихенько переродився в українця, від якого пішли росіяни, білоруси та інші народи. Насправді ж сучасна Україна – результат багатотисячолітньої еволюції, етнічно розмаїта країна. Її творили здавна численні неслов'янські і праслов'янські народи. Не злічити наших далеких попередників. Тож чи правомірно відлік історії русинів починати з дохристиянських часів, як це роблять деякі автори? Русини – плід новітньої доби. Підтримуючи їх у головному, все ж закликаю їхніх лідерів: не переписуйте історію для самозвеличення, як це роблять багато українофільських авторів, уникайте містифікацій, будьте реалістами.

Майбутнє русинів – у процвітаючій, демократичній Україні. Батьківщину не вибирають і не міняють, як комусь заманеться.

Русини віками прагнули до єднання з братами на Сході («руськими», якими і себе довго вважали). Наші діди і батьки мужньо пережили повоєнні труднощі, обмеження і кривди. Не висували нереальних вимог до Радянської влади, бо бачили, що нелегко усім, та й життя поступово поліпшувалося. Однак коли русини зазнали його різкого погіршення на собі (у 8-10 разів знизився рівень їх матеріального добробуту за роки незалежності України) і стали свідками водночас неймовірного збагачення купок пройдисвітів, шахраїв і демагогів, які під прикриттям боротьби за «демократію», «незалежність України», «державну мову», «національну церкву» тощо розікрали загальнонародне добро, вони, природно, заявили про свої права та інтереси. Їх вимоги – не націоналізм чи сепаратизм, а вищий вияв патріотизму й громадянськості. Це головне в русинському русі, а не мусовані провладною пропагандою вигадки про «антиукраїнські підступи».

Русини віками прагнули не до такої України, як нинішня – обкрадена, збезчещена, пригноблена. Вони не збираються полишати її у біді, розуміючи, що однаково страждають трудящі усіх національностей. Але русини не бажають далі терпіти своє принизливе становище. Вони вимагають не якихось преференцій для себе, а природного права на національне визнання та самоврядування. Це не суперечить Конституції, ніяк не загрожує етнічним українцям. Русини хочуть бути господарями на своїй історичній батьківщині, повноправним суб'єктом поліетнічного Українського народу, будівничими громадянського суспільства в Україні. Їх правове визнання і цивілізований розвиток – в інтересах держави. Це сприятиме утвердженню демократії, підвищенню авторитету і стабільності країни. А світове русинство здобуде центр духовного тяжіння та моральної підтримки.

Комуніст України. – 2009. – № 1. – С. 48-54.

*Друкується за джерелом:
Закарпатський соціум, т. 1, с. 234-244.*



АНТИРУСИНСЬКІ ПРОВОКАЦІЇ МАРНІ!

З виступу на сесії Верховної Ради, 19 березня 2003 р.

Змушений привернути вашу увагу до тих співвітчизників, які здавна населяють південно-західні схили Карпат і вважають себе русинами. Ми – самобутня гілка українського народу і великої слов'янської родини. Будучи автохтонами Підкарпатської Русі – України, мої земляки виплекали і дбайливо оберігають унікальну культуру та релігійність, мають специфічну етнонаціональну самосвідомість, протидіють згубній духовній та політичній експансії, захищають свої громадянські права й насущні інтереси.

Тим не менш, останнім часом підкарпатські русини стали об'єктом різнобічного інтенсивного тиску з боку чільних провладних структур і націоналістичних кіл. Так, у жовтні 1996 року було ухвалено урядовий «План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів» (№ 13-884/2), спрямований на всіляку протидію національній самоідентифікації, механічне форсування процесу українізації в нашому поліетнічному регіоні.

Восени 1998 року «Урядовий кур'єр» поширив тезу про можливе створення єдиного Галицького краю, до якого, мовляв, доцільно включити Закарпаття. Тоді ж одна з рухівських газет опублікувала «листівку» вигаданих «Національно-визвольного комітету» та «Відповідального командування Робітничої Армії русинського народу», що мало підтвердити міфічні «сепаратизм» і «антидержавницьку боротьбу» моїх співвітчизників.

У ході недавнього перепису населення виконавча влада робила все, щоб перешкодити вільному визначенню ними своєї національної належності. Тисячі з них все ж наважилися підтвердити русинську ідентичність. Більшість їх продовжує сповідати канонічне православ'я, здійснення своїх сподівань пов'язує з відродженням Русі, слов'янським світом. Чи не тому не припиняється в області політика, яку в Європі не без підстав вважають етноцидом?

Ось і днями через ЗМІ став відомим документ про «Деструктивний потенціал русинського руху на Закарпатті» з відповідними

висновками та рекомендаціями органам державної влади та єпископату УПЦ (МП).

У цьому псевдонауковому витворі тенденційно висвітлена історія нашого краю, спотворюється образ автохтонного населення та його громадсько-політичних і релігійних діячів, міститься неприховане втручання в найчутливіші сфери суспільного життя, що явно суперечить Конституції, законам про політичні партії, об'єднання громадян, свободу совісті тощо, а також міжнародним зобов'язанням України.

Згаданий документ викликав стурбованість віруючих, науковців, національно-культурних товариств, широкої громадськості, набуває міждержавного резонансу, а реалізація його рекомендацій здатна дестабілізувати загальну обстановку в регіоні, спричинити негативні зовнішньополітичні наслідки.

Враховуючи викладене, вважаю за необхідне:

- Зажадати від Ради безпеки і оборони з'ясувати мету і джерела зазначеного документа, провести його наукову і політичну експертизу, вжити заходів щодо запобігання появі подібних матеріалів у майбутньому;

- Доручити Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин прискорити розгляд ухвали IV сесії Закарпатської обласної ради щодо русинської національності і внести відповідні пропозиції Верховній Раді України;

- Зобов'язати Кабінет Міністрів разом з обласною держадміністрацією здійснити реальні заходи по виведенню Закарпаття з депресивного стану, подолання тут масового безробіття, злиднів, корупції, соціальних хвороб та інших об'єктивних чинників, що живлять національну образу, прагнення до етнічної реідентифікації, відцентрові тенденції, еміграційні настрої;

- Запропонувати Генеральній прокуратурі ретельно перевірити спроби порушення традиційної етноконфесійної структури в області і дати їм належну правову оцінку.

На завершення додам: під час республіканського і обласного референдумів 1991 року закарпатці підтримали незалежність України, але вони прагнули і сьогодні хочуть жити в країні мирній, демократичній, міцній і справедливій, бути в ній рівноправними, не знати

підозр, дискримінації, гноблення. Шлях до неї, як переконує досвід на кожному кроці, – тільки через соціалістичні перетворення.

Антирусинські провокації аморальні і протиправні.

Карпатська правда. – 2003.– квіт.

Друкується за джерелом:
Захищаючи права закарпатців, с. 68-70.



ЗА НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО РУСИНІВ

З виступу на сесії Верховної Ради України, 21 жовтня 2005 р.

Виконую відповідальне доручення, яке мені довірили високоповажні земляки – члени оргкомітету Всеукраїнського з'їзду русинів, що завтра відбудеться в демократичному Мукачеві.

Хто такі русини і чого вони прагнуть? Це корінний народ Центральної Європи. На південно-західних схилах Карпат їхні поселення прослідковуються з VI–VIII ст. Русинам довелося пережити чимало державно-політичних режимів. І кожен намагався панувати над ними.

На початку минулого століття в Підкарпатській Русі налічувалося більше 400 тис. русинів. Згодом їх кількість зросла. Та в складних перипетіях повоєнної геополітики вони позбулися своєї національності. Водночас за рубіжем – визнаються. Русини проживають у 22 країнах. Їх представники входять у Раду європейських національностей, Світову раду русинів, Організацію непередставлених народів. Лише на батьківщині вони анонімні і безправні.

1996 року уряд схвалив т.зв. «План заходів щодо вирішення проблеми українців-русинів». У ході його реалізації здійснюється явна і завуальована дискримінація. Обмежується доступ русинів до освіти, ресурсів, управління, їх активісти зазнають кримінального

переслідування, історія – спотворюється, культура – нівелюється. За останнього перепису населення русини знов не були введені в реєстр національностей, до них віднесли лише 10 тис. чоловік, хоча наступне вибіркове дослідження засвідчило русинську самоідентифікацію в 100 тис. чоловік.

Закарпатська обласна рада в 1992 і 2002 роках зверталася до Верховної Ради України з цього питання, однак воно і досі не розв'язане. На свої справедливі вимоги мої земляки отримують з Києва відписки другорядних чиновників і заангажованих науковців. Фактично, триває грубе ігнорування Конституції, законів України, міжнародних угод і хартій. При цьому поширюються безглузді міфи про «сепаратизм» закарпатців, «екстремізм» русинських лідерів та інші нісенітниці, що принижує честь і гідність моїх співвітчизників, доводить лицемірство і цинізм центральної влади.

Що крамольного у граматиці русинської мови, переданій кожному з вас днями Ужгородським товариством ім. Кирила і Мефодія? Чим небезпечний фестиваль русинської культури «Червена ружа»? Невже національно-культурні товариства русинів менш вартісні за інші?

Терпіння людське не безмежне! Якщо і надалі рішення Закарпатської обласної ради про визнання національності русинів не буде виконане, вони вимушені звернутися по допомогу до міжнародної громадськості, дати позов до суду за навмисний геноцид. Закликаю вас, шановні народні депутати, зрозуміти національні устремління русинів і посприяти відновленню їх законних прав у нашій країні.

Прошу вважати цей виступ депутатським запитом до Президента і Голови Верховної Ради України.

Русини хочуть бути повноправними громадянами, а не пасинками України. Їх природне право – стати господарями на своїй землі. Допоможемо їм його реалізувати!

*Друкується за джерелом:
Захищаючи права закарпатців, с. 111-112.*



ДИСКРИМІНАЦІЇ НЕМА, БО ЇЇ «НЕ ПОМІЧАЮТЬ»

Нотатки на полях законопроекту № 8590 «Про захист від дискримінації за расовою, національною чи етнічною належністю», внесеного народним депутатом України Іваном Миговичем і зареєстрованого у Верховній Раді 15 грудня 2005 року

В Україні склалася практика, коли поганим тоном вважається навіть нагадування про випадки дискримінації. Адже наше законодавство містить багато положень, які забороняють будь-які її види. Це справді так. Але наявність згаданих положень ще не означає, що величезна кількість людей не зазнають дискримінації, бо гарантії рівності та недискримінації, відображені в законах України, не працюють. Держава досі не подбала про наповнення їх реальним змістом. Тому протиправні дії, спрямовані на порушення прав (або створення перешкод для реалізації прав) осіб з огляду на їх національність чи етнічне походження, колір шкіри, стать, мову спілкування, політичні уподобання чи інші ознаки, стали частим явищем. Настільки частим, що його й не помічають. Як свідчать соціологічні опитування, майже 90 відсотків респондентів стикалися у своєму житті з проявами дискримінації.

Що декларують міжнародні акти

Говорячи про приниження і навіть прояви дискримінації за расовою чи етнічною належністю, слід з'ясувати, якою мірою вони «накладаються» на тло загальноприйнятих міжнародною практикою прав людини, оскільки їхній зміст інколи видається досить суперечливим. Якщо Статут ООН вказує на природні й невід'ємні права людини, то наразі йдеться не про всі права й погляди на життя, що існують на Землі, а лише ті, що формувалися в народів Західної Європи та США в ході їхнього історичного розвитку і в кінцевому підсумку як переможців у Другій світовій війні та протистояння в «холодній війні» другої половини XX століття. Бо відомо, що переможець завжди диктує свої умови переможеному. Це правило збережено й цього разу. Якби переможцями, припустимо, були народи Азії

чи Африки, до Статуту ООН, вочевидь, треба було б записати їхні погляди на суспільство й державу, права особистості в ній.

З другого боку, суть і сенс закріплених у міжнародних актах положень з прав людини зводяться до того, що особистість формується начебто не в суспільстві, а сама по собі. Бог створив людину за своїм образом та подобою, і вона лише повторює шлях Бога. Її воля нічим не обмежена. Жодні закони для такої людини не мають заздалегідь встановленої сили. Авторитет суспільства обмежується мінімумом, першорядну роль у ньому має людина. Отож нації, класи теж не мають для особистості визначальної ролі. Глобальною є роль особи, а колектив, держава лише служать їй.

Такою є ідеологія лібералізму, що її намагаються зробити пріоритетною на протигагу християнській моралі, котра виходить з того, що Бог створив Світ і людина обживає його. Що колектив все ж більше, ніж окрема Людина, що Людина не існує сама по собі. А тому права її не можуть розглядатися ізольовано від суспільних і державних інтересів.

Це означає, що в загальнодержавному плані, всупереч християнським переконанням, нині як примат ставляться права людини, утверджується, що окрема особистість має перевагу над суспільством і державою, і не сприймається будь-який інший суспільний порядок. Навряд чи такий підхід можна назвати демократичним. Це, по-перше. По-друге, якщо розглядати з погляду лібералізму права людини в глобальному плані, то знову ж: чи є демократичним підпорядкування окремих народів і націй чужим етичним цінностям (серби, афганці, курди, іракці, кримські татари, роми та інші) шляхом різноманітних видів колонізації та дискримінації, придушення, завоювання їхніх територій, культурної асиміляції, позбавлення можливості захистити свої культурно-етичні, національні цінності? Зважаючи на те, що в усіх міжнародних актах, зокрема в Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, схваленій 21 грудня 1965 року Генеральною Асамблеєю ООН, основоположних документах європейської демократичної спільноти всі форми расизму та дискримінації віднесено до найважчих порушень прав людини. Відповідно, боротьба з ними, а також із ксенофобією та нетерпимістю вважається першочерговим обов'язком держав.

До цих міжнародних актів приєдналася й Україна. Прагнучи інтегруватися в європейську спільноту, вона зобов'язувалася адаптувати вимоги ЄС, викладені в його директивних документах, до свого законодавства та судової практики. Про це, зокрема, наголошувалося на слуханнях у Комітеті ВР з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин у квітні минулого року, де вперше в історії парламентської діяльності проаналізовано сучасне становище ромів в Україні. Мені довелося тоді констатувати, що представники цього самотнього й багатостраждального народу опинилися в нас на межі виживання. У них найбільші безробіття, злидні, захворюваність, жебрацтво, забобони. Серед 10 найпоширеніших етнонаціональних спільнот України вони посідають останні місця за рівнем освіти, зайнятості, соціального самопочуття, індексом людського розвитку. А як скрізь брутально порушуються їхні громадянські права і свободи! Тому я вніс пропозицію урядові підтримати ініціативу низки європейських країн щодо Ромського десятиліття до 2015 року, розробити нову комплексну програму відродження ромів в Україні, організувати розробку необхідних законопроектів для повної реалізації їхніх громадянських прав і життєвих потреб щодо працевлаштування, навчання, медичного забезпечення, побутового обслуговування, соціального захисту та інших сфер, поступово здійснити переорієнтацію громадської думки на толерантне, доброзичливе ставлення до ромів, як це робиться в цивілізованих країнах. Не чекаючи перепису населення, слід провести об'єктивне статистичне дослідження справжньої чисельності й становища ромів для корегування соціально-демографічної політики держави.

Такі висновки й пропозиції ґрунтувалися на фактичних результатах наукового аналізу Міжнародного центру перспективних досліджень (м. Київ) та науковців кафедри міжнародних відносин Закарпатського державного університету (м. Ужгород).

Що засвідчив аналіз

Нерівність у трудовій сфері. Це означає, що найчастіше принцип рівності та недискримінації порушується під час працевлаштування, звільнення з роботи, у питаннях оплати праці та просування по службі. Особливо гостро проблема дискримінації у трудовій сфері

заціпає окремі групи етнічних меншин. Так, за даними Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (далі – ЄКРН), безробітними є щонайменше половина раніше депортованих осіб, які повертаються в Україну. Більшість ромів (циган) є безробітними (це понад 90% працездатних людей), що є передумовою жакхливої бідності громадян цієї національності. До того ж вони, як правило, багатодітні. І навряд чи можна погодитися з тими, хто твердить, що за останній рік зроблено якісь кардинальні кроки, реалізовано масштабні соціальні програми подолання бідності й соціального захисту найбідніших верств населення, зокрема національних меншин.

Дискримінація з боку правоохоронних органів. ЄКРН у своїх звітах зазначає, що представники деяких груп меншин (роми (цигани), особи кавказьких національностей, біженці з Африки, Центральної чи Східної Азії) часто стають об'єктами дискримінаційного ставлення з боку представників правоохоронних органів. Вони значно частіше потерпають від необґрунтованих (незаконних) перевірок документів, обшуків, конфіскацій документів тощо. Зросла кількість повідомлень про насильство з расових мотивів проти осіб африканського чи азійського походження. Представники цих груп скаржаться, що міліція постійно іґнорує насильство проти них, а інколи потурає цьому.

В арсеналі правоохоронців з'явилися «осучаснені» інструменти дискримінації.

Примусова дактилоскопія. Щодо осіб певної національності вона стала звичним методом боротьби із злочинністю. Наприклад, на початку червня 2004 року в місті Коростень Житомирської області, як свідчить газета «Романі яг» № 9 (51), співробітники правоохоронних органів примусово дактилоскопіювали всіх громадян ромської національності. Дискримінація в цьому разі є незаперечною, адже відбитки пальців знімали тільки в осіб ромської національності. При цьому процедура проводилася в грубій формі, з образами, залякуваннями і приниженням людської гідності громадян України. Така практика допускалася і в інших областях держави. Зокрема, в березні-квітні 2005 року по всій Чернігівщині проводили масові затримання громадян ромської національності незалежно від статі та соціального становища. Людей примусово доставляли до відділів міліції, де їм було зроблено примусову дактилоскопію.

Масові обшуки. За свідченням того ж таки джерела, їх проводять органи МВС теж досить часто, і мають вони ознаки дискримінації. Наприклад, 8 березня 2004 року в Чернігові під час масових обшуків з метою виявлення наркотичних засобів у ромських сім'ях дії охоронців правопорядку мали відверто дискримінаційний характер, оскільки обшуки проводилися не в осіб, що підозрюються в незаконних операціях з наркотичними речовинами, а суцільно в усіх осіб ромської меншини.

Дискримінація у сфері освіти та щодо доступу до житла. За даними Українського інституту соціальних досліджень, близько половини ромських дітей не відвідують школи або регулярно пропускають уроки. Найнеблагополучніша ситуація з освітою спостерігається в місцях компактного проживання ромів на Закарпатті та Харківщині. Так, за матеріалами ромської газети «Романі яг», у Закарпатській області лише 83,7% дітей ромів здобули неповну середню освіту, 14,5% – загальну середню, 1,4% – закінчили СПТУ, 0,3% – здобули середню спеціальну й лише 0,1% – вищу освіту. Ось як відреагувала місцева влада Закарпаття на моє депутатське звернення щодо забезпечення освітніх запитів дітей ромів у місті Виноградові: «...окремого загальноосвітнього навчального закладу, де здобували б освіту діти ромів, у Виноградові не функціонувало і створити його через відсутність відповідного приміщення немає можливості...»

Представники раніше депортованих комуністичною владою народів зазнають також дискримінації щодо доступу до нормальних житлових умов. Основна частина кримських татар, що повертаються, облаштовується в 300 нових поселеннях. Забезпечення селищ кримських татар електроенергією (електромережами) становить 75%, водопостачанням (водогонами) – 27%. У цих селищах практично немає доріг із твердим покриттям, шкіл, медичних закладів. Відсутність елементарних умов життя у селищах кримських татар призвела до різкого погіршення стану їхнього здоров'я, а також до зростання смертності серед репатріантів.

Протидія дискримінації – запорука демократичного розвитку держави

В Україні представники різних національних меншин становлять не менш як третину населення. Тобто ризик виникнення через

дискримінацію різних конфліктів у суспільстві дуже високий. Тим часом норми законів, які гарантують рівність і недискримінацію, є не більш ніж декларацією, їх виконання чи невиконання залежить виключно від доброї волі громадян. Держава нездатна забезпечити дотримання задекларованого у статті 24 Конституції України принципу рівності, бо органи влади не мають реальних важелів впливу на порушників.

Реальну можливість протидіяти дискримінації в Україні мають лише Омбудсмен, органи МВС і прокуратури. Однак Омбудсмен займається питаннями прав людини загалом і через обмежені ресурси не може акцентувати увагу на дискримінації. Що стосується органів МВС і прокуратури, то, по-перше, захист меншин не є для них пріоритетом (не створено окремі підрозділи, які спеціалізувалися б на цих питаннях). По-друге, більшість випадків грубого порушення прав меншин пов'язана саме з діями представників правоохоронних органів. Розслідувати такі випадки без упередження вони не можуть.

Тож антидискримінаційний закон, на моє переконання, має забезпечити вирішення таких завдань:

- *визначити базові поняття та принципи*, які стануть основою для створення ефективних механізмів протидії дискримінації. Ідеться насамперед про визначення чітких термінів, переліку ознак, за якими заборонена дискримінація, сфери дії закону, типових проявів дискримінації тощо;

- *спростити жертвам дискримінації доступ до правосуддя*. Це передбачає вдосконалення судових механізмів захисту порушених прав і законних інтересів осіб, а також створення нових механізмів, які можуть стати дієвою альтернативою судовим;

- *підвищити відповідальність держави за протидію дискримінації*. Державні органи мають активно протидіяти дискримінації в Україні, для чого на законодавчому рівні треба закріпити відповідні функції та повноваження;

- *впровадити ефективні стримувальні чинники*, що запобігають проявам дискримінації. Насамперед це відповідні санкції за порушення антидискримінаційних вимог законодавства.

Запропонований закон забезпечує захист гарантованого Конституцією України права на рівність. Його імплементація, за переконанням розробників, сприятиме:

- зменшенню кількості випадків дискримінації громадян за расовою, національною чи етнічною належністю;
- захисту та відновленню порушених прав і свобод громадян;
- запобіганню можливих конфліктів на ґрунті расової, національної чи етнічної дискримінації.

Цей закон стане ще одним кроком для забезпечення просування України на шляху демократичного й безконфліктного розвитку. Він дасть змогу гармонізувати законодавство України у сфері протидії дискримінації із законодавством ЄС, тобто просуває її вперед на шляху до інтеграції в європейську спільноту.

Закон забезпечує виконання низки зобов'язань, які Україна взяла на себе на міжнародній арені. З огляду на те, що світова спільнота нині приділяє дуже багато уваги темі дискримінації, такі дії нашої держави можуть істотно підвищити її міжнародний авторитет. Закон працюватиме на створення для України іміджу демократичної країни, яка над усе ставить права і свободи людини й вживає активних кроків для їх захисту.

Віче. – 2006. – № 5-6.

Друкується за джерелом:

Захищаючи права закарпатців, с. 409-414.



ЗАКАРПАТСЬКА «БАРВОКРАТІЯ»

НАГАДУЄ «БАНДОКРАТІЮ»...

31 жовтня закарпатці, як і всі громадяни України, могли демократичним шляхом сформуванати нові органи регіонального і місцевого самоврядування. Не судилося.

Народ не захотів стати господарем свого життя, а примітивно купився на подачки «від Балози». «Якщо справи так підуть і далі, – саркастично прокоментував ці вибори в нашому краї професор історії Ужгородського національного університету Сергій

Федака, – то вибори втраять сенс. Просто зберуться кілька олігархів, запросять іноземних аудиторів, ті з'ясують, хто найкрутіший, він і сформує парламент зі своєї челяді». Упущеним шансом назвав їх і народний депутат України двох скликань від фракції КПУ доктор філософських наук Іван МИГОВИЧ.

– Так довго підраховувані і оприлюднені результати нинішніх виборів у Закарпатті, як і попередніх, – говорить він, – не виражають волю й інтереси усіх трудящих, передусім людей найманої праці і безробітних. Вони – наслідок цілеспрямованих зусиль зацікавлених у збереженні існуючої системи чиновників і бізнесменів, приреченої інтелігенції, незрілої молоді, інтенсивного зомбування населення, кричущих порушень виборчого законодавства. Про окремі з них детально повідомляла преса, достеменно знали виборці, лунало чимало обурень громадськості, однак нічого не робиться практично, бо підкупи й фальсифікації – невиліковна виразка капіталістичного суспільства, де більшість виборців приречені на жалюгідне, принизливе існування, а все вирішують гроші.

Тож вкотре добровільною і купленою підтримкою закарпатців заручилися ті політичні сили і діячі, що виражають інтереси багатих. Формально це організації балохівського «Єдиного Центру» (24,3%), тутешніх «регіоналів» (18,1%), тимошенківської «Батьківщини» (8,6%), яценюківського «Фронту змін» (6,1%), угорських демократів і культурників (КМКС). Персональний склад нової обласної ради опублікували «Новини Закарпаття» та інші обласні ЗМІ. Майже половина її обранців – давні знайомі. Представників тих партій, які захищають експлуатованих і зuboжілих, капіталісти усіх мастей вкотре не підпустили до «народної ради».

Фактично в краї і надалі заправлятиме буржуазія, котра нажила капітали переважно дрібною торгівлею, контрабандою, рекетом, корупційними оборудками і т.п. способами. Умовно її бізнесові, земляцькі, національні, територіальні групи входять до складу різних партій, а реально – єдині у своєму прагненні до наживи і панування над бідними співвітчизниками. Назви цих партій оновлюються, а сутність залишається незмінною.

– Різні назви політичних угруповань в їх закарпатському холдингу умовні, – коментує І. Мигович, – бо у них спільні і постійні кланові, економічні й соціальні інтереси, стратегічні цілі. А оновлюють свій

фасад тому, що після всеукраїнської руйни, вчиненої націоналістами і псевдodemократами, соромно і небезпечно залишатися рухівцями. Мені особисто місцеві бізнесмени видаються політичними повіями, а ошукані ними виборці – німими слугами і дешевими заробітчанами. Це не образа, а сумна і ганебна повсякденність. Більшість депутатів обласної ради за останні десятиліття, щоб утриматись при владі і в бізнесі, встигли поміняти стільки партій, що вже забули їх назви. Такий приклад наслідують «пересічні українці».

У новообраному складі «обласного парламенту» вчорашніх депутатів доповнюють амбітні недосвідчені неофіти, які настирно рвуться до спільного корита. Серед них важко знайти рядового робітника, хлібороба чи іншого представника неімущих людей, які становлять більшість населення краю. Зате багата його меншість (бізнесмени, комерсанти, чиновники) представлена сповна, переважно – підпільними мільйонерами. Бо вони бояться правдиво декларувати своє матеріально-фінансове становище.

Як саме хазайнували досі балогівці з попередниками – усі знають. Нагадаю узагальнені цифри. Закарпаття перетворилося на депресивний регіон. Виробництво ВВП (на душу населення) тут майже вдвічі менше, ніж по Україні, і набагато відстає від ВВП сусідніх територій. Торік наша область за обсягом промислової продукції посідала 25-те, сільськогосподарської – 24-те, реалізацією послуг – 21-ше місце в Україні. Таке ж незадовільне становище допущено і з медичним обслуговуванням населення, забезпеченням його житлом, із споживанням продуктів харчування та іншими важливими соціально-економічними параметрами. Та балогівці скрізь вихваляються своїми «досягненнями». Мовляв, темний народ «з'їсть».

Не обов'язково бути професійним аналітиком чи провидцем, щоб передбачити найближче майбутнє краю. За будь-якої конфігурації, внутрішньої структури обласна рада буде одноклановою. «Єсисти» займуть провідні посади. «Регіонали» стануть їх спільниками. Тимошенківці та інші дрібні групи, як і в попередніх скликаннях, дещо виторгують і собі. А головну партію надалі виконуватимуть ватаг команди В. Балого з братами-молодцями. Спираючись на сформовану ними в облradі мовчазну більшість, вони й надалі будуть грабувати залишки закарпатських багатств, розширювати власну систему

«купи-продай», нещадно експлуатувати земляків, а для реклами робити з надприбутків дрібні благодійні подачки.

Барвостан, як саркастично-образно кажуть нині в Закарпатті, стає розмінною монетою в міжолігархічних торгах, придатком галицьких багатців. На це наштовхують такі факти. Ставши одіозним у Києві, В. Балога навіть відмовляється від національного коріння. Коли йому було вигідно, хизувався ним. Використавши електоральну підтримку русинів, як корінного населення краю, розпорошивши цей рух за визнання своїх прав і скомпрометувавши через спецслужби його лідерів, нині В. Балога фактично зрікся русинства.

Такі політики ладні на все, аби лиш здобути і зміцнити владу, від якої залежить збереження, примноження і захист особистих багатств. Під ширмою «Єдиного Центру»; заправляючи в обласній раді, балогівці зуміють нині, як вчора за правління Ющенка–Тимошенко, збити слухняну більшість у «закарпатському парламенті», шантажувати київську владу «регіоналів», готуватися до можливої адміністративно-територіальної реформи, один із проєктів якої передбачає створення Карпатського краю з центром у Львові. До речі, днями місцева газета хвалькувато повідомила: «Західні області об'єднуються у Великий Карпатський бренд». Для цього розгортається відповідна інформаційно-рекламна кампанія.

А що пропонували через ЗМІ після своєї перемоги здійснити в обласній раді комуністи, близькі до них безпартійні, чесні патріоти? Розібратися з великою власністю, провести інвентаризацію наявних ресурсів, зажадати від господарів відновлення підприємств та їх ефективної роботи, повної оплати податків, а кошти спрямувати на відродження економіки краю, припинити хижацьке використання лісів, мінвод, будівельних матеріалів, інших ресурсів, навести лад в експорті сировини та імпортуванні товарів, припинити чиновницьке свавілля, бюрократизм, байдужість, хабарництво, корупцію, забезпечити максимальну зайнятість працездатних, передусім молоді, підвищити зарплати, вивести із кризового стану школи, клуби й медичні заклади, відновити роботу громадського транспорту, добитися безвізового прикордонного режиму із сусідніми країнами, вільної економічної зони, самоврядного статусу Закарпаття, розв'язати інші важливі проблеми. Роботу над ними було зірвано після контрреволюційного перевороту в 1991 році, та її треба продовжити.

– Чому на вчорашніх виборах перемогли вони, а не прихильники соціалізму? – запитує в І.І. Миговича.

– Звичайно, недопрацювали ми, комуністи, про що йдеться на зборах у наших осередках, на пленумах партійних комітетів. Загальновідомо, що у нас мало сил, ресурсів, досвіду. Прогресивні кола розпорошені, не позбулися групових амбіцій, ілюзій на самостійну перемогу. Формування блоку лівих у області відбувається важко, та і влада – вчорашня і нинішня, попри зміну очільників, вселяє цьому протидіє, намагається усунути комуністів із політичної арени, натомисть підтримує націонал-екстремістів (типу профашистської «Свободи»), щоб ними лякати суспільство і міжнародну громадськість. Паралельно вона готує залежну від себе і слухняну антикомуністичну опозицію. Слабка підтримка нас трудящими пояснюється також впливом антирадянських стереотипів (про голодомор на Україні в 30-х роках, руйнування церков і т.п.), сформованих десятиліття тому, якими буржуазія з підручними журналістами продовжує лякати громадян. В області немає, крім нашої і націоналістичних, розвинених і повноцінних партійних структур. Під їх виглядом зареєстровані і мусуються в інформаційному просторі переважно бізнесові угруповання. На цих виборах виразно проявились також політична обмеженість, громадянська незрілість більшості закарпатців, котрі живуть переважно в селах: незнання відмінностей, сутності правих і лівих, програм капіталістичних і соціалістичних партій, реальної ситуації в країні, регіоні і вдома, наївна віра в чесність кандидатів, безпринципність, схильність до дармівщини, відсутність імунітету щодо брехні.

– Ставши заручниками пробалогівського клану, – продовжує Іван Іванович, – закарпатці матимуть ще шанс звільнитися від нього і подібних до нього зловісних сил на наступних парламентських і президентських виборах, які не за горами. А поки що треба не мовчати й терпіти, а мінімізувати його згубний вплив. Владолюбство, толерантність до експлуататорів, смирення закарпатців повинні мати розумні межі. Слід якомога повніше усвідомлювати свої права й інтереси, сміливіше їх боронити. Марно очікувати змін і добра від гнобителів. А проти одностайності більшості населення вони нічого не вдіють. Не варто очікувати благородних жестів і від Києва, покладатися на письмові чи усні звернення, скарги до центральної влади чи на молитви. Треба рішучіше переходити до законних методів протесту й

боротьби, як це роблять, наприклад, європейці. Йдеться про масові мітинги, пікетування, страйки та інші випробувані форми.

Звісно, перемога балогівського оточення – піррова. За нею – виборчі технології, підкупи, кругова порука. Так діяли і їх попередники та мнимі опоненти. Згадаймо диктат медведчуківсько-різаківських есдеків чи ющенківської камарильї. Де вони? Те ж очікує їх нинішніх послідовників, які вкотре змінили вивіску. Шкода, що трудящі багато втратять від їх недолугої, корисливої депутатської діяльності. Через засилля «єцистів» не буде очікуваної підтримки від центральної влади, де переважають «регіонали». Та місцеві комуністи впевнені: незважаючи на чергову поразку лівих сил в нашій області, фракція КПУ буде й надалі захищати інтереси простих закарпатців, як і всіх трудящих України.

*Бесіду зі Василь Танасійчук
Комуніст. – 2010. – 19 листоп.*



ГАЛИЦЬКІ НЕОБАНДЕРІВЦІ СПРОБУВАЛИ ЗІПСУВАТИ ПЕРШОТРАВЕНЬ В УЖГОРОДІ

Сотні мешканців міста над Ужем та його гостей у день Першотравня зібралися на Театральній площі для відзначення свята Весни, Праці та Миру. Погода видалася сонячною, теплою. Міськком КПУ заздалегідь подав мерії необхідну заявку. Правда, та благословила; на мітинг ще вісім партій – лівих, правих і невизначених. Відзначали міжнародне свято переважно комуністи та прихильники Компартії. Але своє слово спробували сказати і непрохані гості з Галичини, які з'явилися на площі під прапорами націоналістичної партії «Свобода».

А за десяток кроків від них за всім спостерігали понад півсотні чоловік під синіми штандартами «Свободи» та чорно-червоними –

КУНу. Зосередилися біля приміщення старого театру, в якому тепер працює обласний ляльковий «Бавка». Святковий мітинг пройшов організовано, змістовно і емоційно. Виступили представники молоді та ветеранів, КПУ, СПУ і безпартійних, різних національностей. Лунали українська, російська, русинська, угорська мови, естрадні та народні мелодії, поетичні твори. А потім над центром міста клично прозвучав «Інтернаціонал».

Націоналісти спочатку поводитися начебто мирно. Та наприкінці не витримали і почали вигукувати звичні для них «Ганьба!», «Слава Україні!», демонструвати стиснені п'ястуки, на подобу сумнозвісного «Хайль!»... Виявилось, що до таких дивних для закарпатців жестів вдалися не місцеві помаранчеві (вони чемно самоусунулися від участі в мітингу), а їхні одностайні з-за перевалу. Непрохані гості двома автобусами прибули з Тернополя, маючи спеціальну місію: зірвати віче – збори громадськості. До цього група галицьких молодиків, розповідали знаючі люди, отримала вказівки свого обласного зверхника, що все «тягне в бік», та консультації працівників СБУ. А опікуватися ними взявся депутат однієї з обласних рад Галичини.

Ще тривав святковий мітинг, як нацики вже оточили приміщення театру. Коли делегати віче спробували зайти до нього, їх зустрів заслін вправних хлопців у чорних строях і брутальні образи. Довелося задіяти беркутівців. Ті створили необхідний прохід. Тих представників міст і районів, котрі з різних причин не встигли отримати мандати, не пропускали. Провокацію псевдогостей продовжувала їхня групка, що через бічний вхід проникла до зали. Вони заблокували трибуну і всіляко заважали сивочолому професору фізики, до речі, члену Нью-Йоркської академії наук Івану Юрійовичу Кривському відкрити засідання. Довелося звертатися по допомогу до офіцера міського УМВС. Організатори віче дозволили політичним бешкетникам залишитися в приміщенні, надавши трьом із них можливість висловитися. Та ті довго не вгамовувалися.

Доповідь голови виконкому Закарпатського народного об'єднання (асоціація включає близько 30 громадських організацій) Миколи Ілліча Бурака була присвячена реалізації волевиявлення закарпатців на референдумі 1 грудня 1991 року про надання краю статусу самоврядної території як суб'єкта в складі України. Компетентна робоча

група запропонувала до розгляду основні конституційні принципи такого статусу. Вони стосуються правових засад створення та функціонування такого утворення відповідно до Конституції України, Європейської хартії місцевого самоврядування, міжнародних угод і вітчизняного законодавства щодо прав корінних народів, національних меншин, їхніх мов та ініційованого регіонального внутрішнього акта. У ньому були запропоновані нові механізми адміністративно-територіального поділу, використання місцевих ресурсів і майна, розвитку соціальної сфери, забезпечення прав і свобод людини, вдосконалення бюджетної сфери тощо. При цьому пропонується повернути історичну назву краю – Підкарпатська Русь. Рекомендується обласній раді розробити проект її Конституції і провести його громадське обговорення серед населення, розглянути в місцевих представницьких органах влади та об'єднаннях, а потім, за потреби, винести на регіональний референдум, згідно з вимогами законодавства, та до парламенту України.

Виступаючі вносили доповнення, зміни, наголошували на необхідності дотримання правових норм і процедур, а загалом схвалили розглянутий документ. Зібрання пройшло в руслі висловленого у Верховній Раді 1 квітня цього року президентом В. Ющенком проекту змін до чинної Конституції України.

Однак нормальній, демократичній роботі віче брутально перешкоджали непрохані гості. Вони не бажали слухати аргументовані висновки історика Дмитра Івановича Попа, культурознавця Михайла Івановича Шарги, викладача економіки Віктора Федоровича Терека, ветерана народної освіти Миколи Петровича Галаса, автора цих рядків, інших представників різних громадських організацій міст і районів області. Не сприймали і посилань на міжнародні та вітчизняні правові акти, включно з Конституцією України, вперто ігнорували об'єктивні реалії: півтораста років історію русинів на Підкарпатті, самоідентифікацію близько 2 мільйонів чоловік у 20 країнах світу, офіційне визнання цієї національності демократичними державами, автономне існування державності Підкарпатської Русі (1920–1938 рр.) та Закарпатської України (1944–1945 рр.), а головне – сучасних прагнень корінного населення краю, висловлених на референдумі 1 грудня 1991 року. Як відомо, Конституційний Суд України торік ухвалив

обов'язковість виконання рішень референдумів, що проводяться в Україні на всіх рівнях, включно з сільськими.

У примітивних виступах та образливій поведінці якогось Морозенка та інших «заперевальників» гіпертрофовано виявлялись історичне невігластво, елементарне безкультур'я та політичне дикунство. Через це, до речі, поодинокі місцеві однопартійці від них дистанціювалися. Особливо біснувалися галичанські необандерівці на вулиці, кілька годин тримаючи в облозі приміщення театру, тиснучи на беркутівців і міліціонерів, які терпляче виконували свій службовий і патріотичний обов'язок. Кілька зухвалих бойовиків із Тернопільської зондеркоманди спровокували бійку з опонентами-«аборигенами». Після цього у багатьох очевидців неподобства зміцніло переконання, яким небезпечним може стати поширення впливу націоналістів і потурання їхньому екстремізму.

Мирні учасники дійства на Театральній площі тієї п'ятниці мали змогу пересвідчитися, хто і як посягає на їхні права та інтереси.

Біснування нациків викликало страх і зганьбило десятки тисяч їхніх колишніх земляків – галичан, які нині проживають у Закарпатті, сприйнявши культуру і менталітет корінних мешканців цього краю. Загальновідомо, що йому чужа ксенофобія (страх і ненависть до приїжджих), споконвічно притаманна атмосфера толерантності. Тому закарпатці і нормальні гості зневажливо спостерігали за витівками синіх і червоно-чорних «інопланетян» з Галичини.

... А старші люди згадували події далекої і недавньої історії: підбурювання весною 1939 року заїжджими січовиками ідейно ошуканих гімназистів до спротиву озброєному війську Угорщини, набіги бандитів з-за перевалу та вбивства мирних горян у повоєнний період, політичні вакханалії та вандалізм рухівців у ряді міст нашої області на початку 90-х років минулого століття, їхнє втручання у відомі мучаківські події, торішнє пікетування львівсько-тернопільськими емісарами Закарпатської обласної ради та нав'язування їй своїх вимог, нинішнє розпалювання ними міжнаціональної ворожнечі у нашому регіоні. Цей перелік можна продовжувати. І чи не тому так бояться тут галицького екстремізму, зокрема спорадичного мусування проекту поглинення області так званим Карпатським краєм з центром... у Львові, підготовка до якого ведеться інтенсивно десяток літ.

Першотравневої п'ятниці необандерівці вкотре грубо порушили ряд статей Конституції та інших законів України (про місцеве самоврядування, об'єднання громадян, охорону громадського порядку тощо). Прикро, але осторонь спровокованого ними чергового ганебного інциденту в Ужгороді залишилася виконавча влада міста. Вона, фактично, виявилась його співучасником, надавши дозвіл на зібрання в один час, на одній площі прихильникам протилежних лівих і праворадикальних сил. Невідомо, чи СБУ зафіксувала грубі порушення нациками законодавства про суспільну безпеку? Можна лише здогадуватися, які неприємні враження склалися у гостей Ужгорода з ближніх регіонів сусідніх Словаччини, Угорщини та інших країн. Показова і мовчанка навколо шабашу провладних і кланових засобів масової інформації. Повчальний він і для громадських організацій краю. Логічний урок для всіх співвітчизників: якщо влада не захищає їхні законні права і свободи, то це вимушено доведеться робити самим.

Переконаний: головною причиною цього набігу непроханих гостей із Галичини було залякати русинів, що за роки незалежності цілеспрямовано та цинічно здійснюється центральною владою і спецслужбами й особливо посилюється після офіційного визнання цієї національності сесією Закарпатської обласної ради. Відома й офіційна стурбованість Комітету ООН з ліквідації расової дискримінації щодо невизнання русинів в Україні. Навесні наступного року Київ має звітувати вказаному Комітетові з цього питання.

Асиміляція, репресії, терор за півторатисячолітню історію не знищили наш народ. Помаранчевим силам теж цього не вдасться. Загострення ними русинської проблеми, очевидно, має за мету дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію в найбільш віддаленому південно-західному регіоні і відтак продовжити тут своє панування. Але це лише компрометує їх, прискорюючи агонію збанкрутілого режиму Ющенка–Тимошенко.

На жаль, влада помаранчевих і праворадикальні екстремістські сили вперто тягнуть у свій бік. Та їхні наміри марні! Печерний націоналізм і неофашизм вже на задвірках суспільного поступу.

Друкується за джерелом:

Карпатська правда. – 2009. – Трав.

Розділ 4

НА ПРАВОВИХ ЗАСАДАХ

**СОВРЕМЕННЫЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ,
СЛАВЯНСТВО И УКРАИНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ**



**ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ РУСИНІВ ЗАКАРПАТТЯ**



РУСИНИ, ЄДНАЙМОСЯ І БОРІМОСЯ ЗА СВОЇ ПРАВА



РУСИНСКИЙ ВОПРОС ДОЛЖЕН БЫТЬ РЕШЕН!



РУСИНСТВО: НАСТАЄ ЧАС «Ч»



**ЩО ПОПЕРЕДУ,
або ЗА ЯКИХ УМОВ МОЖЛИВИЙ ПОРЯТУНОК КРАЇНИ**



РУСИНИ І МОВА



ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ: ШТУЧНА ДИЛЕМА ЧИ ВЕЛІННЯ ЧАСУ?



**УКРАЇНЦЯМ ПОТРІБНІ ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА
ТА ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ**



**ТЕСТ НА ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ, або ПРИЧИНИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РУСИНОФОБІЇ В УКРАЇНІ**



УКРАЇНСЬКІ РУСИНИ І СУЧАСНИЙ СВІТ

СОВРЕМЕННЫЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СЛАВЯНСТВО И УКРАИНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ

*Доклад на международной научной конференции, посвященной
актуальным вопросам политики, культуры и религии.
Ужгород, 8 мая 2002 г.*

Уважаемые гости и участники конференции!

Прежде всего, примите сердечную благодарность от меня и моих коллег – народных депутатов Украины, входящих в состав Комитета по вопросам прав человека, национальных меньшинств и межнациональных отношений нашего парламента – за решение и согласие провести столь важный научный форум на этой древней славянской земле и в такое прекрасное весеннее время.

Особый смысл придает нашей конференции то, что она проходит сразу после Пасхальных торжеств и накануне праздника Великой Победы над гитлеровским фашизмом. Дорогой ценой обошлась человечеству жесточайшая война XX века. И самые большие, невосполнимые потери понесли в ней славяне, в том числе мои соотечественники. Как известно, из семи миллионов, призванных на Украине, каждый второй погиб на фронте, 3,5 миллиона гражданского населения стали жертвами гитлеровского геноцида. Фашистами было разрушено 417 городов и поселков, 28 тысяч сел, 16 150 промышленных предприятий, разграблены все колхозы, на каторжные работы увезены в Германию свыше 2 млн человек. Без Победы в Великой Отечественной войне не было бы не только суверенного государства Украины, но и украинской нации как этноса.

Поэтому и спустя 57 лет не угасает всенародная память о прошлом, алеют цветы на солдатских могилах, пылает огонь сыновней благодарности павшим героям. Их бессмертный подвиг предостерегает, учит, вдохновляет нас в современных условиях, перед лицом новых нелегких испытаний.

Начавшийся XXI век будет ознаменован борьбой человечества с глобальными проблемами во всех сферах общественной жизни. Продовольственный и энергетический кризисы, потепление климата

на планете, загрязнение окружающей среды, эпидемии, голод, безработица, неграмотность, социальные конфликты и другие явления приобретают невиданные масштабы, угрожают самому существованию человечества. У глобализации сложный, противоречивый характер. Как процесс интеграции мирового сообщества, она имеет длительную историю, способствует углублению объединительных тенденций в экономике, науке, образовании, культуре. Вместе с тем все явственней обнажает несправедливость деления мира, стран и народов на бедных и сверхбогатых, антигуманную, лицемерную, хищническую сущность современного империализма. Резко возрастает грабительская эксплуатация материальных, трудовых, интеллектуальных ресурсов планеты. Капиталистические монополии вышли за национальные границы, концентрируют международный объединенный капитал в межнациональных корпорациях и приступили к очередному переделу мира. Они попирают демократию, повсеместно игнорируют права человека. Ведущие империалистические государства, заботясь прежде всего о сохранении и умножении транснационального капитала, грубо попирают интересы трудящихся развивающихся стран, независимость и национальную безопасность большинства государств, в т.ч. Украины.

Для борьбы с непокоренными народами и странами используются силовые методы, расширяется и укрепляется блок НАТО, применяется политический шантаж, экономический диктат, вооруженная агрессия, идеологическая экспансия. С этим встречаемся в различных уголках планеты и на каждом шагу повседневной жизни.

Понятно, что все политические, экономические цели, социальные проблемы, нравственные идеалы окажутся недостижимыми без здоровой и благополучной природы, которая является базисом для человеческого бытия и счастья. Ни одна страна не в состоянии обеспечить экологическую безопасность, для этого нужны совместные усилия на всех уровнях: общепланетарном, внутри- и межгосударственном, региональном и местном, локальном. Международное сотрудничество в этой сфере – объективная потребность и закономерность. В этом особенно убедилось человечество после Чернобыльской катастрофы. А нам, закарпатцам, горькие уроки преподносит природа через губительные наводнения как следствие бездумного хозяйствования.

Политика ряда государств, прежде всего экономически развитых, определяется не только научными доводами, но и эгоистичными интересами правящих классов. Поэтому одновременно с развитием международного сотрудничества по экологической безопасности имеет место реальное и ускоряющееся продвижение к мировому экологическому кризису. Эта тенденция усилилась с установлением однополюсного мирового порядка после развала СССР. Так, несмотря на договоренности, достигнутые на международной конференции в Рио-де-Жанейро (1992) и в последующие годы, увеличивается потребление природных ресурсов, особенно вырубка лесов, не прекращается использование опасных технологий и продукции, возрастают масштабы деятельности ведущих стран в верхней атмосфере и ближнем космосе, их милитаризация; под прикрытием помощи осуществляется неокOLONиальное вмешательство во внутренние дела других стран, в т.ч. Восточной Европы, перманентные локальные войны, о чем свидетельствует недавняя агрессия НАТО против суверенной Югославии.

Назовем вещи своими именами: главным организатором и вдохновителем такой глобализации является руководство США, стремящихся установить в мире угодный им порядок.

Такой ход общественного развития обостряет противоречия между трудом и капиталом, между роскошью тысяч эксплуататоров и нищетой миллионов тружеников, между государствами-грабителями и ограбленными странами, порождает терроризм, что особенно отчетливо проявляется в последние годы. Вместе с тем в мире ширятся антиглобалистские настроения, нарастают массовые выступления трудящихся и студентов везде, где собираются форумы глобализаторов.

Глобализация содержит и положительный, творческий потенциал. Объединенные усилия развитых стран способны уберечь планету от экологических бедствий, существенно минимизировать масштабы и характер нищеты, голода, неграмотности, эпидемий, других природных и социальных катаклизмов.

Поэтому сегодня крайне нужно разоблачение, противодействие глобализации по-американски, противопоставление ее губительной модели единения народов и государств на принципах равноправия, взаимного уважения и взаимовыгодного сотрудничества, социальной

справедливости, подлинного народовластия, дружбы и братства народов, сохранения, умножения духовных и нравственных ценностей.

В таком контексте тематика нашей конференции представляется чрезвычайно актуальной, интересной и конструктивной. Заслуживает всяческой поддержки инициатива Всеславянского собора, национально-культурных и просветительских обществ, религиозных, общественных организаций, продолжающих традицию народных форумов, чтобы с учетом времени, меняющихся условий, запросов и возможностей сообща выработать новые, приемлемые и эффективные научные подходы, направления, методику решения возникших проблем и задач, имеющих принципиальное значение для жизни и судеб наших народов и стран.

Как показывает опыт новейшей истории, славяне всегда играли и сегодня призваны играть важную роль в европейской и мировой культуре. На рубеже последних веков и десятилетий они решают сложные проблемы реформирования общества, перехода к многоукладной экономике, демократизации, национальной государственности и другие. У каждого народа свои ориентиры, возможности, условия, менталитет и т.д. Но перед славянами, как и другими народами Европы, стоят общие задачи, которые всех волнуют, – это преодоление кризисных явлений, осуществление прогрессивных изменений экономического, социального, политического, культурного характера, сохранение стабильности, обеспечение благосостояния, экологической безопасности и нравственного здоровья своих наций. Нашим устремлениям и сегодня созвучен содержащийся в «Манифесте к народам Европы» призыв делегатов Славянского съезда 1848 года: «Пусть XXI век станет для всего человечества веком мира и достойного существования, лучшей жизни» – добиваться общественного прогресса, мира и сотрудничества наших братских народов (см.: І. Гранчак. Слов'янський з'їзд в Празі 1848 р. та його роль в розвитку міжслов'янських зв'язків // Ідея слов'янської єдності: суспільна думка на Закарпатті в ХІХ–ХХ ст.: доповіді наук. семінару, присвяч. 150-річчю Слов'ян. з'їзду в Празі. Ужгород, 1999, с. 12).

Провозгласив в 1990 году государственный суверенитет, Украина болезненно, драматически идет по пути самостоятельности к

задекларированной государственности и независимости. Разрыв отлаженных экономических связей с развалом СССР привел к потере традиционных рынков сбыта, миллионов рабочих мест, приличных заработков. Рост цен на энергоносители и сырьевые ресурсы отрицательно повлиял на всю систему ценообразования. Упадок экономики, массовая безработица, классовое расслоение, социальная поляризация между кучкой богатых и бедным большинством, отчуждение от власти, нравственная деградация, криминализация, угрожающая смертность – эти взаимосвязанные отрицательные процессы и результаты общественного развития Украины за последнее десятилетие существенно снизили привлекательность национальной идеи, доказали ошибочность политического курса т.н. реформ, антинародную сущность правящего кланово-олигархического режима, угрожают самому существованию многонационального народа Украины.

В подтверждение приведу лишь несколько цифр. ВВП Украины сократился почти в 4 раза. По индексу человеческого развития ООН она спустилась на 91 место и приближается к мировым аутсайдерам. Зато на третьем месте – по коррупции.

Жизненный уровень у нас за 90-е годы уменьшился в 9-10 раз. До недавнего времени процветающую Украину ООН отнесла к числу бедных стран. В опубликованном недавно докладе Международной организации труда (МОТ) отмечается, что более 96% населения нашей страны имеет среднюю зарплату в 17, а пенсии – 13 долларов, т.е. абсолютное большинство граждан Украины оказались среди тех 1,2 млрд людей планеты (в основном жителей Южной Азии и Африки), которые вынуждены сводить концы с концами, имея доход менее 1 американского доллара в день. В то же время 500 семей сосредоточили ценностей на 50 млрд долларов. Соотношение доходов 10% бедных и 20% самых богатых людей составляет по данным специалистов 1:30. Это в почти 3 раза превышает критическую черту.

За годы независимости наша страна понесла потери более чем на 900 млрд долларов. Реставрация буржуазных порядков, включение Украины в мировую систему капиталистической эксплуатации сопровождается усилением политической реакции и террора, антикоммунистического психоза, сращиванием криминалитета с насквозь коррумпированным государственным аппаратом. Украина

отброшена на обочину мирового прогресса, стала легкой добычей международных финансовых спрутов, глобализированной системы укоренения чуждых нашему народу духовных, нравственных, идеологических ценностей. Кризисные явления особенно глубоки в нашем регионе. В целом «режим Кравчука–Кучмы своей разрушительной политикой довел Украину за десять лет до потери экономического суверенитета без реальных перспектив выхода из кризисной пропасти» (Материалы внеочередного VI (XXXIV) съезда Коммунистической партии Украины. К., 2002, с. 17). Не случайно на недавних парламентских выборах абсолютное большинство граждан – прямо или опосредованно – выразило отрицательное отношение к нынешней власти.

Многочисленные факты показывают, что Украина глубоко разделена по территориальному, классовому, языковому, религиозному, культурно-бытовому, психологическому, иным признакам, социальное самочувствие населения крайне неудовлетворительное, а его нравственное и психическое здоровье истощается до крайних пределов. Ежегодная его физическая убыль на 300–400 тыс., все возрастающая эмиграция здоровых, интеллектуальных сил, нарастание протестных настроений – явные симптомы хронической болезни украинского этноса.

В этих условиях становится все очевиднее, что нынешний общественный строй, власть воровского капитала, навязываемые националистами бредовые лозунги и псевдореформы полностью себя скомпрометировали, требуют радикального преобразования. Украине нужна новая доктрина национального возрождения и развития, новый политический курс, новая система власти. Мы, представители левоцентристских сил, убеждены, что подлинная перспектива Украины и народа – на пути ее возвращения в мировую цивилизацию, социалистического развития, национального согласия, братства и единства, равенства, справедливости и гуманизма.

В таком русле возможно решение и проблем южнокарпатского региона. Бывшая Подкарпатская Русь, наша область – исконно славянская земля. Здесь историческая судьба свела представителей 76 народов. К сожалению, автохтоны русины на ней не признаются полноправными хозяевами. Вариант их интенсивной, даже

насильственной, ассимиляции бесперспективен, противоправный и аморальный. Русинский вопрос многоаспектный, и ошибочно сводить его к мифическому политическому сепаратизму. Ведь на референдуме 1 декабря 1991 года 91% избирателей проголосовали за независимость Украины, а 78% – за предоставление Закарпатья статуса самоуправляемой территории в ее составе.

Русины – коренное население нашего края. Им присущи признаки народа: они живут в двух десятках государств, имеют внутреннюю структуру, свою территорию, историческую память, язык, культуру, бытовой уклад и т.д. Всеобщая Декларация прав человека, провозглашенная Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года, основанная на ней Европейская Конвенция о защите прав и основных свобод человека (ратифицирована Верховной Радой Украины 17 июля 1997 г.), другие международные правовые акты и отечественное законодательство создают необходимые юридические предпосылки для обеспечения национальных чаяний русинов. Нужна их практическая реализация. Вместе с другими коллегами от Закарпатья, при поддержке фракции КПУ я буду и впредь защищать законные права и жизненные интересы соотечественников-русинов, представителей других национальностей нашего полиэтнического края. Своим геополитическим расположением, самобытной культурой, этноконфессиональной палитрой, нравственно-этнической толерантностью, социальной выдержкой он ценен и поучителен для будущей Украины.

В преодолении системного кризиса в нашей стране, межславянском развитии и взаимообогащении велика роль духовно-нравственного фактора. Из многих его составляющих, с учетом специфики нашей конференции, выскажу свои соображения по вопросу религии. Вместе с наукой она, как известно, является мощным двигателем культуры; это, собственно, два ведущих крыла духовности. В Украине восстанавливается историческая справедливость по отношению к религии и церкви. Государство на новой концептуальной основе пересмотрело статус церкви, ее права и функции, место и роль в обществе. С 1988 по 1998 гг. численность храмов увеличилась в 5 раз. Всего в стране действует около 24 тысяч религиозных общин 70 направлений. Вместе с тем допускаются грубые нарушения Конституции, За-

кона «О свободе совести и религиозных организациях» (1991). В прямом противоречии с ним происходит фактическое слияние религии и государства, реализуется только одна сторона свободы совести – свобода религии и игнорируется другая, не менее важная – свобода научного атеизма. Правящие круги Украины вовлекают церковь в общественно-политическую жизнь, задабривают ее щедрыми ассигнованиями и всесторонней поддержкой, с помощью религии осуществляют свое влияние на избирателей, внушают им терпимость по отношению к бедственному материальному положению, полнейшему бесправию, антигуманной духовной экспансии из-за рубежа. Более того, со стороны властей всячески поощряются одни и ограничиваются другие конфессии, инспирируются между ними конфликты, не прекращаются попытки искусственного создания «единой украинской церкви» проватиканской ориентации.

Мои единомышленники – религиеведы, социологи, политики – рассматривают нынешнее сложное, противоречивое состояние духовной жизни Украины как смуту, которая наступает тогда, когда народ теряет высший смысл своего существования, когда с разрушением многовековых традиций истории и культуры у него происходит размывание целостного мировоззренческого, эстетического и художественного восприятия мира. Вот лишь несколько примеров в подтверждение такой оценки. Всячески стимулированные католики и униаты содействуют навязыванию нам западного образа жизни, буржуазных ценностей, несут православным славянам оскорбление, страдания, муки. Протестанты, в попытках приспособиться к материальным потребностям и условиям нынешнего бытия, выступают проводниками внешней политики определенных западных государств, стремятся контролировать сознание и поступки граждан Украины в собственных целях. Псевдорелигиозные группировки под названием Украинская автокефальная православная церковь (УАПЦ) и Украинская православная церковь Киевского патриархата (УПЦ КП) возвращают нас в эпоху религиозных войн позднего средневековья, разрушают каноническое православие, способствуют переориентации страны на католицизм. Беспрепятственно распространяющиеся т.н. нетрадиционные религиозные культы или тоталитарные секты угрожают психическому здоровью и даже

имуществу вербуемых последователей, при известных обстоятельствах способны дестабилизировать политическую обстановку. А явно практикующие насилие, разврат и оккультизм сатанисты разлагают будущее нашего общества – молодежь. Насаждающие мракобесие, идиотизм и юродство нетрадиционные культы разрушают славянский менталитет, выполняют негативную социальную функцию, т.к. служат своеобразной компенсацией за падение жизненного уровня трудящихся, питают у них пессимизм и апатию, пассивность в борьбе за гражданские права и национальное достоинство.

В таких условиях правомерен вопрос: почему не осуществлять возведение духовных начал нашего общества на основе многовекового опыта, выработанного православием? Ведь его церковь после 30-х годов XX века не была враждебна ни к советской, ни к нынешней власти. Как справедливо отмечает доцент С.А. Сыроватский, православное церковное благовестие не знает границ, в нем нет места фальшивой национальной спеси и отрицанию самоценности национальной принадлежности; православная церковь – это соборная совесть народа, воспитывающая в нем лучшие человеческие качества; она была и остается оплотом святоотеческой государственности; способна выполнять интегрирующую роль в сплочении здоровых сил общества, укреплении Украинского государства (см.: Сыроватский С. Православие и становление духовных основ общества // Коммунист Украины. 2000, № 2, с. 75).

Ученые, политики, деятели культуры, идеологи различных политических ориентаций признают, что православие является стержнем нашей, как и других славянских народов, государственности, а духовно-нравственный потенциал православной церкви способен существенно помочь преодолению кризисного состояния Украины. Не потому ли с подачи Запада и при содействии Ватикана за последние десятилетия так активно и методично ведется борьба против него? Восстановить сильную и независимую Украину, великое содружество славянских и других народов может только сохранение и развитие ценностей прошлого и настоящего, в системе которых православие занимает достойное место.

Причем становится все очевиднее, что только каноническое православие способно стать объективной духовной основой един-

ства наших братских народов, ибо оно – общее богатство славян, имеет глубокие исторические корни, прочно вошло в наши традиции, культуру, обладает способностью и опытом противодействия чуждым влияниям. Как отмечает руководитель фракции КПУ в Верховной Раде П.Н. Симоненко, перед лицом угрожающих нашему Отечеству и народу глобальной катастрофы и порабощения, «кажутся несущественными мировоззренческие расхождения между КПУ и православной церковью. Борьба против этой угрозы и составляет основу нашего честного сотрудничества со всеми прогрессивными силами и, прежде всего, с канонической православной церковью, патриотической, отечественной, объединяющей миллионы верующих – наших сограждан. Коммунистов и церковь объединяет общность целей защиты интересов простых людей, национальных и культурных традиций украинского народа, его духовно-нравственных ценностей» (*цит. за кн.: Симоненко П.Н. Все ли дороги ведут к храму?. К., 1999, с. 23-24*). Поэтому для формирования духовных устоев гражданского общества в Украине нужны не уния с Римом, не псевдорелигиозные происки УАПЦ, филаретовцев или ухищрения неосатанистов, а утверждение истинного православия в лице УПЦ во главе с глубоко чтимым на Закарпатье митрополитом Владимиром.

В заключение подчеркнем: «общность позиций Компартии Украины и украинского православия по многим актуальным общественным проблемам открывает широкие возможности для их сотрудничества на благо Украины и ее народа, для утверждения в нашем обществе идеалов добра, справедливости и высокой нравственности» (*цит. за кн.: Симоненко П. Коммунисты и православие в Украине. К., 2002, с. 48*).

Самоотверженный труд народа, опора на собственные ресурсы, духовные истоки, опыт и силы, единение и сотрудничество с братьями-славянами, противодействие агрессивному глобализму Запада и отечественному политическому национал-хуторянству помогут возродить нашу страну. Украина займет достойное место в цивилизованном европейском и мировом сообществе! В этом направлении будем действовать в новой Верховной Раде мы, представители левой оппозиции, истинные демократические силы, патриоты Украины.

Примите, уважаемые друзья, искренние пожелания успехов в работе конференции, приятного и полезного общения, творческого вдохновения для осуществления жизненных планов во имя благополучия и счастливой судьбы наших народов.

Друкується за джерелом:
Закарпатський соціум, т. 2, с. 98-106.



ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РУСИНІВ ЗАКАРПАТТЯ

*Доповідь на виїздному засіданні Комітету
Верховної Ради України з питань прав людини,
національних меншин і міжнаціональних відносин
в м. Ужгород, 1 жовтня 2004 р.*

Один з головних ціннісних орієнтирів сучасного суспільного розвитку – права людини, що засновані на їх формальній рівності. Реалізація цих прав безпосередньо пов'язана зі становищем особи як члена певної спільноти та усвідомленням діалектичного взаємозв'язку між індивідуальним і колективним. Універсальні міжнародно-правові стандарти органічно включають національну самоідентифікацію особи (групи людей), її визнання, гарантування повноцінного буття.

Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р., проголошуючи пріоритет особистості, заявляє, що визнання гідності, рівних і невід'ємних прав людини є основою свободи, справедливості у всьому світі. Так, ст. 1 зазначає: «Усі люди народжуються вільними й рівними за своєю гідністю і правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства».

Прийнята Радою Європи Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. статтею 14 закріплює

зобов'язання поважати права людини, встановлює, що користування всіма правами і свободами забезпечується без будь-якої дискримінації. Загальне міжнародне право ґрунтується на принципі рівності й захищає самобутність кожного. Тому законним, безперечним і неминучим є сьогодні право людей на етнонаціональну самоідентифікацію й повноцінне, гідне життя. Досвід демократичних країн засвідчує, що визнання й забезпечення дотримання особливих прав національних меншин служить, з одного боку, запорукою суспільної злагоди і стабільності, а з другого – джерелом взаємозбагачення й цивілізованого розвитку. При цьому особливі права не є привілеєм, а становлять сукупність норм і дій, спрямованих на те, щоб національні меншини могли зберегти свої особливості й традиції, почуватися рівними з іншими співвітчизниками. До прав меншин відносять насамперед такі, як право на існування, на недискримінацію, а також особливі компенсаційні права (на користування своєю мовою, на освіту, інформацію, власні організації, безперешкодні контакти, участь у прийнятті рішень тощо).

Аналогічний характер має і внутрішньодержавне право сучасної України. Ст. 11 її Конституції проголошує, що держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин країни. Закон «Про національні меншини в Україні» визначає такими групи громадян, які не є представниками титульного етносу, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою (ст. 3). Декларація прав національностей України від імені держави пообіцяла «всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права» (ст. 1), а Закон про національні меншини «підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення», оскільки вони є «невід'ємною частиною загальноновизнаних прав людини» (ст. 1). А ст. 11 цього Закону зазначає: «Громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність». Це положення далі посилюється: «Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускаються».

Отже, згідно міжнародного права й вітчизняного законодавства Україна взяла на себе зобов'язання й повинна сприяти розвитку самобутності, реалізовувати принцип рівності відносно кожної особи

і груп людей. Сьогодні ніхто не стане заперечувати того факту, що індивід є суб'єктом права. Суб'єктивне право кожного громадянина – усвідомлення своєї приналежності до національної спільності, прагнення зберігати, розвивати та захищати етнічні, мовні, культурні й інші особливості. Людина вправі сама визначати свою національність. Це – невід'ємне право індивіда, воно проявляється в повноцінному розвитку особистості (ст. 23 Основного Закону України). Відповідно до нього мають надаватися спеціальні права для забезпечення й захисту такого розвитку.

Не повинні бути винятком і русини Закарпаття – етнонаціональна спільність, представники якої живуть майже у 20 країнах світу. Хто вони – народ, субетнос чи етнічна група – в юридичному сенсі не має принципового значення. Беззаперечно їхня самотність як в країнах розселення, так і в українському соціумі, значно виразніша порівняно з етнографічними групами, які, до речі, також входять до складу русинів. В поліетнічному середовищі південно-західних Карпат України вони становлять корінний народ, а в масштабах країни мають ознаки національної меншини (за визначенням відповідної робочої групи Комісії з прав людини Економічної і соціальної ради ООН, схваленим 29 квітня – 3 травня 1996 рр., а також праць вітчизняних науковців). А саме: закарпатські русини є громадянами України, постійно проживають на території нинішньої нашої держави, становлять чисельну меншість від решти населення країни, володіють етноконфесійними, побутовими, психологічними, мовними та іншими особливостями, зберігають свої традиції, почуття солідарності, а головне – усвідомлюють себе як самотню групу й прагнуть до гідного існування. Дискусії про поширеність, розвиненість цих ознак, їх причини, доцільність, наслідки тощо виходять за межі правового поля.

Зважаючи на масові вимоги громадськості в процесі етнічного ренесансу часів радянської перебудови, сесія Закарпатської обласної Ради в червні 1991 р. окремою постановою ухвалила право населення на відновлення й зміну своєї національності, що частково зроблено у ході недавнього перепису. Однак стосовно русинів з ряду причин воно досі не реалізоване, в т.ч. через брак відповідних механізмів. Тому в грудні 2002 р. вищий орган представницької влади регіону звернувся до Верховної Ради України з клопотанням юридично визнати русинів

як національність з тим, щоб надати їм можливість вільно самовизначатися.* Доцільність такого кроку неодноразово висловлювали і представники міжнародних організацій, що здійснюють моніторинг дотримання прав національних меншин у Європі та світі.

Норми, що визначають процедури вибору приналежності до національної меншини, містяться в ряді міжнародно-правових документів. Найсуттєвішими серед них є наступні:

1) Декларація ООН від 18 грудня 1992 р. проголошує: використання чи невикористання викладених у ній прав не приводить до яких-небудь негативних наслідків для становища будь-якої особи, приналежної до меншини (Ст. 3 п. 2). Ця Декларація наголошує, що держава охороняє самобутність меншин, заохочує створення для цього умов, визначає основні права національних або етнічних меншин.

2) Стаття 32 Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 р. закріплює право вільного особистого вибору належності чи неналежності до меншини («приналежність особи до національної меншини – це предмет її особистого вибору, і жодні несприятливі наслідки не можуть виникати з існування такого вибору»).

3) Ст. 2 Рекомендації 1201 ПАРЕ (1993) визначає: «Належність до національних меншин буде справою вільного особистого вибору».

4) Ст. 3 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. декларує, що кожна особа, яка належить до меншини, має право вільно вирішувати, вважатися їй чи не вважатися такою, і таке рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно зашкоджувати такій особі.

Звідси логічно випливає висновок, що на міжнародному рівні право на самоідентифікацію включає такі норми:

- особа вправі вільно обирати, вважатися їй приналежною до меншини або ні;
- особа вправі здійснювати вказаний вибір особисто й вільно;
- вибір не повинен спричиняти яких-небудь негативних наслідків;
- реалізація прав, пов'язаних з даним вибором, не може ставити особу в невідгдане становище.

* Це підтвердила сесія Закарпатської обласної ради 7 березня 2007 року.

До цього додамо, що самоідентифікація етнічних груп – це системний зв'язок між людьми, який об'єктивно існує у свідомості. То ж недоцільно і небезпечно протягом тривалого часу ігнорувати той факт, що тисячі людей самоідентифікують себе як русинів, а тим більш всіляко протидіяти цьому об'єктивному процесу.

Стабільність, гармонія в суспільстві неможливі без врахування специфіки меншин, їхньої своєрідності, відмінності від інших. Підкреслимо, що для усвідомлення соціальної групи себе як меншини потрібна наявність такого суб'єктивного елемента, як почуття солідарності для збереження своєї самобутності. Право на її захист, вираження та розвиток означає можливість володіти відмінними від інших специфічними рисами, проявляти їх і вдосконалювати етнічні, культурні особливості. Це право накладає на державу обов'язок забезпечувати відповідні умови, покликані сприяти його реалізації.

Право на збереження самобутності несумісне з дискримінацією і асиміляцією, окрім явно вираженої волі особи, що належить до меншини. В міжнародних нормах закріплена заборона примусової асиміляції. Так, ст. 32 IV Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЕ (1990) проголошує: особи, що належать до меншин, мають право вільно виражати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну або релігійну самобутність і підтримувати та розвивати свою культуру в усіх її аспектах, не зазнаючи будь-яких спроб асиміляції всупереч своїй волі. Згідно ст. 5 Рамкової конвенції про захист національних меншин РЄ (1995 р.), держави повинні «без шкоди для заходів, що вживаються згідно з їхньою загальною політикою інтеграції, утримуватися від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, супроти їхньої волі, і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію».

Відповідно до цього русини вправі мати умови для вільного етнонаціонального розвитку, а держава зобов'язана надавати потрібний захист і не вживати яких-небудь заходів щодо примусової асиміляції.

Окремо торкнемося мовних прав русинів. Загальне міжнародне право ґрунтується на принципах рівності і захищає самобутність кожного. Так, демократичні начала реалізуються в наступних положеннях, які розвивають ідеї рівності й самобутності:

а) право використовувати свою мову в приватному житті й публічно, вільно і без втручання або дискримінації у будь-якій формі закріплено в ст. 2 Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (ГА ООН від 18.12.1992 р.);

б) право користуватися своєю рідною мовою в приватному та державному житті є невід'ємним правом осіб – проголошується в Преамбулі ратифікованої Україною Європейської хартії регіональних мов і мов меншин від 05.11.1992 р.;

в) право використовувати свою рідну мову в приватному житті й публічно, вільно, без втручання або будь-якої дискримінації підтверджує п. 19 Підсумкового документа Всесвітньої конференції ООН з прав людини від 25.06.1993 «Віденська Декларація і Програма дій»;

г) право вільно користуватися своєю рідною мовою в приватному й суспільному житті містить розділ IV Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ (1990);

д) право безперешкодно користуватися рідною мовою в письмовій та усній формі підтверджує ст. 7 Конвенції СНД від 21.10.1994 р.;

е) право мати доступ до інформації на рідній мові, поширювати таку інформацію й обмінюватися нею, в т.ч. створювати засоби масової інформації на рідній мові, підтверджує ст. 7 Конвенції СНД від 21.10.1994 р.;

є) право вивчати мову своєї меншини закріплює ст. 14 Рамкової конвенції про захист національних меншин РЄ (1995 р.);

ж) право використовувати свої імена і прізвища, в т.ч. в офіційних документах, так, як це прийнято на їх рідній мові, декларує ст. 7 Конвенції СНД від 21.10.1994 р.;

з) обов'язок держави визнавати, що кожна особа, яка приналежна до меншини, має право вільно і без будь-якого втручання усно й письмово користуватися мовою своєї меншини в особистих контактах в громадських містах, підкреслює ст. 10 Рамкової конвенції про захист національних меншин РЄ від 01.02.1995 р.

Отже, в численних і загальновизнаних міжнародних документах визначено, що особи, які належать до національних меншин, можуть здійснювати свої права індивідуально або з іншими особами, в т.ч. членами своєї групи, без будь-якої дискримінації. Разом з тим, в

документах Ради Європи, НБСЄ/ОБСЄ й СНД хоча й робиться наголос на забезпеченні прав осіб, що належать до національних меншин, однак мова йде про самотність і захист не тільки індивідів, але й самих меншин, тобто соціальних груп. Проблема протиставлення індивідуальних і групових прав деякою мірою штучна, тому що за своєю суспільною природою культурні або мовні права не можуть бути не колективними. Наприклад, в Європейській хартії регіональних мов чи мов меншин від 5 листопада 1992 р. зустрічаємо таку умову, як наявність деякої кількості громадян, що мають бажання користуватися наданими їм мовними правами. До головних зобов'язань держави належить і підтримка культури, релігії, мови, тобто таких форм прояву самотності, які проявляються виключно у відносно стійкій соціальній групі. Русини такою є в реальності.

Право на самоідентифікацію, збереження, вираження та розвиток самотності, на захист від насильної асиміляції, користування своєю мовою – все це особливі юридичні норми імперативного права, що поширюються тільки на меншини й належних до них осіб. Сукупність цих норм регулює групу суспільних відносин, пов'язаних виключно з меншинами, і відповідно може розглядатися як комплексний правовий інститут – право на самотність, що дозволяє повніше розкрити статус меншини. Статус національних меншин (і осіб, належних до них) є спеціальним, в основі якого лежить право на самотність. Спеціальний статус базується на загальному правовому статусі індивіда, є його доповненням. Іншими словами, спеціальний статус не може бути вужчим за «загальний» статус індивіда або (якщо торкатися статусу меншини як спільноти) правового статусу інших соціальних груп. Однак політико-правовою реальністю є й те, що навіть такий розширений за рахунок спеціальних прав статус не гарантує дотримання основних прав і свобод людини людям і людським групам, що володіють самотністю.

Термін «самотність» використовується в таких документах:

1) особи, приналежні до меншини, вправі індивідуально спільно з членами своєї групи безперешкодно виражати, зберігати і розвивати свою етнічну, мовну, культурну або релігійну самотність – п. 1 ст. 4 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин, від 21 жовтня 1994 р.;

2) держави повинні охороняти самобутність меншин, а також вживати для цього належні законодавчі та інші заходи – ст. 1 Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (ГА ООН, від 18.12.1992 р.);

3) держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволяють особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї, за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (ГА ООН, від 18.12.1992 р.);

4) держави повинні захищати етнічну, культурну, мовну, релігійну самобутність національних меншин на своїй території і створювати умови для заохочення своєї самобутності – Розділ IV Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ, від 29.06.1990 р.;

5) держави повинні вживати необхідні заходи з метою захисту самобутності меншин після проведення відповідних консультацій, у тому числі контакти з організаціями чи асоціаціями таких меншин – Розділ IV Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ, від 29.06.1990 р.;

6) держави повинні враховувати в своїй політиці законні інтереси національних меншин і здійснювати необхідні заходи з метою створення сприятливих умов для збереження і розвитку їх етнічної, мовної, культурної і релігійної самобутності, без обмеження прав інших громадян – п. 2 ст. 4 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин, від 21 жовтня 1994 р.;

7) держави повинні здійснювати заходи для збереження і вивчення культурної спадщини національних меншин, в т.ч. забезпечувати охорону пам'яток їх історії і культури – п. «в» ст. 10 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин, від 21 жовтня 1994 р.;

8) державам рекомендується забезпечити гарантії права меншин

на збереження культурної самобутності – Рекомендації ЮНЕСКО про участь і внесок народних мас в культурне життя, від 26.11.1976 р.*

Вступ України до Ради Європи у 1995 році є одночасно і прийняттям на себе високих зобов'язань, яких неодмінно потрібно дотримуватись.

Русини повинні мати можливість користуватися рідною мовою, навчатися у своїх школах, керувати своїми суспільними справами. Це обумовлює специфіку захисту й гарантування їхніх прав як національності. Їх реалізація повинна забезпечити досягнення дійсної, фактичної рівності між окремими особами та їх групами в суспільстві, нівелювання об'єктивно існуючої нерівності. Права національних меншин й означають отримання ними такого статусу, який їх задовольняє, а більшістю розглядається за природний, що гарантує їм можливість вільно користуватися рідною мовою в приватному й суспільному житті в районах компактного проживання. Відмова людям у цьому є порушенням загальновизнаних прав людини.**

Отже, є достатні правові підстави визнати русинів Закарпаття за національність і створити додаткові умови для їх гідного розвитку в Україні. Це засвідчить демократичність нашої держави, послужить стимулом і підтримкою тих наших співвітчизників, яких доля розсіяла по світу і які вболівають за свою праматірню Батьківщину, бажають бачити її міцною, процвітаючою, цивілізованою.

*Друкується за джерелом:
Закарпатський соціум, т. 2, с. 135-142.*

* Комітет з ліквідації расової дискримінації ООН на 69-й сесії (31 липня – 18 серпня 2006 р.) ухвалив резолюцію (конвенцію); п. 20 її наступний: «Комітет стурбований відсутністю офіційного визнання меншини русинів, не дивлячись на її явні етнічні особливості. Комітет рекомендує державі-учасниці розглянути питання про визнання русинів в якості національної меншини». До 6 квітня 2010 року Україна має доповісти Комітету про виконання цієї рекомендації.

** 13 вересня 2007 року ухвалена Декларація ООН про права корінних народів (Резолюція ГА ООН № 61/295), в 46 статтях якої розкриваються їх суттєві ознаки і шляхи забезпечення цивілізованого життя. До таких народів належать і русини.

РУСИНИ, ЄДНАЙМОСЯ І БОРИМОСЯ ЗА СВОЇ ПРАВА

З виступу на Мукачівському з'їзді русинів, 22 жовтня 2005 р.

Щиро вдячний оргкомітету за запрошення взяти участь у Вашому унікальному зібранні. Символічно, що воно відбувається в оновленому палаці з промовистою назвою «Перемога». Адже саме тут восени вікопомного 1944 року Перший з'їзд Народних комітетів Карпатської України ухвалив возз'єднатися з Радянською Україною у складі СРСР. Віками погляди карпатських русинів були спрямовані на Схід, до братів-слов'ян. Зі Сходу радянські воїни принесли нам визволення від гортіївсько-гітлерівських окупантів. З допомогою Сходу закарпатці перетворили свій край у розвинений аграрно-індустріальний регіон. На Схід, до Києва звертаємось сьогодні і ми, сподіваючись на порозуміння і розв'язання своїх проблем.

Тішуся тим, що наш з'їзд покликаний і може справити стабілізуючий вплив на суспільно-політичну ситуацію в області, відкрити новий, більш плідний етап у русинському русі. Природно, зародившись наприкінці 80-х років минулого століття, він виявився спробою подолати негативні явища назріваючої суспільної кризи на регіональному рівні, компенсувати недоліки геополітики повоєнного періоду, використати етнічний ренесанс на пострадянському просторі для відродження і розвитку русинів.

Ця нелегка місія – нині наша з вами турбота. Я – українець русинського походження. Вперше слово за русинів з трибуни Верховної Ради України промовив 8 років тому. Відтоді при підтримці фракції комуністів послідовно захищаю громадянські права і насувні інтереси усіх національних спільнот нашого поліетнічного краю. Ось і вчора на сесії Верховної Ради я виступив за вашим дорученням. На жаль, не всі мої ініціативи знаходять підтримку інших колег-парламентарів, передусім з право-націоналістичного табору.

Впевнений: сьогоднішній з'їзд додасть нам сил і натхнення в боротьбі за нашу благородну справу. Підтримую Ваші вимоги і звернення до центральних органів влади. Авторитетно підтверджую: вони справедливі, обґрунтовані, законні. Для визнання національності русинів є необхідні правові засади і механізми, насамперед

Конституція України, світовий досвід (це зроблено в десятках країн). Потрібні лише політична воля керівництва держави і особисто Президента України В.А. Ющенка. Додам наступне: наші прагнення і дії не мають нічого спільного з місництвом, сепаратизмом, ксенофобією чи націоналізмом. Лемки і гуцули, верховинці і долиняни, представники різних конфесій, світоглядів і політичних уподобань – всі ми – єдина велика родина, що з допомогою русинської самоідентифікації усвідомлює себе водночас і корінними закарпатцями, і повноправними громадянами України.

Прикро, що з різних причин не всі одностудці сьогодні тут з нами. Тому вкрай важливим для майбутнього русинського руху залишається згуртування усіх послідовників, концентрація зусиль задля досягнення головних завдань, підготовка молоді зміни. Днями в Ужгороді пройшла науково-практична конференція на тему «Карпатська Русь – духовність і культура». Вона ще раз засвідчила великий інтерес світової громадськості до феномену русинства, потужний інтелектуальний потенціал і творчі перспективи нашого поступу.

В ім'я високогуманних патріотичних цілей полишмо в минулому безплідні суперечки, взаємні підозри, антипатії, докори, образи. Краще дбаймо, щоб русинська бесіда, пісня і малярство – усі прояви талантів нашого здібного і працьовитого народу приносили людям радість пізнання і творення прекрасного, збагачували українську й світову культуру.

Займатися культурництвом важливо, але недостатньо. Об'єднуючись, наполегливо і послідовно добиваймося здійснення русинської національної ідеї в широкому плані. Що вона включає? На наш погляд, це утвердження влади трудящих через ради усіх рівнів, регіональна самоврядність з участю широкої громадськості, у т.ч. національно-культурних товариств, це – економічна самодостатність, гідний добробут і якість життя кожного закарпатця, демократичний розвиток усіх нас у майбутній міцній, заможній, справді незалежній Україні. І, звичайно, це вільні, різнобічні стосунки із зарубіжними співвітчизниками. Русини мають стати повноправними і реальними господарями на своїй землі! Згоден, що їх слід законодавчо визнати корінним народом України. Вони мають бути захищені від дискримінації за етнонаціональною, мовною, релігійною ознаками

(відповідний законопроект я розробляю з групою фахівців). Ресурсами області, суспільними справами повинні спільно займатися українці, русини, угорці, румуни, інші автохтони нашого краю.

Ми в центрі Європи географічно, історично і реально. Готові всіляко сприяти, щоб Україна цивілізовано входила в Європейське співтовариство, була повноправним суб'єктом слов'янства, берегла і підтримувала творчі зв'язки з Росією, Білоруссю, усіма сусідами. Потрібні не декларації мінливої виконавчої влади у Києві, а реальне розв'язання життєво важливих проблем трудящих усіх національностей. Цій меті має служити і новостворена Народна рада русинів Закарпаття.

Я зі свого боку й надалі підтримуватиму ваші благі наміри і конструктивні пропозиції. Вірю: мине час і карпатські русини здобудуть достойний національний статус і реальні можливості для прогресивного розвитку. Отож, за порадою незабутнього О. Духновича, пробуджуймо краян, єднаймося і борімося за свої громадянські права та гідне майбутнє. Отож,

У Карпатах –
Нас багато.
Разом – много можемо...,
В'єдно – переможемо!

Зробімо все, щоб забезпечити права й інтереси співвітчизників. Хай наш наступний з'їзд з'єднає усі струмочки русинського руху в потужну ріку, хвилі якої здолають усі труднощі й перешкоди на шляху до гідного життя усіх закарпатців.

Успіхів з'їзду, усім Вам, браття! Я був, єсмь і буду з Вами!

*Друкується за джерелом:
Захищаючи права закарпатців, с. 370-372.*



РУСИНСКИЙ ВОПРОС ДОЛЖЕН БЫТЬ РЕШЕН!

*Выступление на международной научной
конференции «Карпатская Русь – духовность и культура»,
Ужгород, 25 сентября 2005 г.*

Прежде всего примите сердечные поздравления и добрые пожелания плодотворной работы от моих коллег – членов Комитета Верховного Совета Украины по вопросам прав человека, национальных меньшинств и межнациональных отношений, от парламентской фракции коммунистов, всеукраинского общественного движения «Интеллигенция за социализм» и межфракционного объединения в поддержку православия и других традиционных конфессий Украины.

Тема международной научно-практической конференции «Киевская Русь – духовность и культура» – чрезвычайно интересная, время ее проведения – ответственное, помыслы участников – гуманные, благородные. Поэтому больших Вам творческих сил, вдохновения и успехов! Пусть Ваш благословенный, подвижнический, высокоинтеллектуальный труд послужит лучшему пониманию истоков славян, современному осмыслению истории и практическому решению проблем развития самобытного полиэтнического региона, коренным народом которого были и остаются русины.

Совместными с общественностью Закарпатья усилиями мы добились проведения 1 октября 2004 года в Ужгороде заседания парламентского Комитета по русинскому вопросу. Однако, по ряду объективных и субъективных причин, его рекомендации, к сожалению, не реализованы. Поэтому нынешняя конференция призвана стать импульсом к более глубокому его осознанию, а главное – практическому разрешению. Этого ожидают тысячи закарпатцев, желающих сохранить уникальную русинскую самобытность, обрести законные права своей национальной самоидентификации, содействовать демократическому этнокультурному развитию Украины, ее интеграции в европейское сообщество, поддерживать плодотворные связи с соотечественниками за рубежом. От решения этой проблемы во многом будет зависеть политическая стабильность и разностороннее сотрудничество в Центральной Европе. В этом многие закарпатцы

видят действенный путь к самоутверждению, самоуправлению и достойной жизни.

Как известно, Украина относится к числу полиэтнических стран, что юридически закреплено в ее Конституции и законах. В частности, в соответствии с Конституцией все граждане Украины независимо от национальной принадлежности, вероисповедания, происхождения, места проживания, политических убеждений, культурной и языковой самоидентификации составляют Украинский народ. В ст. 11 Основного Закона Украины провозглашается: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». К последним ст. 3 Закона Украины «О национальных меньшинствах Украины» (1992 год) относит группы граждан Украины, «которые не являются украинцами по национальности, проявляют чувства национального самосознания и общности между собой».

В стране выработана довольно широкая нормативная база, направленная на обеспечение национальных прав всех граждан, соответствующая международным правовым документам и цивилизованной мировой практике. Однако для некоторых национальных групп до сих пор отсутствуют механизмы практической реализации гражданских прав, а в отношении отдельных общностей эти права не обеспечиваются органами государственной власти – полностью или частично. Сказывается как несовершенство и внутренняя противоречивость отечественного законодательства в сфере национальных отношений, так и отсутствие политической воли демократически решать существующие в ней проблемы. Например, юридически недостаточно проработаны критерии дефиниций «титутельная нация», «коренные народы», «национальные меньшинства» и др. Дискуссионным остается в Киеве и вопрос о национальном статусе русинов.

В условиях социально-экономического кризиса несовершенство законодательства в сочетании с политикой форсированной украинизации вольно или невольно питает проявления дискриминации и неравенства национальных меньшинств или их представителей. Считается, что в Украине существуют проблемы с реализацией национальных прав болгар, армян, греков, евреев, гагаузов, крымских

татар, караимов, рома, русских, румын, венгров, украинцев Крыма, иммигрантов из Азии и Африки. (см.: Евтух В.Б. Досвід вирішення етнонаціональних проблем: концептуальні засади і практичні заходи // Кримські студії. 2005, № 1-2, с. 29-30). В этот перечень не включены русины, ибо их украинофилы-шовинисты не относят не то что к коренным народам Украины или хотя бы к национальным меньшинствам, а считают этнографической группой (наравне с лемками, бойками, полищуками и т.д.). При этом выпячивается культурологический аспект и грубо попирается правовой, рационализм подменяется эмоциональностью, желаемое выдается за действительное.

Как мы неоднократно подчеркивали, для национальной идентификации русинов в Украине имеются необходимые юридические основания. Универсальные международно-правовые стандарты органически включают национальную самоидентификацию личности (группы людей), ее признание, гарантирование полноценного бытия. Всеобщая Декларация прав человека (1948 год) признает достоинство, равенство и неотъемлемые права личности основой свободы и справедливости во всем мире. Подтверждая их, Европейская Конвенция о защите прав и основных свобод человека предостерегает от любой дискриминации. Международное право зиждется на принципе равенства и защищает самобытность каждого. Поэтому законным, безусловным и является сегодня право людей на этнонациональную самоидентификацию и полноценную, достойную жизнь.

Опыт демократических стран свидетельствует, что признание и обеспечение соблюдения особых прав национальных меньшинств служит, с одной стороны, залогом общественного согласия и стабильности, а с другой — источником взаимообогащения и цивилизованного развития. К правам национальных меньшинств относят, прежде всего, такие, как право на существование, на недискриминацию, а также особые компенсационные права (на использование своего языка, образования, информацию, собственные организации, беспрепятственные контакты, участие в принятии решений и т.д.).

В Конституции Украины заявлено: «громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність» (ст. 11). Это положение далее усилено: «примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається».

Таким образом, согласно международному праву и отечественному законодательству Украина обязалась содействовать развитию самобытности, реализовывать принцип равенства относительно каждой личности и групп людей. Индивид – субъект права и в этой сфере. Человек может и призван сам определять свою национальность. Это неотъемлемое право индивида, условия полноценного и свободного развития личности. Соответственно должны предоставляться специальные права для обеспечения и защиты такого развития. Не могут оставаться исключением и русины в Украине.

В юридическом плане не имеет принципиального значения ответ на вопрос, кто они: народ или субэтнос, этническая или национальная группа? Их самобытность (в Украине и других странах) не вызывает возражений. Как этнос, русины представлены в десятках государств. Эта общность имела элементы государственности, поэтому правомерно считать ее национальной, а не этнической. Русины не этнографическая группа, ибо включают в свой состав их представителей (гуцулов, бойков, лемков и др.). Русины – коренной народ на юго-западе Карпат. В интересах Украины обеспечить реализацию их права на национальную самоидентификацию. Это – дело времени. К русинам применим социально-правовой статус национального меньшинства. Почему? Закарпатские (или карпатские) русины являются гражданами Украины, постоянно проживают на нынешней территории ее государства, составляют количественное меньшинство от реального населения страны, обладают культурно-психологическими, бытовыми, языковыми, этно-конфессиональными и иными особенностями, сохраняют свои традиции, чувство солидарности, а главное – осознают себя как самобытную группу и стремятся к достойному существованию. Дискуссии о распространенности, развитости этих признаков, их истоках, характере, целесообразности, последствиях для формирующейся украинской политической нации и т.п. выходят за границы правового поля, а попытки государственных органов их нивелировать, игнорировать – прикрытая форма дискриминации и ассимиляции.

Поэтому предложения представительной и исполнительной власти, русинской общественности Закарпаття заслуживают серьезного изучения и поддержки. Я, со своей стороны, буду и дальше последовательно отстаивать законные права и жизненные интересы

всех национальностей нашего полиэтнического края. Мною предложено провести зимой парламентские слушания о положении русинов в Комитете по вопросам прав человека, национальных меньшинств и межнациональных отношений. Готов внести необходимые дополнения в законопроект «О концепции государственной этнонациональной политике Украины». Учту русинскую проблему в готовящемся законопроекте «О защите национальных меньшинств Украины от дискриминации».

Внимательно рассмотрю и, по возможности, буду способствовать в дальнейшей работе реализации рекомендаций нашей конференции.

В заключение позвольте выразить уверенность, что совместными, настойчивыми и умными действиями мы поможем сохранить не только культуру, но и коренной этнос Карпатской Руси. Это нужно и нашим соотечественникам, и Украине, и всему мировому сообществу. Русины были, есть и будут его достойными представителями.

*Друкується за джерелом:
Закарпатський соціум, т. 2, с. 160-163.*



РУСИНСТВО: НАСТАЄ ЧАС «Ч»

За останній період русинська проблема знову набула значного розголосу в мас-медіа. Тому наш кореспондент вирішив з'ясувати, що ж діється в стані русинів, і звернувся за коментарем до спеціаліста з цієї тематики та екс-наредепа України Івана Миговича.

— Іване Івановичу, чому сьогодні в Закарпатті актуалізувалася проблема, пов'язана з русинством?

— Насамперед через його тривалу нерозв'язаність. Вже тривалий час чисельні русинські організації, громадськість краю вимагають визнання етноніму «русин», але владні структури всіляко гальмують цей процес. І не секрет, що русини на своїй батьківщині

зазнають явної дискримінації. Інший фактор – погіршення соціально-економічних умов життєдіяльності закарпатців. Це – масове безробіття, мізерна платня, вимушене заробітчанство, платна освіта, недоступна медицина. Тому в русинстві люди починають шукати вихід із складної ситуації. Внаслідок хижацької приватизації більшість краян стала злидарями, посилюється чужий капітал (Київ, Будапешт, Львів, Донецьк, Москва), він більш потужний за місцевий і менше всього дбає про розвиток виробництва та робочі місця на Закарпатті. Що відповідно викликає незадоволення слабшого закарпатського бізнес-прошарку. Ще один фактор – небезпека адміністративної реформи – включення до складу інших регіонів, що може призвести до конфліктної ситуації із втратою символічної самоврядності. І, звичайно, не можу оминати той фактор, що сьогодні владні структури області не відображають інтереси та волевиявлення нашого населення. В області сьогодні панує клан «Барва», його представники переважають і у владних структурах. Вони працюють на себе, а вирішенням нагальних соціально-економічних проблем як слід не займаються. Хіба що рекламують себе напередодні виборів – роздачею комп'ютерів та соціальних пакунків, придбаних аж ніяк не за власний рахунок. Ці головні фактори об'єктивно сприяють активізації патріотичного русинства, і не тільки його.

– *А яка Ваша особисто оцінка сучасного русинського руху?*

– Я до нього в цілому ставлюся позитивно. У свій час я назвав себе українцем русинського походження, хоча це багатьом не подобалося. Але вважаю, що це позитивний напрям – русинський рух виражає інтереси і права більшості населення Закарпаття, він виконує важливу функцію тим, що згладжує проблеми в області. Він мінімізує труднощі міжнаціональних відносин. Цей рух за 15 років зробив багато більше для збереження культури краю, ніж владні структури. Випуск книг, проведення наукових конференцій, відкриття недільних шкіл, збереження і пропаганда культури – всього не охопиш... Хоча не обходиться і без крайнощів. В цьому русі виділяю угодовське (провладне) та радикальне крила, де окремо виступає невелика група екстремістів, які тільки компрометують русинський рух. Так я розцінюю декларацію про автономність Закарпаття, яку підписали особи, що не представляють русинську громаду краю.

– *Чому сьогодні комуністи підтримують русинів, а в радянський період – ні?*

– Так, протягом ХХ століття закарпатські комуністи сприяли пробудженню національної свідомості і вважали за необхідне об'єднання з братами за Карпатами. За роки радянської влади йшла тенденція на інтернаціоналізацію суспільства – тобто політика велася на забезпечення інтересів усіх спільнот. Тоді національні питання не були на першому місці. Звичайно, допускалися і помилки в доборі кадрів, не завжди враховувалася специфіка Закарпаття...

– *Як Ви ставитеся до рішення Закарпатської обласної ради стосовно визнання етнічному «русин»?*

– Схвально. Правда, таке рішення не раз декларувалося. Тому треба послідовно добиватися його реалізації. Я зі свого боку, будучи депутатом Верховної Ради України попередніх скликань, неодноразово піднімав це питання у парламенті. Так, восени 2005 року на її розгляд було винесено законопроект «Про русинів в Україні», проект постанови від 3 листопада 2005 року. Але, на жаль, він не дістав свого логічного завершення, насамперед через протидію націоналістичних сил. Сподіваюсь, що сьогоднішня парламентська більшість підтримає питання про визнання русинів. Але для цього необхідні ще великі зусилля...

– *Але водночас і в русинському русі не все гаразд. Як Ви прокоментуєте останні події в Ужгородському товаристві імені О. Духновича?*

– Мені дуже боляче, що русинський рух втрачає багато через внутрішню конфліктність. Особливу роль при цьому відіграє особистісний фактор, маю на увазі амбітність, вождизм. Тому і така велика кількість національних товариств, які здебільшого відрізняються лише прізвищами своїх керівників, а напрям діяльності – однаковий. Наступний фактор – діяльність владних структур. Як тільки Київ призначає нового керівника краю, він одразу хоче підпорядкувати собі національні товариства, а якщо не може, то створює нове. Але водночас хочу наголосити, що сьогодні в русинському русі чимало авторитетних педагогів, лікарів, письменників, юристів, науковців, бізнесменів. М. Алмаші, Ю. Чорі, В. Падяк, Є. Жупан, І. Петровцій, В. Сарканич, Д. Сидор, М. Макара, Л. Філіп та інші активісти

зробили чимало для збереження і розвитку русинства в Закарпатті. Тому мені прикро, коли серед таких людей виникають конфліктні ситуації. Я особисто співпрацюю і з Соймом, і з Народною радою русинів, і з місцевими осередками, чим можу, тим допомагаю їм.

– Які Ваші, Іване Івановичу, побажання русинському руху на Закарпатті?

– Це необхідність активізації роботи в селах, насамперед серед сільської інтелігенції та молоді. Наступне – це об'єднання русинського руху і відповідно координація дій у проведенні спільних акцій – днів русинської культури і науки, фестивалів, конференцій тощо. Через об'єднання можна досягнути чимало. Головне – відродження і збагачення русинської культури, забезпечення насущних інтересів, захист громадянських прав закарпатців. А для цього всім русинам потрібно розвіювати негативні стереотипи про себе, сприяти демократизації свого руху. Це відповідно сприятиме визнанню русинства в Україні та за її межами. А для опонентів скажу, що на Закарпатті сепаратизму не було, не є і не буде.

*Бесіду вела: Ольга Світлицець.
Карпатська Україна. – 2006. – 21 жовт.*

*Друкується за джерелом:
Закарпаття: на зламі епох, с. 303-305.*



ЩО ПОПЕРЕДУ, або ЗА ЯКИХ УМОВ МОЖЛИВИЙ ПОРЯТУНОК КРАЇНИ

Доля Закарпаття з 22 січня 1946 року органічно пов'язана з Україною. Ставши після розвалу СРСР формально самостійною, незалежною, вона відкинута далеко назад у економічному, соціальному, духовному, політичному розвитку, опинилася серед найбільш відсталих колишніх республік Радянського Союзу, на рівні африканських

держав. Сучасний стан України характеризується двома головними явищами: різким поглибленням катастрофічної системної кризи і, на жаль, слабкістю суспільних сил, які б могли зупинити цю катастрофу (докл. див.: Матеріали 42 з'їзду Комуністичної партії України. К., 2008, с.10 та ін.).

Сьогодні, як ніколи, існує велика загроза національній безпеці країни, життю і здоров'ю наших людей, фактично знищується генфонд України. Щороку з карти України щезають від 100 до 150 сільських населених пунктів, а кількість громадян зменшується на 400 тис. чол. Коефіцієнт народжуваності (кількість народжених дітей на 1 жінку репродуктивного віку) становить нині лише 1,2, у той час як для простого відтворення населення він повинен бути хоча б на рівні 2,1. І одночасно зросла смертність дітей до 1 року, почастишали вроджені патології, «відмови» від дітей. Після 1991 р. громадянки України зробили понад 30 мільйонів абортів. Це за офіційною статистикою, а скільки ще й кримінальних переривань вагітності у приватних клініках – невідомо. У хворому українському суспільстві зростає кількість безплідних подружніх пар. Це, на думку фахівців, виразні ознаки наступаючого занепаду нації.

У липні 2008 року Всесвітній банк оприлюднив дані свого дослідження, згідно з якими населення України до 2025 року має скоротитися на 20%. Тобто вона безповоротно втратить ще 1/5 своїх громадян, і їх кількість може стати меншою, ніж у 1939 році. Не забуваймо, що за період «незалежності» її населення і так скоротилося щонайменше на 6 млн чол. (з 52,1 до 46,2 млн). Окрім того, 5-7 млн емігрантів є вдома «гостями». Порівняймо ці цифри з наступними: за роки Великої Вітчизняної війни Україна втратила (за різними даними) від 7 до 8 млн чол. Та якщо після воєнних лихоліть, голоду, стихійних явищ людські втрати швидко відновлювалися, то з початку 90-х років минулого століття відчувається стала і незворотна депопуляція. Це набуває характеру загальнонаціональної демографічної кризи.

Регулярно буваючи у різних містах і селах, спілкуючись із багатьма людьми, наочно бачу: реальність жахливіша за наведені вище цифри. У багатьох закарпатців дохід на одного члена сім'ї значно нижчий за прожитковий мінімум. А ціни продовжують зростати,

тарифи на газ, електроенергію, житлово-комунальні послуги лихоманить. І це в умовах реального масового безробіття в краї!

До бідності безпосередньо причетні соціальні хвороби (алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія, туберкульоз, ВІЛ-СНІД, вірусний гепатит, серцево-судинні та онкологічні хвороби), психологічні розлади (стреси, страх втратити роботу, невпевненість у завтрашньому дні, безпорадність перед життєвими проблемами, побоювання за майбутнє дітей), занепад вітчизняної системи освіти, охорони здоров'я, змістовного дозвілля, масове поширення злочинності, суїциди, виробничий, дорожній і побутовий травматизм та інші супутники дикого капіталізму. Після розвалу СРСР з масової свідомості українців витіснена позитивна, творча і гуманна соціалістична ідеологія, що згуртовувала населення в єдиний народ, стимулювала його на побудову соціально справедливого суспільства. Сьогодні немає ні цілісного народу, ні єдиної нації, ні спільних інтересів населення України, розколотого на протилежні класи – надбагатих і бідних.

Нищення соціалістичних засад суспільства вже показало свої згубні наслідки. А що далі? Очевидно, що світ розвивається завдяки творенню, а не руйнуванню. Перспективною видається не його уніфікація, а урізноманітнення, вдосконалення. Як уникнути нашій країні прірви, до якої довели її бездарні правителі за роки «самостійності»? На якому шляху можливе гідне майбутнє нашого багатостраждального народу, в тому числі закарпатців?

Україна покликана йти вперед власним шляхом до гідного буття. Вартий творчого застосування досвід побудови соціально орієнтованого ринкового господарства в ряді країн Заходу і приклад багатокладної економіки Китаю, В'єтнаму та інших соціалістичних країн. Махровому націоналізму і егоїзму маємо протиставити колективізм і доброзичливість як серцевини слов'янського менталітету. Від агресивної, бездуховної маскультури буржуазного світу нас може врятувати гуманне народне мистецтво, традиції, моральність. Від космополітизму, втрати самотності і деградації наш порятунок – у збереженні й розвитку етнонаціональної ідентичності й розмаїття, від екологічних катаклізмів – дбайливе, господарське ставлення до надр, доквілля, раціональне природокористування.

Для реалізації такої стратегії потрібна загальноприйнятна національна ідея, мобілізація зусиль, відповідна морально-психологічна

атмосфера. І, звичайно, нові лідери – подвижники, патріоти, державники, здатні діяти безкорисливо, самовіддано, зберегти і примножити ще наявний у суспільстві капітал – економічний, культурний, ментальний.

У цій ситуації особливо великі можливості для прогресу країни відкриває формування лівоцентристського блоку, народного фронту, руху опору і самозахисту чи іншого патріотичного об'єднання, здатного уберегти країну від остаточної катастрофи та надати їй прогресивного розвитку. Починати нам не з нуля.

Науковці мають теоретичні напрацювання, як вивести вітчизняну економіку з інерційного стану. Причому їхня модель, як засвідчує відзначення 90-річчя НАН, – унікальна, реалістична, а пропоновані стратегії побудовані на власних ресурсах, враховують національні умови. Менталітет нашого народу дозволяє сподіватися на ефективність мобілізаційних заходів, а збережений науково-технічний потенціал може послужити надійною інтелектуальною опорою відродження і піднесення України.

Зміни до Конституції і розвиток місцевого самоврядування, судова реформа, президентські та парламентські вибори, референдум щодо НАТО можуть стати переломними віхами на цьому шляху. Все залежатиме від свідомості і активності трудящих.

У сучасному глобальному світі під проводом США триває «холодна» інформаційна війна, спрямована на утвердження євроатлантичних інтересів та цінностей. Виступаючи у жовтні 2008 р. на міжнародній конференції «Спільний світ: прогрес через різноманіття», президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв сказав: «Міжнародна політика стала характеризуватися «ідеологією страху...». Людям знову, як і в часи середньовіччя, намагаються нав'язати ідеї, що мусульмани – це загроза західній цивілізації, а християнський світ одержимий винятково жадою неокapіталістичного реваншу... За нинішніх умов вкрай важливо не допустити розмежування світу за цивілізаційною, культурною і релігійною ознаками, треба усвідомлювати необхідність єдності перед лицем спільних загроз людству» (*цит. за ст.*: Сковорцов Д. Астана собирает соперников // «2000». 2008, № 43 (24.10)).

Саме егоїзм і гегемонізм США виявився головною причиною світової фінансової кризи, яку переживає нині усе людство. Її згуб-

ні наслідки відчутні у кожній закарпатській родині (*див.*: Карпатська правда. 2008, № 11).

Суттєвим фактором оздоровлення України є всебічне обмеження інформаційного впливу імперіалістичного Заходу, протидія нав'язаним звідти псевдоцінностям, вибірковість і критичність у сприйманні ідей глобалізованого світу, опора на слов'янські духовні устої, що включають споконвічні вірування, моральність, традиції і звичаї.

Без такого радикального, патріотичного підходу, при збереженні і поглибленні негативних тенденцій у соціально-демографічній сфері, нинішня Україна, цілком імовірно, виявиться обезлюдненою територією, анексованою чи колонізованою західними «благодійниками», або ж опиниться пристанищем вихідців із азійського та африканського регіонів планети, які відновлять колишню цифру населення нашої країни – 52 млн чол. Тільки, звичайно, вже не українців.

Прихильники лівих сил мають конкретні плани дій для здійснення прогресивних перетворень (*див.* матеріали жовтневого (2008 р.) Пленуму ЦК і ЦКК Компартії України). Чимало хочуть і можуть зробити доброго представники народно-демократичних партій, громадських об'єднань, національно-культурних товариств. Ми, комуністи, переконані: врятувати Україну здатний лише соціалізм. Боротьба труда з капіталом, експлуатованих з гнобителями – справедлива, гуманна і священна. Задля неї варто жити! Україну чекає достойне майбутнє, а в ній гідне місце посяде й Закарпаття!

У вирі новітньої історії Україна має шанс і реальні можливості зайняти гідне місце у світовому співтоваристві. Дивимося у прийдешнє з боєм, оптимізмом, надією і вірою в те, що кращі сили, генетично притаманні нашому народу, перед викликом часу пробудяться, згуртуються, зберуться разом – і справляться з своєю місією.

Карпатська правда. – 2009. – Січ.



РУСИНИ І МОВА

На південно-західних схилах Карпат з давніх-давен живуть русини. У журналі «Віче» торік я розповів про цю слов'янську етнологічну спільність (див.: Іван Мигович. Русини в Україні: статус, проблеми та перспективи // Віче. 2009, № 4, с. 50–54).

Їх представники реально існують сьогодні в десятках країн світу. Кількість становить близько 2 млн осіб. Прабатьківщина й нинішня земля цих спадкоємців білих хорватів – Українські Карпати. Русини вважають себе господарями, а не національною меншиною на споконвічній землі під Карпатами, в долині Тиси. Попередні можновладці не бажали визнати їх корінним народом, тож доцільно надати їм іншого статусу – в законодавстві України є термін «національна група».

Декларація прав національностей України, прийнята Верховною Радою України 1 листопада 1991 року, говорить: «Українська держава гарантує усім народам, **національним групам**, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні та культурні права». Застосування вказаного терміна стосовно підкарпатських русинів дасть змогу уникнути зайвих і безплідних суперечок про те, ким вони є насправді: самостійним етносом (народом) чи субетносом (самобутньою частиною) українського етносу.

На користь такого статусу говорить самоідентифікація основної спільноти корінного населення Закарпаття, визнання національності «русин» Закарпатською обласною радою, Організацією непередставлених народів, спеціалізованих комітетів ООН та інших авторитетних міжнародних інституцій, наявність такого статусу в одноплемінників, що проживають за кордоном (в русинській діаспорі).

Комітет ООН з ліквідації расової, етнічної, національної дискримінації від серпня 2008 року здійснює моніторинг правового становища русинів в Україні. І якщо «помаранчева» влада ігнорувала висловлену ним стурбованість з цього приводу, то ставлення нинішнього Президента України В. Януковича та його команди вселяє в міжнародну та русинську громадськість надію на порозуміння й цивілізоване ставлення до цієї національної групи. Нагадаємо загально-

відому істину: русини – законослухняні громадяни. На референдумі 1 грудня 1991 року абсолютна їх більшість, як і всіх закарпатців (78% учасників), висловилися за самоврядний статус свого краю як **суб'єкта України**. Русини два десятиліття терпляче очікують на реалізацію цього волевиявлення; Конституційний Суд України позаторік підтвердив обов'язковість здійснення результатів законних референдумів.

Широка громадськість поліетнічного Закарпаття сподівається, що Всеукраїнський перепис населення 2012 року пройде демократично, вільно, без адміністративного впливу. І русини, нарешті, матимуть можливість без зовнішнього тиску підтвердити свою національну належність та рідну мову. Розглянемо ці питання з соціологічної, лінгвістичної й правової точки зору.

Незаперечна залежність мовного процесу від суспільного прогресу. Провідними тенденціями в ньому є розвиток і давньописемних, і нових літературних мов, посилення завдяки цьому засобу широкого обміну культурними цінностями між народами, що сприяє інтенсивній мовній взаємодії, інтернаціоналізації словникового складу, політичному порозумінню, духовній інтеграції людства на гуманістичних засадах. Відомо також – що демократичніший лад країни, то природніше відбувається розвиток мов народів, котрі її населяють. Попри певні труднощі, окремі суперечності в багатонаціональному мультикультурному соціумі цей процес протікає безболісно, справедливо, в інтересах усього суспільства.

Лінгвістична карта планети розмаїта й мінлива. Сьогодні в світі існує понад 4 тисячі мов, жодна з них не може розглядатися як така, що поступається перед іншими у відображенні розумової діяльності.

Як соціально-культурне явище, мова безпосередньо залежить від політичних, економічних, духовних, демократичних обставин, в яких опиняється її носій – народ. У тісному взаємозв'язку перебувають структура, функції, статус, становище конкретних мов. У ХХ ст., після Жовтневої соціалістичної революції і Другої світової війни, у процесі розпаду імперій та деколонізації інтенсивно відбувалося зростання мов. Паралельно тривала асиміляція їх діалектів, поширення ареалу світових мов, інтеграція в соціум безписемних невеликих етнічних груп.

У Радянському Союзі більшість (89 із 130) націй і народностей отримали свою державність (союзні чи автономні республіки, національні округи, райони), реально забезпечувалося право громадян на користування рідними мовами. Понад половину їх за кілька десятиліть одержали статус літературних, в тому числі 50 – безписемних у минулому народів. Важливо, що соціалізм за короткий період повністю ліквідував неписьменність, у результаті літературні мови стали загальнонародними. За кордоном неписьменність досі зберігає масовий характер (у світі це близько одного мільярда дорослих людей). Реальним стає зниження освітнього рівня та мовної культури і в сучасній Україні.

Право на свою мову мають реалізувати лише ті народи, які живуть у демократичних країнах. Саме тому політика СРСР була спрямована на підтримку національних мов. Загальновизнано велику роль радянської влади, зокрема, у вільному розвитку і збагаченні української мови. Чому цього не було стосовно русинської мови, чому раніш комуністи виступали за українізацію русинів? Питання це слід розглядати конкретно-історично. Десятки відомих європейських учених (англійсьь Маккартней, француз Рене Мартель, італієць Альдо Дамі, австрієць І. Бідерман) вживали до Підкарпаття термін «Русинія». Чеські академіки на запит державної влади в бурхливому 1919 році назвали жителів Підкарпатської Русі українцями, «частиною великого російського народу». Відомий науковець і громадський чеський діяч, ім'ям якого в Ужгороді назвали одну з центральних вулиць, Франтішек Тихий у спогадах про Ужгород 20-х років ХХ ст. повідомляв: «Підкарпатські русини не є і не прагнуть бути росіянами чи українцями – хочуть zostаватися русинами». Редактор тижневика «Неділя» (1935) Еміліан Бокшай, обстоюючи самобутність співвітчизників, писав: «Жителі Підкарпатської Русі мають гордитися тим, що вони є русинами і твердо пам'ятати, що, дякуючи історичним, правовим і культурним умовам вони сформувались у своєрідну національну спільноту – русинський народ» (*цит. за* : Подкарпатський русин, 2008, № 15, (7-21.02).

П'ятий Конгрес Комінтерну після ґрунтовного вивчення цього питання в 1924 році ухвалив постанову, в якій мовилося про українських підкарпатських русинів як аргумент того, аби «українські

території» ЧСР, Румунії й Польщі були об'єднані з Радянською Україною в складі СРСР. Саме цьому завданню комуністи краю підпорядковували свою політичну й культурно-просвітницьку діяльність. Більшість трудящих їх підтримувало, адже йшлося про здійснення багатовікового прагнення – жити разом з руськими братами у великій державі. Ставши в січні 1946 року обласною адміністративно-територіальною одиницею УРСР і СРСР, русини зажили набагато краще, вільніше, ніж у попередніх чужоземних державах. У сучасній Україні вони все втратили, тому прагнуть громадянських свобод, у тому числі права на рідну мову. Бо державною українською і так володіють.

Повсюдно свідченням високої культури громадян вважається дво- і багатомовність, що особливо важливо в поліетнічному соціумі, бо сприяє його політичній консолідації, ефективному функціонуванню й духовному збагаченню. Це переконливо підтверджує приклад Бельгії, Канади, Фінляндії, Швейцарії та інших розвинених країн. Він показує, що «спільність мови» не є обов'язковим атрибутом нації. Крім того, така спільність може виступати у вигляді білінгвізму (двомовності), навіть полімовності. Остання має низку переваг – змогу безпосередньої обізнаності з культурними надбаннями іншомовних співвітчизників, сусідніх народів, країн, можливість самостійно орієнтуватися в світовому інформаційному просторі, спілкуватися з партнерами по бізнесу, в обслуговуванні, туризмі, перебуваючи за кордоном тощо. Позитивну роль при цьому відіграє вільне володіння офіційними мовами ООН, світовими, мовою титульної нації. Вони дедалі ширше стають засобом міжнаціонального спілкування.

Досвід розвинених країн показує також, що мовне розмаїття збагачує націю, зміцнює державу, робить її відкритішою для сусідів, усього світу, примножує творчий потенціал населення, сприяє повнішій реалізації сил і здібностей особистості. Мовна культура – одна з істотних ознак громадянського суспільства.

Населення сусідніх із Закарпаттям країн, зазвичай, володіє кількома мовами. Русини в радянські часи активно спілкувалися з рідними та знайомими в Чехословаччині, Югославії, Угорщині. Розвивалося ділове співробітництво, гуманітарні зв'язки, туризм.

Історична особливість населення сучасної України полягає в тому, що його різні галузки тривалий час перебували, окрім матері-

Русі, в складі інших держав (Австро-Угорщина, Туреччина, Румунія, Польща, Чехословаччина). Наше коріння – в Русі-Україні. Це підтверджують родові імена (Мала, Червона, Підкарпатська, Волинська, Нова (Таврійська), Донська, Слобожанська Русь). Процес формування української буржуазної нації завершився наприкінці XIX – на початку XX ст., а соціалістичної – штучно перерваний в 90-ті роки минулого століття. Тому й існують сьогодні серед громадян України істотні відмінності за географічними, світоглядними, політичними, культурно-мовними, матеріально-побутовими, психологічними, конфесійними та іншими особливостями. Одні з них – релікт попередніх епох, ціннісних систем, орієнтацій, традицій, другі – наслідок зовнішніх впливів і штучних втручань у життя соціуму наприкінці XX ст., треті – супутник форсованого нівелювання руськості й формування капіталістичної нації за лекалами галицької еліти й заокеанської діаспори, інші – реакція на асиміляцію, спроба самозбереження представників малих народів.

У такому контексті розглядаємо й ренесанс русинства в сучасних умовах. Зазначимо, що вони живуть на території, яка до 1939 року йменувалася Підкарпатською Руссю, а в Україні опинилася у січні 1946 року. Їхні предки, за переказами, 863 року прийняли християнське віровчення від просвітників Кирила і Мефодія, які прямували з благочестивою місією до Моравії. Тисячоліттями русини належали до Угорського королівства, Австро-Угорської імперії та інших центральноєвропейських держав. 21 грудня 1918 року буржуазний уряд Угорщини ухвалив закон про автономію Руської Крайни (Підкарпаття). Навесні наступного року робітники й селяни встановили тут радянську владу. Та невдовзі, на початку травня 1919-го, з благословення Антанти територію краю окупувала буржуазна Чехословаччина й боярська Румунія. Згідно з Сен-Жерменським договором між п'ятьма провідними західними країнами 10 вересня 1919 року південно-західні землі в Карпатах відійшли до складу Чехословацької Республіки.

Обіцяну автономію Підкарпатська Русь отримала лише через двадцять років. 15 березня 1939-го, напередодні санкціонованого Гітлером наступу угорських військ, місцевий сойм проголосив самостійною Карпатську Україну, та наступного дня вона виявилася

окупованою, а її одноденний президент Августин Волошин наказав не противитися мадярській армії, а сам наклав п'ятами за кордон. Після визволення 28 жовтня 1944 року від гітлерівсько-гортіївських окупантів тут діяло тимчасове державне утворення – Закарпатська Україна. Трудящі на чолі з комуністами, що вийшли з підпілля, встановили радянську владу, прагнули возз'єднання з братами на Сході. Враховуючи волевиявлення населення, 29 червня 1945 року керівники урядів СРСР і Чехословаччини підписали договір, згідно з яким Закарпатська Україна (за чехословацькою конституцією – Підкарпатська Русь) «возз'єднується ... із своєю споконвічною батьківщиною – Україною і включається до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки» (Шляхом Жовтня: зб. док., т. VI, Ужгород, 1965, с. 284).

В результаті було завершено возз'єднання в одній державі усіх етнічних українських земель. Територія УРСР збільшилася на 12,8 тис. кв. км, збагатився її ресурсний потенціал, а Радянський Союз зміцнив своє геополітичне становище в географічному центрі Європи.

Хибно й наївно вважати, що це був гладкий процес. Місцеві угорці, словаки, румуни, поляки природно тяжіли до своїх праматірніх держав. Проугорської та прочеської орієнтації дотримувалась і частина русинів, передусім колишні багатії, чиновники, інтелігенція й католицьке духовенство. Існували різні погляди і щодо статусу краю в Радянському Союзі. Одні бажали включення його до складу СРСР як союзної республіки, другі були згодні на автономію в Російській Федерації. Та більшість погоджувалася на приєднання краю до України. Звичайно, у тогочасних воєнних умовах було не до референдуму. Маніфест про возз'єднання з Україною в складі СРСР, прийнятий 26 листопада на Першому з'їзді Народних Комітетів у Мукачеві, особистими підписами схвалила більшість дорослого населення Закарпаття.

Ставши у січні 1946 року (автоматично) громадянами великого Радянського Союзу, русини тривалий час не надавали істотного значення національній ідентифікації, бо отримали рівні права, можливість вільно пересуватися всіма республіками, працювати, з кожним роком жили заможніше. Забили вони на сполох напередодні розвалу

СРСР, перед небезпекою капіталізації й націоналістичної експансії, посяганнями на ресурси і владу, мову і культуру, суспільну злагоду й традиційну міжнаціональну толерантність закарпатців. Національно-культурні громади русинів, угорців, німців, румунів, словаків створили Лігу національностей, почали домагатися визнання, ініціювали процес автономізації. Л. Кравчук запропонував обласній раді винести на регіональний референдум варіант спеціальної самоврядної території у складі України, який і здобув підтримку абсолютної більшості виборців. Та замість реалізації його підсумків київська влада активізувала зусилля щодо обмежень й асиміляції русинів. 7 жовтня 1996 року уряд ухвалив «Заходи щодо розв'язання проблем українців-русинів», реалізація яких лише посилила дискримінацію й нівелювання цієї етнонаціональної спільноти. Таке ставлення влади спричиняє зворотну реакцію. Ось уже два десятиліття русини Закарпаття прагнуть визнання, задоволення національно-культурних потреб, вільного розвитку, регіонального самоврядування. Ці права декларовані Конституцією України, однак далекі від здійснення. Як народний депутат України від КПУ, в листопаді 2005 року я з колегами Г. Крючковим і М. Шульгою подали до парламенту законопроект «Про русинів в Україні», та «помаранчеві» сили не побажали його розглянути. Натомість активізували безпідставні звинувачення русинів у нелояльності, правопорушеннях, міфічному сепаратизмі. Позаторік СБУ допитала 400 активістів цього руху, вжила інших нейтралізуючо-профілактичних заходів, а проти одного з його провідних лідерів – православного священика Д. Сидора – інспірувала в Ужгороді судовий процес, що триває досі. В чому сутність мовної проблеми русинів?

Поліетнічному середовищу, як щойно зазначалося, органічно притаманна багатомовність. Не є винятком і закарпатський соціум, основу якого становлять слов'яни. На них припадає близько 85 відсотків населення області (загальна кількість – 1245 тис. осіб). Абсолютну його більшість відносять до українців (включаючи сюди, згідно з методологією про субетнос, і русинів). Цей етносоціальний масив внутрішньо неоднорідний. До нього належать, як показують соціологічні дослідження, східні українці, українці-галичани, корінні закарпатські українці, українці русинського походження, русини-українці, національно невизначені (маргінальні) групи місцевого

населення. Нерідко до них відносять україномовних представників змішаних родин і національних меншин. Це сприяє тому, що більшість закарпатців – поліглоти. Русини зазвичай вільно володіють нинішньою державною українською, пам'ятають рідну, материнську мову, в радянські часи опанували російську – засіб міжнаціонального спілкування. Багато з них, особливо представники старшого покоління, засвоїли бодай на побутовому рівні угорську, чеську, німецьку або румунську мови. Неписаною ознакою гарного тону серед моїх земляків стало під час зустрічі з сусідом, знайомим привітатися його рідною мовою. І ніхто не замислюється, державна його мова чи ні, яка краща тощо. Нині молоді закарпатці, мимоволі стаючи трудовими мігрантами, змушені запасатися мінімумом слів з іспанської, німецької та інших західноєвропейських мов.

Прикро, що останніми десятиліттями дедалі більше русинів, особливо молодих, забувають материнську мову. З одного боку, не усвідомлюють її значення, а з другого – враховують шельмування русинства офіційною, донедавна цілком пронаціоналістичною, пропагандою. Навіть угорці й німці, румуни й словаки, роми (цигани) мають в Закарпатті школи та класи, теле- і радіопередачі, газети й книги рідною мовою. Русини такої можливості позбавлені на своїй споконвічній землі, хоча вони є поряд, у сусідніх Словаччині або Сербії. І це викликає в них образи й недовіру до влади.

Чи існує літературна русинська мова? Адже на Світовому конгресі в Ужгороді виникали труднощі в спілкуванні з русинами Словаччини чи Польщі, годі казати про гостей із США й Канади, бо надто різняться їхня русинська мова від нашої. Однак, ставши у 1998 році народним депутатом України, я був залучений до підготовки для ратифікації парламентом Європейської хартії регіональних мов чи мов національних меншин, вивчив світовий досвід у цій галузі, а головне – усвідомив унікальність русинської мови і наважився на певні висновки й пропозиції.

Безсумнівно, самостійна самотутня русинська мова існує, адже живуть її носії – люди. Хай їх небагато – кілька мільйонів осіб, розкиданих історичною долею в десятках країн світу. Але ж людство оберігає мови народів, кількісно набагато менших! Ідеться, незалежно від чисельності й національної приналежності носіїв мови, про унікальний і цілісний світ, безмежний в просторі і часі. Як кажуть мудрі,

мова – сама світ, а не в світі мова. Тому слід казати про зникнення не лексики чи граматичної структури якоїсь окремої мови, а цілого світу, відображеного у ній, неповторного, унікального, безмежно глибокого, філософськи осмисленого, індивідуально й суспільно значущого. І це не риторика, а загальноприйнята наукою і підтверджена повсякденністю аксіома.

У світовій практиці багато випадків, коли в основі ДНК відтворювалися культури малих народів. Так, Данія – цивілізована і демократична країна – відродила на своїй території маленькі народи – фрізів і сканів, їхню культуру, мову. Македонська слов'янська мова в жорсткій боротьбі проти асиміляції вистояла перед сербською, болгарською, грецькою. Чи не дивний має вигляд в глобалізованому світі людська турбота про рідкісні види фауни (звірів), про існуючі архітектурні споруди і водночас – байдужість до зникнення малих етносів і мов? Прогресивна спільнота такий парадокс усвідомлює, і в Брюсселі створено Європейський комітет зі спасіння малих мов. Цій шляхетній меті покликана слугувати й згадувана щойно мовна хартія.

На жаль, не скрізь розуміють важливість цієї проблеми. Позитивно її розв'язувати заважають шовіністичний підхід, невігластво, егоїзм. Не всі політики-уніфікатори усвідомлюють, що мова – це не просто засіб спілкування, у якого свій лінгвістичний інструментарій (орфографія, граматики, лексика, фразеологія). Мова – це філософія світу, синтез уявлень про нього і пов'язаних з ним почуттів, емоцій, переживань. А тому її зникнення – це загибель не слів і граматики, тобто наукового існування, а відповідного реального світу реальних людей. Тому не можна нічим виправдати глобалістів і державників-монополістів, котрі відкрито демонструють курс на поглинання й цілковиту асиміляцію мов малих народів, національних меншин. Саме так слід розцінювати заяви доморощених націонал-патріотів, які по-геббельсівськи заявляють: «Україна – для українців», «Єдина культура, єдина мова – для України». А що робити в країні представникам 130 інших етносів? А чи виграє світ, якщо справа дійде до 2500 держав і стількох же мов?!

Зрозуміло, для чого ООН визнала офіційними й робочими англійську, арабську, іспанську, китайську, російську, французьку мови.

Але чи можна виправдати падіння престижу ряду інших (німецька, португальська, українська)? Деякі фахівці вважають, що мине певний час, і для спілкування досить буде двох, а затим – і однієї мови. Ця тенденція простежується уже сьогодні в системі Інтернет. «Що це, – слушно запитує з Ужгорода мій колега, заслужений учитель України М. Алмашій. – Повернення у далекі часи, коли мовою релігії могли бути тільки єврейська, грецька та латинська? Або крок до індоєвропейської на десять тисяч років назад?»

Варто також враховувати, що нинішні діти розвиваються швидше, дорослішають раніше за тих, які жили півстоліття тому назад. Дедалі більше їх народжується з якісно новими інтелектуальними й фізичними можливостями.

І мову вони сприймають швидше. Це можна пояснити і фізіологічно, і соціолінгвістично. У поліетнічному середовищі для мовного розвитку ширші особисті потреби і сприятливіші зовнішні умови, в тому числі технічні. Сьогодні ми лише мріємо, що діти закарпатців знову заговорять русинською мовою.

Коли краще вивчати рідну мову? Як впливає двомовність на розвиток дитини? Новітні дослідження вчених Англії, Італії, Японії засвідчують важливість раннього оволодіння мовами. Вони зробили висновок: «У дітей, які використовують у процесі виховання більше однієї мови, посилюються їхні лінгвістичні здібності, а білінгвізм дає їм переваги в спілкуванні, допомагає краще оцінювати комунікативні реакції» (див.: В.А. Кудин. Образование и социальная справедливость. К., 2010, с. 22).

Важливо, щоб кожен народ через мову зберігав національне обличчя, історію, культуру, робив свій внесок у духовний прогрес людства. Уявімо, що сталося б, якби, наприклад, слов'яни прийняли за спільну російську і відмовилися від своїх національних мов? Або якби германські мови об'єднали навколо англійської чи романські – навколо італійської? Мови світу – це різноманітна, поліфонічна, багатобарвна система. Якщо з неї вилучити окремі компоненти (мови), то вся система зруйнується. Як тут не звернутися до аналогії в природі. Спитаймо себе: що в системі «дерево» важливіше – корінь, стовбур, гілки, листя, плоди? Відкинувши бодай один з названих елементів, що станеться?

Відповідно можемо казати й про мовну систему, співвідношення літературних мов і діалектів. Де між ними чітка межа? Як бути з неусталеними мовами? Чи треба долати діалекти? Адже стан, рівень мови не є застиглим, вона динамічно розвивається. Діалекти – найбільша частка будь-якої національної мови. Вони так само давні і водночас сучасні, як і кожна літературна мова, є, власне, її супутниками, джерелом збагачення.

Цікавий факт. Угорські племена, що прийшли на Підкарпаття у 896 році, підкорили корінних жителів-русинів, які займалися культурним землеробством, перейняли від них сотні слів сільськогосподарської тематики і побуту (коса, солома, вила, сіно, слива, борона та багато інших). Згодом русинська мова запозичила деякі слова з угорської, румунської, чеської, словацької, німецької. Та від цього не втратила своєї слов'янської основи. І тому зрозуміла багатьом у Центральній Європі.

Одна мова обслуговує одну чи декілька держав. І навпаки, в одній країні населення користується кількома мовами. Мова здатна стати консолідуючим чинником нації або слугувати джерелом міжнародних чи внутрішніх національних конфліктів. Прикладів – безліч, вони загальновідомі. Та найкращий запобіжник і регулятор – демократична національна політика, що передбачає свободу самовизначення націй, вільний вибір мов та їх розвиток. На жаль, спробу русинських діячів піднести свою мову до рівня сучасної літературної (колись вона такою була) деякі політики й філологи розглядають з позиції сили, замість правового, демократичного ставлення до неї вдаються до обмежень і дискримінації.

Русинська мова – унікальний і безцінний суспільно-культурний феномен, що заслуговує наукового аналізу та оцінок. Постійно розмірковую над тим, чому і як русини упродовж тисячоліть зуміли в іншомовному середовищі вистояти і зберегтися як етнос, протистояти державницькій асиміляції, національному гнобленню, розвинути багату й самобутню культуру, домогтися в XX ст. своєї державності (1919, 1938–1939, 1944–1945 рр.)? Серед провідних чинників вимушений віддати перевагу самобутній мові і релігії. Як відзначалося, християнство тут з'явилося після 863 року. Утвердилося як православна традиція, входило самостійною єпархією до сербського

патріархату. А вимушено сприйнятий після Ужгородської унії 1649-го греко-католицизм став тут поліетнічним, східнохристиянським, автономним (підпорядковувався безпосередньо Ватикану).

Радянська влада, стимулюючи загалом українізацію русинів, толерантно ставилася до їхньої мови. Бажаючи вільно користувалися нею не лише в сім'ї та побуті, а й в церкві, місцевих державних установах, працівники яких, навіть приїжджі, не поділяли людей за національністю, розуміли русинську мову і сприймали її належним чином. Однак відсутність її літературного варіанта в умовах національного відродження цієї спільноти стає нонсенсом, гальмує її культурний розвиток. Простонародна русинська мова зберігає низку діалектів, пересипана вульгаризмами, спотвореними словами. Потрібне її очищення, опрацювання, осучаснення, передусім ділової, художньої лексики, наукової термінології в галузі інформатики, права, політології, управління, педагогіки та інших. Настав час випуску русинською мовою популярної літератури, періодичних засобів масової інформації, стабільних підручників, словників, довідників. Їх чекають русини України та діаспори. Врешті, це в інтересах вітчизняної й світової культури. Що практично слід зробити, аби зрушити справу в потрібному напрямі? Передусім треба легалізувати русинську мову. Як саме?

За орієнтир нам варто мати європейський стандарт етнокультурного розвитку і досвід розв'язання мовних проблем, а правові засади черпати в ратифікованій Україною Європейській хартії регіональних мов чи мов національних меншин. Згідно з переписом населення 2001 року, частка останніх становить більш як 22 відсотки населення, а мовних – 32,5. До них з низки причин не включено русинів. Не вдалося нам включити русинську мову до тих, на які поширено дію згаданої хартії. Серед 13 регіональних і міноритарних правомірно опинилися російська, білоруська, болгарська, угорська, грецька, іврит, німецька, молдавська, польська, румунська, словацька мови. Іншим рідкісним і вимираючим мовам не пощастило, за винятком кримськотатарської й гагаузької. Отже, русинська мова – незаконна, без правового захисту й надійної підтримки, адже власну державність її носій утратив, а в Україні опинився в ролі пасинка. Як бути? Визнати русинів за корінний народ на своїй закарпатській землі, яка з

1946 року, завдяки радянському уряду, стала українською. Конституція України містить для цього законні підстави (див.: Правові засади національної ідентифікації русинів Закарпаття // Закарпатський соціум: виклики і випробування. Ч. II. Ужгород, 2009, с. 135-142). Справа за політичною волею нового керівництва держави і парламентом України.

Нині у парламенті очікує на розгляд низка законопроектів з мовних питань. Який варіант був би оптимальним для русинської мови? Їй доцільно надати статусу офіційної локально – в Закарпатті і, якщо забажають, сусідніх регіонах. Функції вона виконувала б усередині країни в місцях компактного проживання русинів і дисперсно – за кордоном, серед русинської діаспори. Подекуди законно це сьогодні робиться, а ще більше належить здійснити, передусім у сусідніх країнах, де здавна живуть русини. Румунія, наприклад, ратифікувавши Європейську хартію, надає підтримку 20 мовам, у тім числі 18 іншодержавним, Польща відповідно – 15 і 10, Угорщина – 14 і 11, Сербія – 10 і 8, Словаччина – 9 і 7, Хорватія – 7 і 6. У 5 із вказаних країн русини захищені згаданою хартією. Приєднання до них України, де русини – автохтони, мало б позитивний міжнародний резонанс.

Для пропонованого регіонального статусу русинська мова має також історичні підстави. Ряд колег вважає її окремою старослов'янською мовою «червоної Русі», якою до Другої світової війни було Підкарпаття (під кутом зору Будапешта, Відня, Праги). Загалом це материнська мова русинів Східної Словаччини, польської Лемківщини, північних регіонів Румунії, східних – Угорщини. Вона має свої істотні особливості, передусім у словниковому фонді.

А він багатий. Іван Панькевич зібрав 132 000 лексем, Микола Грицак – 250 000. Русинською мовою створена самобутня народна культура, багатий і оригінальний фольклор, повчальні загадки, приповідки тощо. Тисячі мудрих, доброзичливих казок, легенд, афоризмів, співанок, рецептів у радянські часи видані різними мовами багатомільйонними тиражами, залишаються неповторними пам'ятками гуманістичної русинської творчості.

Завдяки самобутній мові русини упродовж тисячоліть зберігали один з найважливіших елементів поетичної духовності предків – народну пісню. Цією мовою створено багато книжок. Розвиненість

русинської мови засвідчують написані нею художні твори, букварі, словники, наукові видання, релігійна література. Русинська мова має свою граматику. Свою фонетичну систему (35 знаків), відмінні зміст багатьох слів, графіка, звучання, багато синонімів. Існують чотири її варіанти, низка діалектів. Тому вкрай потрібна їх уніфікація, формування спільних літературних норм й узгодження практичного використання. Додамо таку деталь: русинська вимова закарпатців відрізняється, скажімо, від прикарпатців та волинян, центральних, а тим паче східних українців звуковим ладом, побудовою, технікою звучання. Зі сказаного логічно випливає висновок: мова, що має материнську основу, свій лінгвістичний інструментарій – фонемну систему, свої аутентичні лексеми (лексикографію), фраземи (фразеологію) – така мова має право на існування й визнання. Русинській мові властиві вказані риси, тому вона заслуговує на рівноправне місце у родині милозвучних слов'янських посестер.

Сьогодні в центральноевропейських країнах склалася сприятлива ситуація для відродження національної свідомості русинів (за винятком хіба що України та Румунії). Розширюється їх спілкування в різних формах: інтенсивними стають особисті, родинні контакти, ділові зустрічі, культурні обміни, творча співпраця. Регулярно проводяться світові, європейські, вітчизняні мовні конгреси, наукові семінари, фестивалі, спортивні змагання тощо. Відкрито можливості для функціонування періодичної преси. Зокрема, виходять газети «Подкарпатський русин» (Ужгород), «Русинський світ» (Будапешт), «Народны новинки», «Русин» (Пряшів), «Руснак» (Руський Керестур). Книжкова виставка, влаштована у 2007 р.в рамках III-го Конгресу русинської мови (Краків, Польща), переконливо показала активізацію літературно-мистецького життя в русинському світі. Рік у рік зростає випуск рідномовних книг з історії русинів, художніх творів, наукових видань, альманахів, календарів.

У ряді європейських країн, де живуть русини, для дітей створено державні школи, в Угорщині та Україні (на Закарпатті) діють лише недільні курси і класи. Допомагають їх утримувати американські й канадські спонсори.

Отож потреба у вивченні русинської мови дедалі зростає. Однак цей процес ускладнюється паралельним функціонуванням різних її

варіантів з географічною специфікою (словацькою, польською, сербською, канадською та ін.). Потрібно істотно розширити й удосконалити роботу над русинським словом, граматику, лексику, фразеологією, особливо активно попрацювати над збагаченням її наукової термінології на вимогу часу і з огляду на перспективи інформатизації суспільства.

На активнішу науково-дослідницьку працю очікують дві взаємопов'язані проблеми:

- а) русинська мова в системі слов'янських студій;
- б) поліваріантність самої русинської мови та її оптимізація.

Досі не маємо створеної на науковій основі порівняльної граматики, порівняльного фразеологічного, тлумачного та інших словників. Не завершено роботу над правописом русинської мови, передусім для Закарпаття.

На тривалому шляху існування русинів у кожному регіоні ствердилися свої мовні традиції. Виходячи з цього, у кожному конкретному випадку формувалася своя мова. Природно постає запитання: чи можна сьогодні створити єдину літературну мову?

Зусиллями закарпатської інтелігенції упродовж 1996–2004 років підготовлено й видано вперше в Україні «Граматику русинського язика» і переклад Євангелія на нинішню живу русинську мову. Вийшов друком «Русинсько-українсько-російський словар». У роботі загальні й русинські словники М. Алмашія, І. Керчі, Д. Попа, В. Фединишина, Ю. Чорі та інші потрібні праці.

На підкарпатсько-русинському мовному полі співіснують марамороський (Рахів, Тячів, частина Хустщини), центральний (Мукачево, Свалява, Іршава, Виноградovo, частина Хустщини) й ужанський діалекти. Потрібен компроміс між активом, аби узгодити істотні розбіжності, сформувавши єдині підходи до правопису на засадах фонетичного принципу.

Прикро, що наразі нелегка робота над кодифікацією русинської мови здійснюється спонтанно, силами ентузіастів і громадських русинських організацій. Відчуваю нерозуміння порушеної проблеми з боку частини наукової громадськості в Києві. Впевнений: і ці мої роздуми дехто, особливо націонал-патріоти, сприймуть упереджено, мовляв, «чого ті русини хочуть, невже їм замало української мови»?

Насправді йдеться про серйозну гуманітарну проблему міжнародного масштабу: збережеться русинська мова, набуде офіційного статусу в Карпатському регіоні, стане вона літературною, унормованою, розвиненою чи деякий час ще побуде архаїчно-реліктовою, а там сконає і щезне, як трапилося з багатьма іншими в історії. Від цього великою мірою залежатиме доля русинів в Україні. Українська, слов'янська й світова культура лише збагатяться за нормально-го функціонування русинської мови. Зацікавлена зарубіжна громадськість матиме ще один вагомий аргумент щодо демократичності, дотримання громадянських прав в Україні, ставлення її влади до міжнародних зобов'язань і рекомендацій.

Нарешті – про політичний аспект розглядуваної проблеми. Наведемо такі загальновідомі факти: населення частини Уельса, де існує говірка кельтської мови, залишається в складі англійської держави. Бретонці, які й далі вживають свою мову, не шукають виходу з Франції. Швейцарські італійці чи німці не хочуть приєднуватися до інших держав. Ліхтенштейн або Люксембург ніхто не зажене до Німеччини. Англومовні британці чи північноамериканці не бажають створювати єдину державу. То невже півмільйонне русинське населення Закарпаття чимось загрожує Україні? Адже результати референдуму 1991 року, наступні дані соціологічних досліджень, результати виборів та інші факти переконують: сепаратизму в регіоні нема, еміграційні настрої – як і загалом по країні. На початку 90-х років лише євреї та німці скористалися правом і можливістю виїхати в праматерні країни. Русини не збираються нікуди надовго виїжджати. Незважаючи на тимчасову еміграцію, населення Закарпатської області за останні два десятиліття, на відміну від усієї України, залишається стабільним.

Дбаючи про духовне об'єднання й суспільно-політичну стабілізацію, необхідно на конституційних засадах зробити все можливе для задоволення національних і культурних потреб русинів. Це буде реальний крок до громадянського суспільства, правової держави, справедливої, демократичної й культурної України.

Віче. – 2011. – № 3. – С. 12-17.



ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ: ШТУЧНА ДИЛЕМА ЧИ ВЕЛІННЯ ЧАСУ?

Це питання тривожить багатьох, але на такі теми воліють говорити пошепки. Така в нас «воля»! Хоча чимало федеральних держав показали свою спроможність, лідирують у світі в економічній та соціальній сфері. Наприклад, Німеччина, Швейцарія, США, Канада. Тому ми вирішили поговорити про це з доктором філософських наук, професором, дійсним членом Української академії політичних наук Іваном МИГОВИЧЕМ. Попри наукові досягнення, він ще й політик, депутат Верховної Ради України (1998–2006 рр.). Працював головою підкомітету Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. Автор і співавтор законопроектів «Про громадянство України», «Про біженців», «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття», «Про соціальну роботу в Україні», «Про захист від дискримінації за расовою, національною та етнічною належністю» тощо. Усього народним депутатом України І.І. Миговичем внесено тридцять законопроектів, направлено понад 600 депутатських запитів і звернень. Його партійна приналежність і особиста позиція спонукають до твердження, що комуністи по своїй суті є інтернаціоналістами, прихильниками єднання трудящих, незалежно від їх національності. Адже ще Ленін писав: «Ми не прихильники дрібних держав... Ми за найтісніший союз робітників усіх країн проти капіталістів і «своїх», і всіх взагалі». І тепер, у проекті нової редакції Програми КПУ, сказано про «можливість переходу до федеративного устрою України...»

– Чому комуністи схильні підтримувати федеральний устрій України? – запитуємо у політика і філософа.

– В умовах буржуазної української держави постає питання: бути їй унітарною чи федеративною? Оптимальну форму державного устрою ми, комуністи, обираємо з класових позицій. А ліпшою вважаємо ту, яка, по-перше, забезпечує максимально сприятливі, наскільки це можливо при капіталізмі, умови існування трудового народу; по-друге, дозволяє пригнобленій більшості населення найбільш ефективно відстоювати свої соціально-економічні та гуманітарні права і

боротися проти експлуататорського ладу; по-третє, дає певні гарантії від установалення реакційної правої диктатури, суттєво зменшуючи ймовірність приходу неофашистів до влади в державі за ситуації, коли їм раптом вдасться захопити політичний плацдарм в одному або кількох його регіонах. «Якщо скористатися цими універсальними для кожного марксиста-ленінця мірками, – вважає перший секретар ЦК Компартії України і лідер її парламентської фракції Петро Симоненко, – зразу стане ясно: оптимальною формою територіальної системи організації влади для нашої країни з її етнічною, мовною і ментальною багатоманітністю є не унітарна держава, якою згідно з другою статтею Конституції України є в даний момент Україна, а федерація». Всі ми бачимо, що вже два десятки років буржуазно-націоналістична пропаганда цілеспрямовано втовкмачує в голови наших співвітчизників тезу, нібито федералізація нашої країни – прямий шлях до її розвалу. За свого президентства В. Ющенко навіть прирівняв вимогу федералізації до національної зради і всерйоз погрожував посадити до в'язниці кожного, хто насмілиться пікнути про це. Та і ті представники панівного класу, котрі висувують даний лозунг на своїх передвиборчих зібраннях, відмовляються від нього відразу після приходу до влади: мовляв, не час! Але світовий досвід заперечує німічні потуги критиканства щодо федералізму. Численні країни довели його життєздатність. Навіть сусідня Росія не робить з цього проблеми, розвивається значно швидшими темпами, ніж ми. Тобто, при федеративному устрої лишається певні виразки капіталізму, але в цілому він стане значним кроком України вперед.

– ***Більш детально, будь ласка, можна зупинитися на цьому?***

– Звісно, що так. За федерації більша частина повноважень зосереджена в регіонах, рівних за своїм юридичним статусом. Вони можуть називатися по-різному: областями, землями, штатами, автономними республіками тощо. Головна суть у тому, що складові держави управляються людьми, вибраними населенням, а не можновладцями зі столиці. Обрані за умови справжнього, а не купленого за подачки народного волевиявлення, керівники самостійно розпоряджаються більшою часткою податків, що збираються на цій території, установлюють у себе бажані для більшості населення правила використання мов у органах влади, школах, судах і ЗМІ.

Регіони володіють не лише широкою компетенцією у вирішенні своїх внутрішніх питань, але й користуються значними конституційними можливостями впливати на прийняття центром необхідних політичних рішень. Цим федерація принципово відрізняється від унітарної держави, в якій усі політичні рішення приймаються «вгору» і спускаються вниз по вертикалі. Важелі управління в ній зосереджені в центрі, а на регіональному рівні громадянам залишається тільки вельми обмежене самоуправління. Обласні ради в Україні, наприклад, фактично позбавлені серйозних конституційних повноважень, не мають права навіть формувати власні виконавчі органи.

– *Тоді як із обіцянками розширяти права регіонів?*

– Їхня доля – задовольнитись обіцянками. Всі клятви як попередньої, так і існуючої влади розширити права регіонів у ході обіцяних адміністративної та бюджетної реформ в гіршому випадку залишаться на папері, а в ліпшому – дадуть косметичний ефект. Петро Симоненко зазначає: «Про те, наскільки протиприродна унітарна побудова для нашої Батьківщини, свідчить хоча б той факт, що, незважаючи на всі потуги авторів буржуазної Конституції, їм не вдалося викинути з Основного Закону таке утворення, як Автономна Республіка Крим! Об'єктивна реальність виявилася сильнішою за бажання панівного класу уніфікувати все і вся для того, щоб укріпити й увіковічнити свою монопольну владу!»

– *Які переваги дасть трудящим перетворення України в федерацію?*

– Перехід до федеративного устрою держави дозволить залишати переважну частину податкових надходжень в тих регіонах, де вони зібрані. Система державного управління в федеративній Україні буде територіально наближена до людей, і буржуазним властям стане значно важче, ніж сьогодні, відмахуватися від вимог трудящих. Одна справа, коли незадоволені люди на короткий строк приїжджають під стіни Верховної Ради, Адміністрації Президента чи Кабміну погрімити порожніми каструлями. І зовсім інша – коли вони щодня роблять це під носом своїх очільників у Донецьку, Дніпропетровську чи Ужгороді. Причому це начальство втрачає козир: не може заявити на своє виправдання, що в усьому винен далекий Київ. Тому ефективність класової боротьби проти капіталістичного гніту зросте.

Нарешті, перехід до федерації значно зніме загрозу неофашизму в Україні. На жаль, захоплення влади «коричневими» не є чимось неімовірним. Вони вже захопили важелі управління в західних областях і встановлюють там свої порядки, їх погрози «перейти через Дніпро» не можна сприймати за блеф. В ситуації, коли рівень життя населення падає, крупний капітал може зробити ставку на фашизм як на останній засіб відвернути соціалістичну революцію. І реалізувати сценарій, такий трагічний для трудового народу, йому значно легше «згори», з центру, в умовах унітарної держави. Тому федералізація країни – важлива тема для кожного, хто бажає своїй країні соціалістичного майбутнього, при якому з нас не зніматиме капітал останню латану свитину.

*Бесіду вів Василь ЗУБАЧ.
Неділя. – 2011 р. – № 21 (28 трав.–3 черв.).*



УКРАЇНЦЯМ ПОТРІБНІ ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ

Вчений секретар Всеукраїнського громадського об'єднання «Інтелігенція України за соціалізм», доктор філософських наук і професор Іван МИГОВИЧ активно осмислює разом із однопартійними сучасні політичні процеси. Вони вважають, що головними цілями Компартії України були й залишаються влада трудящих, соціалізм, союз братніх народів. У своїй практичній діяльності Компартія виходить з того, що в сучасних умовах, як і в переджовтневий період, не можна йти вперед, не роблячи, згадуючи В. Леніна, кроків до соціалізму.

– Ми за революційне, – говорить Іван Іванович, – а не еволюційне, перманентне, безкінечне соціал-демократичне реформістське перетворення суспільства на соціалістичних засадах. Це не може

бути зроблене партією, а лише народом. Неодмінними передумовами цього є зміцнення впливу в робітничому класі, серед селянства, інтелігенції, у молодіжному та ветеранському середовищах, об'єднання соціально-класового й різних громадських рухів у боротьбі проти капіталістичної експлуатації та буржуазних інститутів, системи панування і гноблення. Бо саме під час соціалістичного будівництва з великою силою проявилася творча роль влади трудящих. У результаті Великого Жовтня в країні була встановлена диктатура пролетаріату. Усвідомлюємо, що сучасна буржуазія України просто так не віддасть владу. Вона ж відзначається непомірною жадібністю і егоїзмом, нерозбірливістю у способах та засобах збагачення, зневагою до інтересів країни, плазуванням перед іноземним капіталом і західним способом життя, її інтереси забезпечують і охороняють інститути держави. Як у будь-якій буржуазній державі, державна влада в сучасній Україні є «комітет, який управляє загальними справами всякого класу буржуазії», як говорили наші класики Маркс і Енгельс. У країні одночасно зі значним скороченням чисельності робітничого класу, особливо в галузях великого матеріального виробництва, відбувається його декласування, розмивання класової свідомості. Очевидні пролетаризація більшості населення, люмпенізація його значної частини. Паразитує на злиднях трудящих, постійній загрозі безробіття, буржуазія та органи влади, які є виразниками їх інтересів, вдаються до підкупу, насаджують у робітничому середовищі галузевий і регіональний егоїзм, професійну роз'єднаність, утовкмачують трудящим, що їм немає чого займатися політикою, сіють серед них реформаторські ілюзії.

— І що ж робити?

— Ми повинні брати ініціативу в свої руки. Партія відкрито заявляє: якщо експлуататорські класи, їхня влада ігноруватимуть демократично виражену волю трудящих, тим більше, якщо вони вдадуться до насильницького придушення революційних виступів мас, народ вправі вжити будь-яких адекватних заходів протидії, передбачених Загальною декларацією прав людини. При цьому Компартія виходить із ленінських заповітів про необхідність з'єднання боротьби за соціалізм із боротьбою за демократію, доведення «розвитку демократії до кінця». Вона добиватиметься наповнення проголошених у Конституції прав і свобод людини й громадянина реальним змістом

і надійними гарантіями. Це особливо важливо й тому, що буржуазія та її прислужники лицемірно використовують гасла «демократії», «прав людини», «свободи слова» тощо як зброю в боротьбі проти соціалізму.

– Та наші люди вже елементарно бояться всього, ніби не національна «рідна» буржуазія її домучує, а монголи з татарами разом узяті!

– Але самозахист трудящих правомірний, тому має відродитися. Соціологічні дослідження показують, що люди не хочуть так далі жити. Україна втрачає все. Наочний економічний занепад. Великої рогатої худоби, скажімо, в 1990 році ми мали 24,6 млн голів, а в 2010-му – лише 5,3. Аналогічно овець і кіз – 8,1 млн голів і тільки два мільйони в 2010-му. Залізної руди видобували 105 млн тонн, а нині – 65,8. Скоротилося і населення з 52 мільйонів чоловік до 46-ти. Життя перетворилося на справжнісіньке соціальне лихо. В Україні сьогодні 81 відсоток населення, за словами Н. Карпачової, бідні, а 28% – у злиднях, жебракують. До цього додається, що в нас – 102 млрд боргів. Ми напередодні дефолту, на шостому місці в світі за цим небезпечним параметром. У нас 48,2% населення обстоює соціалістичний шлях розвитку, а ще багато не визначились. Заважає нам українська мораль: «якось буде», «моя хата скраю», «хай інші йдуть на барикади». Обурення в основному виплескується на кухнях і в шинках.

– В Закарпатті, мабуть, ще гірше?

– Особливо гнітюча політична, морально-психологічна атмосфера дійсно в нашому краї. Це зрозуміло: периферія в усі часи. Але на початку 90-х років усе ж була активізація громадянської активності. Тепер – зневіра, апатія, страх. Щоб їх подолати, потрібні політичні знання, переконання і дії. Скільки можна підтримувати буржуазні партії? За 20 років хіба слід весь час обпікатися на есдеках, нашістах, регіналах чи знімати локшину з вух єдиноцентристів-балогівців. Не брали участь у виборах близько п'ятдесяти відсотків людей. Цим тільки собі зробили гірше. Замість них проголосували прихильники капіталізму. А вони й не думали про інтереси закарпатців. Отже, потрібні знання відмінностей між партіями. До наступних виборів з'являться нові назви, а суть буде та ж. Невже знову почнете продаватися за копійки? Не хотілося б. Велика, значно вища відповідальність буде в

зв'язку з відновленням мажоритаріїв. Це – легалізація підкупу виборців. Були ж у нас народні депутати Медведчуки, Суркіси, Ратушніки, Сятині та інші – заїжджі і доморощені – скупники голосів. І що маємо? Нич! Виборці мають бути чесними, мудрими, принциповими. Багато залежить від громадських організацій. Бездіяльні профспілки служать владі. Національно-культурні товариства розпорошені, займаються дріб'язковими справами, дбають про лідерські амбіції...

– Якщо так, то чому ви підтримуєте русинів?

– Не лише їх. У Верховній Раді я виступав не раз на захист росіян, угорців, ромів... Русини теж мають право на захист своїх інтересів. Та їх лідери зайняті переважно мовними, релігійними, етнобізнесовими питаннями. Організацій багато. Одних освітніх – декілька (ім. Духновича, науково-освітнє, центр русиністики). Два керівні органи: сойм і народна рада. А народних шкіл нема, аматорських гуртків – мізер, навіть газети великої не видають. За останні роки русинські організації лише імітують «бурхливу» діяльність, борються, як і роми, за гранти і подібні іноземні подачки, сваряться між собою, бавляться у велику політику, а на ділі не здатні висунути головні вимоги: про роботу працездатним, державний захист мігрантів, раціональне використання на місці лісів, руд, мінвод, екологічну безпеку, викорінення корупції. Навіть неспроможні протистояти брутальному свавілля спецслужб, переслідуванню свого лідера, захисту його честі... Я вносив законопроекти, науково доводив існування такої етнонаціональної групи, правомірність її визнання на державному рівні, радив, допомагав, захищав у центральних органах влади... Та співвітчизники – русини – не здатні усвідомити, що мирно висувати до можновладців часткові, другорядні вимоги мало – потрібно зосередитися на головних напрямках самоутвердження. І не писати газетні статті, скарги, а діяти! Наступного року, наприклад, буде черговий перепис населення. Тож кожному закарпатцю слід визначити свою національність (самоідентифікуватися вільно, чесно), щоб чіткіші були потреби, інтереси, а головне – свідомі та законні дії для їх задоволення. Варто нагадати склеротичній владі про підсумки референдуму 1 грудня 1991 р., що не реалізовані досі, підтримувати ідею федералізації країни і національно-культурної автономії, виходити на вулиці й діяти організовано. Буржуазна українська держава вважає

русинів пасинками. Миритися з таким принизливим становищем аморально. І не обурюватися та очікувати доброго дядька маємо, а боротися за свої законні права й інтереси. А для цього треба обов'язково єднатися українцям і русинам, угорцям і румунам, росіянам і ромам, усім трудящим краю і України. Комуністи досі саме так діяли і будуть послідовними й надалі.

– А хіба дасть егоцентризм містечкових лідерів, яких Закарпаття видає світу як із інкубатора, хоч де що зробити позитивне для народу в цілому?

– Дійсно, не личить однодумцям сваритися з приводу дріб'язкових питань, за своє виняткове місце під сонцем. Але замість співпраці в головному – культурно-просвітницькій діяльності – активісти паралельних структур (Ужгородського товариства ім. Духновича) кілька років борються за приміщення на Православній набережній. Аналогічна ситуація навколо Мукачівського дому русинів. Примиренське пасивне ставлення до влади доходить до крайнощів. Так, судовий процес проти о. Димитрія Сидора триває понад два роки. Його ініціаторам потрібен не справедливий вердикт, а процес, у ході якого чиниться морально-психологічний тиск на русинський актив. А той – ні пари з уст. Складається мимоволі враження, що це влаштовує і підсудного з братією, і владу, якої той не завжди слухався. Формується ореол мученика, а десятки тисяч ужгородців байдуже за всім спостерігають. Сьогодні піддається переслідуванню православний священик, а завтра інші виявляться на його місці, якщо всі мовчатимемо. Можновладці та їх прислужники не уявляють, як такими діями шкодять становленню правової держави в Україні, погіршують її міжнародний імідж і оцінку самими громадянами. Навіть недолугі вказівки з Києва чи Львова місцеві чиновники мали б сприймати розумно і чесно, а не по-солдафонському. А патріотам краю нічого боятися, ми маємо бути господарями своєї долі і землі.

– То закарпатці мають такий шанс на ліпшу долю при певній активізації своїх досить загальмованих натур, попри надмірне зосередження на своєму «я»? Українець, зрештою, не так потерпає за свою хату, як вуйко з полонини, що й трембіту перетворив на бінокль: дивиться в неї, коли в долині звільниться місце в міліції,

щоб успішно побудуватись і плювати на всіх довкіл рикошетом і шрапнеллю...

– Закарпатці пишаться своєю толерантністю, терпінням. Та все має міру. Коли людину обкрадають, ображають, пригноблюють, мовчання і слухняність є добром чи злом? Скільки можна терпіти знущання, наругу, національну дискримінацію? Чому ми не протестуємо? А коли комуністи проводять мітинги, демонстрації, закликають до акцій протесту – наші заклики не знаходять підтримки у прогресивно мислячих людей, не кажучи про міщан. Чи завалили, скажімо, русини петиціями і вимогами друковані органи, правозахисні організації? Чому не захищають підприємці, селяни свої права через суди, в тому числі через Європейський суд із прав людини? Та чи найбільш залежна інтелігенція, якій сам Бог велів критично ставитися до влади, просвіщати співвітчизників, допомагати їм боронити свої права. Мовчання і терпіння все ж не безмежні. А самозахист – законний. Стаття 1 Конституції проголошує Україну правовою державою. А це означає, що кожна людина має природні, дані їй від народження права і свободи, до яких належить право самій визначити національну належність, використовувати рідну мову і т.д. У правовій державі неприпустиме зневажання прав людини навіть задля загальнонаціональних інтересів. А коли взяти до уваги європейське законодавство про права людини і те, що вони порушуються масово (стосовно десятків і сотень тисяч людей, як русинів), то ми просто зобов'язані захищати свої інтереси, честь і гідність усіма законними засобами і формами.

Бесіду вів Василь Зубач.

Карпатська правда. – 2011. – № 8 (верес.).



ТЕСТ НА ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ, або ПРИЧИНИ І ПЕРСПЕКТИВИ РУСИНОФОБІЇ В УКРАЇНІ

15 жовтня 1998 року народний депутат України від КПУ Іван Мигович з парламентської трибуни привернув увагу до русинського питання (див.: Іван Мигович. Через історичні завали // Голос України. 1998, 15.12). У чому його сутність? Річ у тім, що на південно-західних схилах Карпат споконвічно живуть люди з цим етнонімом (самоназвою). Вони – провідна соціокультурна спільнота цього поліетнічного краю. Предки підкарпатських русинів упродовж тисячоліття були відірвані від східнослов'янського масиву, у т.ч. галичан.

У 20-30-х роках минулого століття їхня територія входила до молоді Чехословацької республіки як Підкарпатська Русь. Вона мала формальну автономію, а навесні 1939 року була проголошена самостійною Карпатською Україною. Та не проіснувала й доби – з благословення Гітлера була окупована гортистською Угорщиною. Після визволення у жовтні 1944 року Червоною Армією, згідно з народним волевиявленням, за угодою між ЧСР і Радянським Союзом від 29 червня 1945 року включена до складу СРСР; 29 січня наступного року народно-демократична Закарпатська Україна (мала власні уряд, орган місцевої влади, суд, прокуратуру тощо) отримала обласний статус в УРСР.

Так здійснилася одвічна мрія закарпатців про єднання з братами на Сході. Цьому сприяла їхня тривала національно-визвольна боротьба, перемога СРСР над гітлерівським фашизмом та його прислужниками, вмілі дипломатичні дії Радянського уряду на чолі з Й. Сталіним, зовнішньополітичні умови. Сусідні країни «втратили не лише юридичне, а й моральне право панувати над населенням краю (А. Пушкаш. Варварство или цивилизация. – Москва, 2008, с. 432).

Відтоді територія України збільшилася на 12,8 тис. кв. км, республіка і СРСР зміцнили свої геополітичні позиції в Європі, ресурсний потенціал, передусім людський (близько 700 тис. осіб) і сировинний.

Фактично, у січні 1946 року було завершено возз'єднання в одній державі етнічних українських земель.

Усіх русинів, незалежно від рівня національної самосвідомості та бажання, за тодішньою методологією було віднесено до українського етносу. Частина з них так себе самоідентифікували, багато їх згодом засвоїли українську культуру, а чимало досі вважають себе русинами, як це має місце в сусідніх Словаччині чи Угорщині (загалом русини живуть у 20 країнах світу і налічують до 2 млн осіб). Наприкінці 80-х років минулого століття націоналістична хвиля з Галичини, економічна експансія та політичні зазіхання з різних боків (Львова, Києва, Москви, Будапешта, Праги, Вашингтона, Брюсселя) спричинили у прикордонному багатонаціональному Закарпатті автономістські прагнення, етнокультурний ренесанс, протидію форсованій українізації й самозахист.

Проте київська влада не забажала виконувати результати волевиявлення закарпатців, помітила в ньому небезпеку сепаратизму і повела проти нього широкий наступ. 7 жовтня 1996 року в уряді схвалили таємний комплексний «План заходів щодо проблеми українців-русинів» (№ 13-884/2). Він має за мету протидію «самоідентифікації русинів», «зміцнення позиції українськості» в Закарпатті, включає для цього адміністративний, ідеологічний, культурно-освітній, дипломатичний та інші впливи. Не випадково почала мусуватися теза про створення єдиного Галицького (Карпатського) краю, до якого, мовляв, слід включити і Закарпаття (*див.*: Урядовий кур'єр. 1998, 03.09).

Водночас цей благодатний, розвинений за Радянської влади аграрно-індустріальний край під час капіталізації швидко перетворився на депресивний регіон, де процвітають контрабанда, корупція, безробіття, бідність, безправ'я трудящих. Замість реального розв'язання гострих соціально-економічних проблем буржуазно-націоналістична влада посилює пограбування та експлуатацію населення, роз'єднує його за походженням, територіальною, національною, мовною, релігійною та іншими ознаками, водночас вдається до провокацій, залякування, спецзаходів. Передусім було інспіровано розпорошення русинського руху, «виявлено» існування в ньому «тимчасового уряду», зв'язків із чужими державами, відтак розгорнуто компрометування і дискредитацію лідерів, внутрішні чвари і конфлікти, взаємне побо-

рювання тощо. Рухівська преса навіть поширила чутки про створення в регіоні тільки їй відомого «національно-визвольного комітету» та «командування армії русинського народу», щоб бодай так підтвердити міфічний сепаратизм та «антидержавницькі» зазіхання мирних і законослужняних громадян. Тому Іван Мигович, теж корінний закарпатець, не міг далі мовчати. У згаданому парламентському виступі зажадав від представницької і виконавчої влади припинення свавілля і образ русинів. Натомість запропонував цивілізовано, як у десятках інших країн їхнього проживання, законними шляхами розв'язувати наявні в нас проблеми, практично цьому сприяв. Навесні 1999 року в Ужгороді відбувся V Світовий конгрес русинів. Іван Мигович оголосив офіційне вітання його учасникам тодішнього Голови Верховної Ради України О. Ткаченка, пообіцяв підтримку комуністів зусиллям конструктивного керівництва цього руху в нашій країні. Це, до речі, робив принагідно, буваючи на Закарпатті, і Президент України Л. Кучма, адресуючи свої виступи українцям і русинам як визнаним провідним національним спільнотам регіону. Парламентський Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин провів 1 жовтня 2004 року в Ужгороді виїзне засідання спеціально з русинського питання. Обґрунтовані на ньому правові засади національної ідентифікації русинів Закарпаття враховували міжнародне і вітчизняне право, зарубіжний досвід, були виваженими й оптимальними (докл. див.: Іван Мигович. Закарпатський соціум: виклики і випробування. У 2-х ч. – Ч. 2. Ужгород, 2009, с. 135-142).

Сесія Закарпатської обласної ради у грудні 2002 року звернулася до Верховної Ради України з клопотанням юридично визнати русинів як національність із тим, щоб надати їм можливість вільно самовизначатися. Доцільність такого кроку висловили Організація непередставлених народів (Гаага), інші світові правозахисні інститути. У низці міжнародно-правових документів передбачено норми і процедури демократичного визначення громадянами своєї національної належності, містяться заборони примусової асиміляції і дискримінації з цього приводу (докл. див.: Іван Мигович. Закарпатський соціум: виклики і випробування. У 2-х ч. – Ч. 2. Ужгород, 2009, с. 137-139). Вступом до Ради Європи у 1995 році Україна зобов'язалася їх виконувати. Тому русини мають усі права на вільну самоідентифікацію і

національний розвиток. Ким вони є – етнографічною групою, національною меншиною чи субетносом – питання не для наукових дискусій, а юридично визначене.

Враховуючи тривалі масові вимоги громадськості, виборців, клопотання органів регіонального і місцевого самоврядування, на початку листопада 2005 року І. Мигович, Г. Крючков і М. Шульга внесли на розгляд парламенту проект постанови «Про русинів в Україні». Цей законопроект передбачав «при визначенні соціально-демографічного складу населення України виділяти осіб, які ідентифікують себе русинами, в окрему національну групу громадян» та доручення органам влади «розробити і здійснити систему заходів, спрямованих на задоволення етнокультурних і соціальних потреб русинів як одного з корінних народів України» (див.: Іван Мигович. Закарпатський соціум: виклики і випробування. У 2-х ч. – Ч. 2. Ужгород, 2009, с. 447-448). Однак його не розглядала ні Верховна Рада четвертого, ні наступних скликань.

Проте правове, економічне, соціально-культурне становище русинів у країні погіршується. Так, вони – основний масив численної закарпатської трудової еміграції, більшість серед охоплених абсентеїзмом (у області таких майже 50 відсотків виборців), зневірених у бажанні та здатності України бути демократичною та вільною державою. Як кажуть, час іде, а віз і досі там... Більше того, попри декларації і В. Ющенка, і В. Януковича розглянути й справедливо, гуманно вирішити це не таке вже складне питання, органи центральної влади роблять усе навпаки: загострюють його; русини залишаються невідзнаними, другорядними громадянами України, пасинками на рідній закарпатській землі. Тут більше, ніж у них, прав у румунів, угорців чи словаків, що мають поряд праматірні держави (однакове у них становище хіба що з ромами і далекими курдами).

Комітет з ліквідації расової дискримінації ООН на 69-й сесії (31 липня – 18 серпня 2006 року) не випадково ухвалив резолюцію (конвенцію); п. 20 її мовить: «Комітет стурбований відсутністю офіційного визнання меншини русинів, незважаючи на її явні етнічні особливості. Комітет рекомендує державі-учасниці розглянути питання про визнання русинів в якості національної меншини». До 6 квітня 2010 року Україна мала доповісти Комітету про виконання цієї рекомендації. Та зазначений термін моніторингу авторитетної

міжнародної організації вже давно минув, а нічого не зроблено. Точніше, робиться протилежне – проблема штучно заганяється у глухий кут. Підтвердження? Ось лише деякі:

- прокуратура опротестувала рішення сесії Закарпатської обласної ради від 7 березня 2007 року про визнання русинів як національності в регіоні;

- посилились шельмування і репресії лідерів русинських організацій. «Профілактичних» бесід, обысків і т. п. впливу зазнали останніми роками понад 500 активістів цього руху. А справа голови Сойму підкарпатських русинів священника Д. Сидора за наслідками слідства СБУ ось уже два роки розглядається судом м. Ужгорода (з відповідною підпискою про невийзд, явним і таємним цькуванням, всілякими обмеженнями);*

- чиняться перепони народним (недільним) русинським школам;

- у краї немає жодної газети чи журналу русинською мовою;

- повсюдно (від Києва до Ужгорода) в наукових дослідженнях нав'язується теза про те, що русини – не національна група, а тим паче не народ. Це, мовляв, субетнос, а їхня розвинена самобутня мова – лише діалект державної. Тому гальмується її кодифікація і визнання;

- у документах Всеукраїнського перепису населення не виділена окремою графою русинська національність;

- обмежуються традиційні (канонічні) конфесії віруючих русинів, які переважно є прихильниками руського православ'я та греко-католицизму, безпосередньо підпорядкованого Ватикану;

- цинічно формується негативна громадська думка про русинів як антиукраїнців, непатріотів, несвідомих громадян України;

- здійснюються брутальні спроби бандеризації Закарпаття (шляхом перелицьовування історії, гіперболізації Карпатської України, нав'язування – передусім через школу та мас-медіа – націоналістичних стереотипів, через перешикоджання русинським та іншим патріотичним об'єднанням).

* 12 березня 2012 р. Ужгородський міський суд за «посягання на територіальну цілісність України» (ч. 1 ст. 110 КК України) засудив О. Димитрія до трьох років позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку на два роки – авт.

Усе це істотно дестабілізує суспільно-політичну обстановку в краї, живить тут соціальне напруження, послаблює моральне здоров'я і культуру соціуму, знижує довіру до центральної влади, псує міжнародний імідж України. А крім того – створює сприятливий ґрунт для реваншистських зазіхань на цю територію з-за кордону (наприклад, з боку правоконсервативних кіл і політиків Угорщини та Румунії)...

Зайве нагадувати, що зволікати з вирішенням питань, що хвилюють русинів, вигідно правим деструктивним, антиукраїнським політичним силам.

У Верховній Раді України очікують розгляду подані народним депутатом О. Голубом проект постанови «Про русинів в Україні» (№ 7242 від 12.10. 2010 р.) та законопроект «Про внесення доповнення до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (№ 7185 від 30.09. 2010 р.). У першому йдеться про необхідність реалізації права на самоідентифікацію цієї дискримінованої національної групи, а в другому – про віднесення русинської мови до захисту вказаною Хартією нарівні з гагаузькою, кримськотатарською, івритом, новогрецькою, угорською та іншими, що є рідними для багатьох наших співвітчизників і справді потребують збереження в інтересах вітчизняної та світової культури. Зволікати з розглядом цих документів далі нікуди, адже в наступній виборчій кампанії знову можуть узяти гору вузькопартійні інтереси та емоції (як після першого парламентського виступу І. Миговича на захист русинів). Сьогодні краще зрозумілі їхні проблеми. І політико-правова необхідність їх демократичного розв'язання. З цього приводу є чіткі висновки Конституційного Суду щодо прямої дії результатів місцевих референдумів, їх реалізація стосовно Закарпаття – це своєрідний тест на цивілізованість: бажає держава бути справді європейською чи в ній продовжать панувати націоналістичні, ксенофобські сили і настрої. Будучи переконаними патріотами України й інтернаціоналістами, вважаємо: наш парламент має слухну нагоду визнати і захистити самобутню гілку слов'янства, яка впродовж тисячоліття через неймовірні політичні, соціальні, ідеологічні катаклізми уникнула асиміляції, зберегла історичну пам'ять, мову, віру, звичаї, навіть ймення далеких прашурів – русинів, хоче разом із братами на Сході

творити вільну, справедливу Батьківщину. Про це мріють усі громадяни України.

Через поважне видання ми звертаємося до прогресивно мислячих депутатів, політиків, науковців, журналістів із закликом: не робіть із русинів антиукраїнців, уникайте невігластва і шовінізму щодо закарпатців, які живуть у центрі Європи, служать своєрідним мостом до неї для всієї країни! Русини сподіваються на цивілізоване ставлення до себе, реалізацію національних прав згідно із загальнолюдськими юридичними і морально-етичними нормами. Ми впевнені: це гідно оцінять усі етно-національні спільноти, які разом творять народ і громадянське суспільство, прагнуть жити в мирі, злагоді й дружбі.

Підкреслюємо: русини розраховують на своє національне визнання, порятунок рідної мови і гідний розвиток в Україні. Чи реалізують їх справедливі прагнення парламентарії та можновладці? Або и надалі збережеться русинофобія – вияв антируськості, обмеженої політичної культури і хуторянського мислення? Хочеться бути оптимістами.

Визнання національності і мови русинів потрібне для розв'язання інших проблем – морально-етичних, економічних, соціальних, культурно-побутових тощо. Урахування і задоволення інтересів цієї спільноти підтвердить не лише демократичність України, а й відданість влади міжнародним зобов'язанням. Це не зашкодить засвоєнню української ідентичності та мови, адже закарпатці – традиційно поліглоти. А що показує досвід сусідів, де русини давно визнані? Румунія, наприклад, ратифікувала Європейську хартію, надає підтримку 20 мовам, у тому числі 18 іншодержавним. Польща – відповідно 15 і 10, Угорщина – 14 і 11, Сербія – 10 і 8, Словаччина – 9 і 7, Хорватія – 7 і 6. У п'яти із зазначених країн русини захищені. Логічним є приєднання до Хартії й України, де вони – автохтони (корінний народ). Це мало б позитивний резонанс в Європі. Сьогодні повсюдно активізується національне і духовне життя русинів, а держави створюють для цього необхідні умови. Не може далі залишатися прикорм винятком їхня Батьківщина – Україна. Подолання історичної несправедливості сприятиме перенесенню центру впливу на буття русинів із Канади та США в нашу країну, справлятиме бажаний для нас зворотний зв'язок. Хіба це не по державницькому?

Результати референдуму*, соціологічних досліджень, виборів, матеріалів преси, звернень громадян, спостереження та інші об'єктивні джерела переконують: сепаратизму в Закарпатті немає, емігрантські настрої тут – як загалом по країні. Німці, угорці, словаки, євреї скористалися правом і можливістю виїхати у праматірні країни. А русини живуть на своїй землі, не збираються нікуди (крім заробітків) виїжджати. Мудрі, працьовиті і терплячі, вони хочуть і здатні відчутно допомогти країні в подоланні соціально-економічної кризи, збагачувати розмаїту культуру, зміцнювати поліетнічну родину України і, звісно, заслуговують на взаємність.

*Співавтор: Олександр Голуб,
народний депутат України.*

Голос України. – 2001. – 27 грудня. – С. 4.



* 1 грудня 1991 року на Закарпатті одночасно відбулися республіканський, обласний і Берегівський районний референдуми. 90,1 відсотка громадян висловилися за незалежність України (в майбутньому оновленому Союзі), 78% – за надання краю статусу спеціальної самоврядної території як суб'єкта України, а угорці Тисянщини – ще й за національний округ в її складі. Цей процес відбувся демократично, на законних підставах (ним особисто займався Л. Кравчук) і засвідчив загальне прагнення наших співвітчизників до повнішого забезпечення громадянських прав і насущних інтересів, насамперед через розвиток регіонального самоуправління за прикладом сусідніх Польщі, Румунії, Словаччини і Угорщини, де існують численні громади русинів.

УКРАЇНСЬКІ РУСИНИ

І СУЧАСНИЙ СВІТ

Далеко не святкові роздуми...

Будь-яке складне суспільне явище потребує конкретно-історичного підходу, діалектичного і системного аналізу, соціального прогнозування. Не становить винятку і русинський рух. Як політолог, досліджуючи його, і як комуніст-демократ беручи в ньому діяльну участь, переконуюсь, що він соціально неоднорідний і вкрай суперечливий (охоплює різні верстви і групи населення, переважно інтелігенцію, дрібних підприємців, духовенство). Змістовно цей рух спрямований на забезпечення прав та умов для етнокультурного розвитку своїх послідовників, структурно він розпорошений, світоглядно – різновекторний, організаційно – слабо сформований, небагатий ресурсами і досвідом.

За своєю суттю русинський рух національно-визвольний, а отже, опозиційний – як щодо колишньої радянської, так і сучасної шовіністичної (Кравчук, Кучма, Ющенко) влади й нині пануючого в країні ліберально-буржуазного режиму. Однак його суб'єкти – переважно законотрусливі й толерантні закарпатці – виявляють громадянську лояльність, політичну виваженість, миролюбну вдачу. Хоча це явище соціокультурне, в ньому насправді домінує як духовний, так і економічний чинник. Щоб зрозуміти його глибинні витоки, порівняймо передусім народне господарство Закарпаття за довоєнного періоду, радянської доби і нинішнє, адже від його рівня і природи (капіталістична чи соціалістична) скрізь вирішальною мірою залежать зайнятість, добробут, самопочуття, ціннісні орієнтації, очікування населення. Воно не уявляє свого майбутнього поза Україною. Це підтвердили понад 90% громадян, які на референдумі 1 грудня 1991 р. проголосували за незалежність України, щоправда у складі оновленого СРСР.

За останнє десятиліття ці показники погіршали. Тому область імпортує навіть картоплю і овочі, не кажучи про вироби колись потужної лісової, приладобудівної, легкої та інших галузей промисловості. Аналогічне становище в усіх регіонах.

Колись одна з найрозвиненіших держав світу, Україна за роки самостійності, під час реставрації капіталізму втратила свої здобутки. Порівняймо такі статистичні дані.

Таблиця 1

**Виробництво основних видів
промислової і сільськогосподарської продукції в області**
(Джерело: газета «Карпатська правда», 2000, червень)

Назва продукції, одиниця виміру	Роки		
	1946	1990	1999
Верстати металорізальні, тис. шт.	-	13	0,57
Електродвигуни змінного струму, тис. шт.	-	314	71,3
Цегла будівельна, млн шт.	12,4	272,8	29,5
Збірні залізобетонні конструкції і деталі, тис. м ³	-	191,7	12,1
Вапно будівельне, тис. т	2,8	57,8	8,5
Арматура промислова трубопровідна, тис. км	-	145,2	18,8
Пиломатеріали, тис. м ³	133	558,0	135,8
Деревостружкові плити, тис. м куб.	-	1572	-
Фанера клеєна, тис. м ³	0,7	21,0	8,8
Пральні машини, тис. шт.	-	15,7	0,06
Трикотажні вироби, млн шт.	-	25,9	2,3
Взуття, млн пар	0,6	10,6	0,3
Сіль (видобуток), тис. т	232,3	900,0	211,0
Картопля, тис. т	236,9	337,5	378,3
Зернові, тис. т	116,4	305,9	176,3
Овочі, тис. т	19,4	128,6	112,9
Плоди, виноград, ягоди, тис. т	...	167,3	70,0
М'ясо, тис. т	26,5*	87,9	76,1
Молоко, тис. т	136,2*	375,1	363,4
Яйця, млн шт.	54,5*	277,9	241,9
Вовна, т	202*	605	201,0

* Дані за 1950 р.

Таблиця 2

**Соціально-економічний розвиток України
за Радянської і буржуазної влади**

(Джерело: матеріали Держкомстату,
журнал «Блокнот агітатора», 2011, № 5, с. 54, 58)

Показники	1990 рік	2010 рік
Населення (млн чол.)	51,8	45,7
Національний дохід (%)	100,0	70,0
Виробництво чавуну, млн т	44,9	27,4
Виробництво сталі, млн т	52,6	33,3
Виробництво прокату чорних металів, млн т	38,6	17,5
Видобуток залізної руди, млн т	105,0	78,2
Видобуток вугілля, млн т	164,8	54,4
Видобуток нафти, млн т	5,3	2,6
Виробництво електроенергії, млн кВт/год	298,0	188
Виробництво міндобрив, млн т	4,8	2,1
Посіви сільськогосподарських культур, млн га	37,4	27,2
Поголів'я великої рогатої худоби, млн гол.	25,2	4,8
Поголів'я свиней, млн гол.	19,9	7,5
Поголів'я овець і кіз, млн гол.	9,0	1,8
Побудовано житла, тис. кв. м.	17447,0	6400,0
Зайнятість людей в економіці, млн чол.	25,4	12,9
Чисельність працівників управління, тис. чол.	278,1	635,3
Кількість лікарняних ліжок, тис. місць	700,0	431,4
Чисельність дітей, що народилися, тис. чол.	630,8	512,5
Кількість померлих, тис. чол.	629,6	706,7
Захворюваність туберкульозом, тис. чол.	16,4	33,4
Захворюваність серцево-судинної системи, тис. чол.	332,5	460,6

До цих сухих і сумних цифр статистики додамо: окрім спаду виробництва найнеобхідніших товарів і продуктів народне господарство України деградує за якісними параметрами. Так, фізичний знос основних виробничих фондів на 26% перевищив порогове значення.

ВВП становить лише 66,3% від рівня 1990 р. Торік від'ємне сальдо платіжного балансу країни склало 3 850 млн дол. Загальна сума державного гарантованого боргу – 56,4 млрд дол. Зберігаються значні структурні диспропорції в економіці, відсутні реальні джерела для проведення її модернізації і побудови інноваційної моделі розвитку. Так, частка 5-го технологічного укладу у структурі національної економіки України становить лише 3% (в Росії – 10%), а 6-го зовсім мізерна – 0,04% (в Росії – 1%, в США – 5%). За індексом глобальної конкурентоздатності наша країна сповзла на 89 місце у світі. Більше того, сумнівними принадами Захід силкується зберегти нинішнє периферійно-сировинне становище України, ізолювати її від Росії, перекласти на нас частину свого кризового і боргового навантаження (докл. див.: В. Мунтян. Євроінтеграція: можливі варіанти // «2000». 2011, № 35, (2-8.09)).

Внаслідок занепаду економіки повсюдно сталося масове безробіття. Його великі масштаби (явні і приховувані) та згубні наслідки особливо відчутні в нашій області, де й за радянських часів був надлишок трудових ресурсів. Однак соціалістична держава проводила цілеспрямовану гуманну політику з їх раціонального застосування і розв'язання соціальних проблем. Рівень матеріального добробуту й культури неухильно підвищувався з року в рік. У суспільстві існувала соціальна і національна рівність. Русини, як й інші спільноти Закарпаття, не зазнавали обмежень чи утисків. Більше того, тодішню владу вони вважали своєю, «руською», а себе – складовою частиною великого радянського народу. Одночасне громадянство СРСР і УРСР не відіграло для них суттєвої ролі. Як вже відзначалося, ситуація почала змінюватися під впливом шаленіючої наприкінці 80-х років минулого століття антирадянської пропаганди, націоналістичної експансії із-за перевалу, нав'язування української (в галицькому варіанті), мови зазіхань на закарпатський менталітет, переважання заїжджих, більш підприємливих, східних сусідів у місцевій владі, їхні неприховані, заgreбуші, користолюбні плани. Суперечності в економічних інтересах набували етнокультурної форми і політичного спрямування. Рухівські ділки тіснили місцеву еліту, прикриваючи свої дійсні наміри націоналістичними гаслами, критикою, передусім русинів, як «національно несвідомих», «п'яту колону», «сепаратистів» і т.п.

інсинуаціями. Історично сталося так, що в управлінській сфері, серед господарських керівників області переважали (заїжджі і місцеві) випускники вузів Львова, Києва та інших східних міст. Тож вони першими і найповніше скористалися вигодами дикої приватизації. В атмосфері хаосу відбувалося гарячкове розкрадання загальнонародної власності, захоплення влади, соціально-класова диференціація і поляризація суспільства, поява багатіїв, зубожіння більшості населення та інші наслідки капіталізації.

На експлуатації, злиднях і безправ'ї трудящих, незалежно від національності, нині в Україні жиріє новоспечена космополітична буржуазія. Нещодавно один із її часописів захоплено сповістив читачам: в Україні Державна податкова служба виявила 6661 гривневого мільйонера! (Weekly.ua, 22-08.07. 2011). А «елітний» тижневик «Коментарі» торік присвятив цілий номер 25 найбагатшим українцям (Ахметов, Коломойський, Боголюбов, Пінчук, Новинський, Жеваго, Мартинов, Григоришин, Нусенкіс, Бахметюк, Ярославський, брати Ключєви, Фірташ, Гайдук, Порошенко, Тарута, Веревський, Косюк, Єремєєв, брати Буряки, Колесников, Хорошковський, брати Суркіси, Антонов, Тігіпко). Їх прізвища відомі в Україні. Вони різні за походженням, віком, національністю, конфесійною належністю, мовами, займають високі посади в парламенті, уряді, регіонах, громадсько-політичних об'єднаннях. У них різні «вагові» категорії – від 1 до 10 млрд доларів. Та об'єднує їх одне: накопичення багатств, реальне правління бідною Україною. Для них справжня Вітчизна там, де краще зберігаються їхні капітали. А це немало – 58 млрд доларів! Таких коштів – за бажання – достатньо, щоб подолати бідність, розв'язати інші головні соціальні проблеми суспільства. А скільки ще грошей у мультимільйонерів, які – явні чи приховані – є чи не в кожному місті і районі! Та для них патріотизм, чесність, порядність – абстрактні, пусті слова. Їхня ненаситна жадоба наживи у будь-який спосіб зруйнувала Україну, нівечить людські душі, прирікає на страждання нинішнє і прийдешне покоління.

Не в останню чергу з їх вини все очевиднішою стає невідвротність дефолту України. Сума державного боргу на 31 липня 2011 року перевищила вже 60 млрд доларів. А якщо взяти увесь зовнішній борг (державний плюс корпоративний), то він сягнув майже 124 млрд доларів. Валовий же внутрішній продукт становить близько 130 млрд доларів. Тобто наш зовнішній борг майже зрівнявся з ВВП...

Експерти констатують: внаслідок переходу до капіталістичного ринку в Україні збереглася лише частина промислового виробництва й сучасних наукових та інженерно-конструкторських робіт в ряді галузей. І то тільки завдяки збереженню ще від радянських часів кооперативних зв'язків з російськими підприємствами. Основні фонди вкрай деградували, зносились, потребують величезних інвестицій для оновлення інфраструктури – енергетики, транспорту, житлово-комунального господарства. Більша частина промисловості після вступу України до СОТ не витримала конкуренції і припинила своє існування. Країна опинилася на останніх позиціях у всіх світових рейтингах конкурентоздатності (в 2011 р. – на 57 місці із 59 провідних держав). Після переходу на європейські ціни і стандарти, посилення залежності від кон'юнктури ринку і послаблення зв'язків з Росією, Білоруссю та Казахстаном валютні надходження України неухильно зменшуються.

Водночас 50 родин володіють 85% національного багатства, як повідомив восени 2011 року Голова Верховної Ради України В.М. Литвин. Нещадна експлуатація співвітчизників, розкрадання народного добра, правове свавілля, розгул корупції, експорт сировинних ресурсів, занепад національного виробництва більшості товарів посилюватимуть політичну й імпорتنу залежність країни, загрозу інфляції, девальвації гривні та похідні соціальні лиха (*докл. див.: Рецепт спасения Украины: политика разумного протекционизма // «2000». 2011, № 29-30 (15-21.07)).* Євроінтеграційні зазіхання кланово-олігархічної верхівки за ігнорування Митного союзу і СЕП спроможні лише закріпити й поглибити залежне від Заходу периферійне становище України.

Порівняймо становище України і Білорусі, де кліматичні умови і ресурсний потенціал значно гірші, ніж у нас. Сусіди обігнали нас (якщо брати до уваги все населення, а не верхній прошарок) за конкретними провідними результатами, а не другорядними, віртуальними ознаками (свобода балаканини, хаос, внутрішня колотнеча між олігархами тощо). Головне – у Білорусі зберегли основну промисловість і переобладнали її на випуск нових, більш сучасних товарів без скорочення робочих місць. Завдяки цьому, за даними МВФ, обсяг економіки у Білорусі вдвічі більший за наш у розрахунку на душу населення. За темпами зростання ВВП ця республіка останнє десятиліття майже

не відстає від Китаю (тут його середньорічний приріст становить у середньому 8-10%). Наші північні брати ще на початку 2000-х подолали рівень 1990-го (ми досі його не досягли). Безробіття у них найнижче в Європі (біля 1% працездатного населення). Про масові затримки зарплат і пенсій у цій країні давно забули. Витрати на освіту тут, за міжнародними оцінками, найвищі серед країн СНД – 6% ВВП. Це ж стосується витрат на медицину – 4% ВВП. Як логічний наслідок, у білорусів найнижча на Сході Європи дитяча смертність, захворюваність СНІДом, алкоголізмом, наркоманією. Купівельна спроможність людей у Білорусі вдвічі вища порівняно з нами (13864 дол. на чоловіка за рік у них і 7331 – у нас).

Показові і такі факти: майже половина офіційно зареєстрованих в ній підприємств перебуває у приватній власності; 9,3% загально-го обсягу ВВП дає мале підприємництво; для залучення інвесторів діють шість вільних економічних зон; 43% експорту приходить на Євросоюз і половина – з РФ (з Україною усього 6%); структура економіки тотожна середнім європейським країнам. Білорусь розвиває великотоварне сільське господарство, утримує перші місця з виробництва (на душу населення) картоплі, молока та інших продуктів харчування. 90% їх випускають радгоспи, кооперативи, агрохолдинги. Житла у сусідів будується стільки ж, як в Україні, де населення у 4 рази більше. 72% його зводять і трудящі отримують на умовах пільгового кредитування. До речі, середня зарплата в галузях білоруської економіки становить 500, лікарів і вчителів – 450, пенсії – 350-400 дол. на місяць (див.: Ю. Лукашин. Другая Белоруссия: о чем не расскажут «демократические» СМИ // «2000. Земля». 2011, 9-15.07). Звичайно, зовнішня економічна блокада не могла не завдати тяжкого удару по економіці й соціальному самопочуттю її громадян. Але досвід Білорусі доводить: соціально орієнтована, багатуукладна економіка за державної підтримки і контролю здатна забезпечити національний суверенітет країни. Для цього потрібні чесна влада, державницька воля, справедлива, в інтересах трудящих, політика.

Ще більш вражаючі успіхи Китайської Народної Республіки. За останні 25 років ВВП цієї країни збільшився у шість разів, в тому числі з 2005 р. – удвічі. «Соціалізм з китайською специфікою» зберігає високі темпи і в період кризи глобальної економіки та рецесії у найбільших капіталістичних країнах світу. По суті, Китай стає єдино

значимим двигуном міжнародної економіки, що підтримує її відновлення і зростання в усіх куточках планети, з Україною включно. Піднебесна, як традиційно називають найчисельнішу країну, займає перше місце у світі за обсягом виробництва понад 100 основних видів продукції. Тут збирають 2/3 комп'ютерів, більше 50% фотоапаратів, 30% кондиціонерів, 25% пральних машин, 20% холодильників і т.д. Ця країна багато років є головним експортним постачальником текстильних виробів, одягу, взуття, годинників, велосипедів, швейних машин, складного електрообладнання. За часткою ВВП на душу населення КНР обганяє ряд колишніх республік СРСР, в т.ч. Україну. Станом на 2010 рік економіка цієї держави займає 2 місце серед провідних країн за величиною номінального ВВП і таке ж – за паритетом купівельної спроможності. І це за відсутності ресурсної бази, гористості великих територій, інших несприятливих природних чинників!

До речі, у прогресивному русі Китаю значну роль відіграють спеціальні економічні, науково-технічні, інноваційні зони – усього їх 179. В Україні ж кланово-олігархічний режим у самому зародку поспішив задушити їх, в тому числі СЕЗ Закарпаття. «Молодій», поліетнічній китайській нації вчені прогнозують впевнену, стабільну ходу цивілізаційним шляхом. Від соціалістичного Китаю великою мірою залежатиме майбутнє людства.

Після вигнання американських агресорів народ В'єтнаму не лише залікував завдані ними жакливі рани, а й за минулі два десятиліття добився збільшення внутрішнього валового продукту в 16 разів! Успішно витримують навалу світової кризи капіталізму соціалістична Куба, КНДР, Лаос, а також Бразилія, Венесуела, Кіпр, ПАР та інші країни, в яких до правлячих коаліцій входять ліві сили.

Ми, комуністи України, на відміну від ліберально-буржуазних і націоналістичних сил, залишаємось справжніми патріотами знеславленої Вітчизни. Наші попередники у ХХ ст. створили робітничо-селянську державу, захистили її від іноземних зазіхань і продажництва доморощеної експлуататорської еліти, зібрали до купи етнічні українські землі. Україна вперше за свою історію отримала незалежність завдяки революційним подіям 1917 року і чіткій демократичній позиції більшовиків. Без Великого Жовтня і мудрості Леніна важко нині уявити, де була б Україна і що б з нею сталося. Не самостійники та інші націонал-патріоти здійснили соціалістичну революцію, не вони

підтримали ідею про право українського народу на самовизначення, а саме більшовики. Згадаймо, що Конституція Пилипа Орлика веліла з усіх питань радитися із шведським королем. Всі універсали жовто-блакитників свідчать про те, що вони бачили майбутнє України у складі царської імперії, а не в незалежності. Завдяки комуністичній владі наша республіка в 1939 році возз'єднала свої південно-західні землі. Цей процес завершився у 1946 році, після добровільного входження до неї Закарпаття і створення на його території нової області. І в 1954 році завдяки політиці комуністів Україна отримала Крим. Саме возз'єднання усіх земель і соціалістичне творення в Україні визначили її прогресивний поступ у XX ст., а не окремі трагічні сторінки, що сталися за збігу несприятливих об'єктивних умов і суб'єктивних чинників. Створений за Радянської влади потужний потенціал нашої країни не дає її остаточно знищити за 20 літ націоналістично-ліберальним псевдореформаторам.

Наші попередники у міжвоєнний період робили багато для формування класової і національної самосвідомості трудящих краю, згуртовували їх в інтернаціональній борні з експлуатацією, зубожінням, приниженням. Єднання з братами на Сході в складі СРСР, соціалістичний розвиток допомогли втілити одвічні прагнення закарпатців. І чи гоже хаяти Батьківщину, коли вона опинилася в біді?

Справжні патріоти Батьківщини шукають витоки її хвороб, лікують їх, борються з ними. Більшість закарпатців не зневірилися в Україні, не таврують огульно, по-мазохістськи її виразки, а розрізняють талановитий, працьовитий, багатонаціональний народ і космополітичну, безбатченківську, провладну експлуататорську верхівку, усвідомлюють, що саме остання довела країну до такого жалюгідного стану. Тож саме з такою «елітою» треба боротися. В Закарпатті немає сепаратизму, як це твердять націоналісти, що самі поглядають на Захід, задля свого збагачення і панування ладні продати й Велику Україну, і національно-визвольні традиції своїх предків, включаючи християнську віру, і майбутнє дітей.

Націонал-екстремістам не подобаються русини, які залишаються автохтонами Закарпаття, за їхню вірність праматері-Вітчизні, джерелам тієї гілки слов'янства, в самій назві якої зберігся відгомін Русі і яка в цьому суєтному світі є, по суті, західним форпостом країни перед черговою католицько-протестантською експансією.

Русинство сьогодні протистоїть і реваншистським намірам правих політичних кіл у сусідніх країнах. А ще цей неоднорідний, суперечливий національно-визвольний рух може стати прообразом відновлення у глобалізованому по-американськи світі знівченої руськості як культурного явища європейсько-слов'янської цивілізації. Перебільшення? Аніскільки. Характерні риси менталітету русинів – миролюбство, толерантність, поважливе ставлення до інших народів. Чи не через це проти русинства так ополчилися і українські націоналісти, і ліберально-буржуазні домашні космополіти, і проамерикансько-західноєвропейська еліта? Усі чотири президенти України до виборів обіцяли розв'язати русинське питання, а прийшовши до влади, одразу роблять протилежне. Їм підспівують окремі місцеві прислужники.

Так, новоявлений лідер віртуального русинського «товариства» і такої ж академії, невідомо ким делегований до Світової ради русинів, заподадливо заявляє у пресі: «Нинішня влада дбає про інтереси русинів», начебто почався їх «реальний культурний та освітній підйом». У чому це виявляється, конкретно не каже. Тим часом поодинокі народні школи для русинських дітей існують на ентузіазмі подвижників, їх мовою регулярно не виходить жодна газета, у більшості міст і сіл національно-культурним осередкам ніде навіть зібратися. А проти голови «Сойму підкарпатських русинів», православного священика о. Дмитрія (Сидора) понад два роки тривав безглуздий судовий процес (за міфічні «посягання» на територіальну цілісність України). Невже олігархічна влада така слаба, що боїться слабкої русинської спільноти і всіляко її дискримінує, ігноруючи стурбованість спеціалізованого Комітету ООН, вітчизняне законодавство, міжнародне право? У країні та Закарпатті діють впливовіші національно-культурні об'єднання. Та в їх назві є що завгодно, тільки не згадка про Русь. Дійсно, у страху великі очі. Як нам, комуністам, усім патріотам і демократам, не підтримувати братів-русинів?

Проти справжніх комуністів капіталістична влада заповзято бореться через інтернаціоналізм нашого вчення і політики. Правителям світу не страшні крайньо «ліві» псевдореволюціонери чи націонал-соціалісти – найбільш небезпечні для них послідовні борці за міжнародну солідарність, соціально-класове згуртування трудящих різних країн для подолання антинародної влади монополістичного капіталу,

у якого спільні інтереси, природа, сутність. Закарпатські комуністи були і залишаються бойовим загonom інтернаціональної Компартії України.

Для громадян України вирішальне значення матиме те, яким шляхом піде наша Батьківщина – демократичним, до прогресу, чи надалі трудящі будуть мучитися в конвульсіях, або стане реальністю найгірше – націоналістично-авторитарна диктатура. Ми, комуністи, прихильники цивілізованого, соціалістичного варіанта. Пропонуємо йти разом з нами українцям і русинам, угорцям і словакам, румунам і ромам – усім закарпатцям. Тільки так – спільною боротьбою – можна поліпшити життя, адже головні потреби й інтереси однакові у трудящих різних національностей та віровизнань. Не є винятком і поліетнічний, багатомовний соціум України. У ході дискутування висловлюються сумніви і прогнози щодо збереження цілісності нашої країни (*див.*: Украина расколется на три государства? // Материк Евразия. К., 2007, № 1, с. 4-6). Розвал був би катастрофічним для всіх регіонів України в цілому, небезпечний він і для Європи та світової геополітики. До цього не повинно дійти. Але таку ймовірність не слід недооцінювати, її треба долати вчасно, активно, усіма прогресивними силами Вітчизни. Україна може і має стати міцною, процвітаючою, щасливою для людей у ній суцях.

Загальновідомі тенденції до збільшення населення Землі (майже 77 млн на рік) й одночасне загострення ресурсних (продовольчої, енергетичної, екологічної тощо) та соціальних проблем. Згідно з прогнозами ООН, до 2050 року на нашій планеті житиме 9 млрд людей. Вже сьогодні близько 925 мільйонів жителів Землі відчувають хронічний голод, 1,5 млрд не мають достатньо питної воли, а 67 млн дітей – можливості здобути елементарну освіту. Збільшення людності за рахунок слаборозвинених країн посилює проблему бідності з її супутніми негативними наслідками. Ширших масштабів сягнуть міграційні процеси. На початку XXI ст. кожен 35-й мешканець планети був міжнародним мігрантом. До середини нинішнього століття кількість людей, які шукають нову Вітчизну, сягне близько 250 млн. У Канаді сьогодні кожен п'ятий, в США – кожен шостий, у Німеччині – кожен десятий працюючий народився за їх межами. Це відбувається в країнах, де діють суворі закони з обмеження імміграції. А що казати про нас, з символічними кордонами, транзитним

геополітичним становищем, багатими природними ресурсами? Слід мати також на увазі подальше утворення мегаполісів, переміщення до них великих людських мас і знелюднення українського села, трудову міграцію... Так що приплив з далекої Азії, Півдня й Близького Сходу неминучий. Його вже сьогодні відчувають у Закарпатті.

Україна не зможе ізолюватися від стихійних потоків товарів і капіталів, міжнародної злочинності, тероризму, торгівлі зброєю і наркотиками, інших негативних явищ капіталістичної глобалізації. Можливості і сили національних держав слабшають. Водночас будуть домінувати міжнародні співтовариства, транснаціональні корпорації. Один з видних філософів-постмодерністів Зігмунт Бауман вважає, що усіх нас очікує глобальна діаспоризація. І в нас співіснуюватимуть різні типи культур, відбуватиметься інтеграція мігрантів, асиміляція і етнічна взаємодія, процес природної інтернаціоналізації. Сьогодні відродження національно-ксенофобських настроїв у Європі стає історичною аномалією або специфікою окремих країн і регіонів. За націоналістів голосує лише п'ята частина європейців, охоплених ностальгією за «золотим віком» Заходу. Прагнення малих націй до самовизначення рано чи пізно вичерпає свої можливості. Адже кордони перестають оберігати державу від проникнення капіталів, політичних впливів, інформації тощо. Головним завданням властей стає пристосування до мінливих умов глобалізації, яка, в свою чергу, теж еволюціонує, видозмінюється. Світовий уряд не скоро настане, а загальні закони – далеко за горизонтами сучасності. Людство за прикладом ЄСРР вимушене буде налагоджувати мирне співіснування різних народів, релігій, культур, традицій, мов. Вміння жити цивілізовано разом – імператив сучасності, якому не буде альтернативи. Свобода, співпраця, інтернаціоналізм об'єктивно ставатимуть домінуючою загальносупільною тенденцією, запорукою виживання і гідного існування розмаїтого людства.

На цьому магістральному напрямі вимушені взаємодіяти політика, влада, соціальні структури. Вони не щезнуть у кіберпросторі, лише змінюватимуться відповідно до вимог часу – організаційно, структурно, функціонально. Важко навіть уявити, яким буде світ через 40-50 літ, під визначальним впливом регіональної самоідентифікації, міжетнічної взаємодії і глобальної економічної інтеграції. Безсумнівно одне: прагнення до ідеального (комуністичного) суспільства

буде повсюдно міцніти, виступати орієнтиром і служити стимулом до соціально-культурних інновацій.

Цей процес не може бути стихійним або штучно витвореним – в інтересах і на догоду одній політичній силі, країні чи соціальній групі. Він динамічно поєднуватиме мінливі об’єктивні умови і суб’єктивні чинники. Закономірності розвитку природи й суспільства людство пізнаватиме все глибше, здійснюючи на цій основі загалом прогресивний поступ. Багато що із реалій сучасного буття ще вчора ми не могли навіть уявити (матеріали, технології, процеси, відносини). Існуючі напрацювання науки все швидше набувають втілення, а майбутні відкриття будуть, безперечно, ще більш вражаючими. Ймовірно, незабаром електронні пластинки витіснять домашні бібліотеки. Обсяг інформації у світі буде щорічно збільшуватися у шість разів. Футуролог Дейв Еванс стверджує, що нині ми знаємо лише 5% того, що стане відомо через 50 років. На потужній інформаційній базі незмінно зростуть продуктивні сили, стануть досконалішими умови і якості людського буття, соціальні відносини, контури яких окреслив К. Маркс та його однодумці й послідовники. Саме життя стимулює адекватні часові суспільствознавчі пошуки і пропозиції для подальшого цивілізованого розвитку людства.

Та існуючі проблеми можна і треба розв’язувати сьогодні. За подолання нинішньої внутрішньої кризи в Україні велика відповідальність лягає на вітчизняний політикум. Буржуазна держава не повинна деградувати безкінечно, адже це загрожує самому її існуванню. Стихійні соціальні потрясіння нікого не рятують. Націоналістично-радикальні угруповання за 20 років довели свою немічність і згубність. Не можуть і не мають права купки горе-політиків й надалі гвалтувати усю країну. Псевдоліберальна кланово-олігархічна влада займається мародерством і самоїдством. Наївно і марно її стовпам (Ахметову, Коломойському, Пінчуку й іже з ними) розраховувати на те, що декларації про «європейські цінності і вибір» очистять історію кримінального первісного накопичення їх капіталів і допоможуть навечно уберегти сховані в європейських та заокеанських банках десятки мільярдів овалючених ними багатств, «нажитих непосильним трудом». Кожній неупередженій людині ясно, що навіть найбільші кредити можуть лише тимчасово відтермінувати смерть української економіки. Гривню може спіткати доля купоно-карбованця.

В 1992–1994 рр. мільйони знедолених з горем-бідою пережили крах, бо були ще радянські запаси, а в багатьох – і наївна віра в рятівну місію капіталізму. Сьогодні нічого розраховувати на «чудо». Над США теж висить загроза дефолту. Тому самим треба боротися за радикальну зміну власності, влади і політики в Україні. Саме цього добивається і в цьому переконує трудящих Компартія разом з іншими прогресивними силами.

Прагнемо допомогти знедоленим українцям усвідомити свої інтереси і права, разом, активно й послідовно, їх обстоювати. Розгорнутий план дій у цьому напрямку визначив черговий з'їзд Компартії України, що відбувся у червні 2011 р. (докл. див.: Матеріали 44-го з'їзду Комуністичної партії України. К., 2011). У його роботі взяла активну участь і група комуністів-руси́нів. На виконання його рішень уже розроблена Антикризова програма КПУ – конкретні зобов'язання комуністів перед трудящими у боротьбі за народовладдя, соціальну справедливість і соціалізм ХХІ століття.

Сьогодні у більшості країн світу діють марксистські партії, об'єднуючи в своїх лавах близько 90 млн трудящих. 156 партій із 126 держав об'єднує Соціалістичний інтернаціонал. Ліві ідеї живлять соціально-класову боротьбу, національно-визвольний рух у багатьох кутках світу. Аналізуючи об'єктивні умови і тенденції суспільного розвитку, вчені-марксисты передбачають, що ХХІ ст. належить соціалізму.

Як відомо, з окремих потоків формуються потужні ріки й океанські хвилі. Діяльність революційних партій теж приносить бажані плоди. Цілеспрямовані зусилля прогресивних політичних кіл надають загалом усталеному, консервативному за природою суспільному буттю живих імпульсів, динамізму, якісних змін вищого рівня.

Наприкінці минулого року (9-11 грудня) в Афінах – столиці вируючої Греції – відбулася 13-та Міжнародна зустріч комуністичних та робітничих партій. На ній представники 78 партій із 59 країн обговорили актуальні проблеми щодо посилення пролетарського інтернаціоналізму й антиімперіалістичного фронту в сучасній Європі та за її межами. Учасники конференції відзначали, що скрізь за триваючої системної кризи капіталізму загострюються соціально-класові суперечності, реакційні правлячі кола, транснаціональні корпорації, залежні від них політики та ЗМІ посилюють тиск на трудящих, на демократичні права й суверенітет народів. Світовий імперіалізм і

транснаціональні корпорації продовжують інспірування «кольорових» революцій, блокування волелюбних країн, силкуються підпорядковувати соціально-протестні рухи трудящих, ведуть шалену диференційовану інформаційно-психологічну обробку населення Землі у своєму дусі. Множаться регіональні конфлікти. У Європі піднімають голову неонацистські та ксенофобські сили.

Небезпечні тенденції мають місце і в Україні. Про це, зокрема, велася принципова розмова на II Антифашистському конгресі інтелігенції західних областей України, який, незважаючи на протидію влади, відбувся 2 грудня 2011 року у Львові, на якому мені випало бути співдоповідачем. В роботі Антифашистського конгресу взяли участь делегати з Буковини, Волині, Галичини, Закарпаття, Полісся та інших регіонів. Серед них були представники різних галузей гуманітарної сфери, управлінці, депутати рад різних рівнів, ветерани і молодь, віруючі й атеїсти, члени політичних партій і позапартійні. Червоною ниткою через виступи делегатів конгресу пройшла стурбованість людей інтелектуальної праці дедалі зростаючою загрозою встановлення в країні неофашистської диктатури. Її головними апологетами є праворадикальні націоналістичні організації, підтримувані певними колами нинішньої ліберально-буржуазної влади, яка зацікавлена в отруєнні трудящих неофашистськими поглядами, створенні міжнаціональної напруженості й розбрату серед зубожілих мас, існуванні політичного екстремізму. Учасники Львівського конгресу прийняли Звернення до центральних і регіональних органів влади, прогресивної громадськості, усіх співвітчизників із закликом посилити боротьбу з деструктивними силами, усунути загрозу будь-яких проявів фашизму (докл. див.: «Фашизму в Україні – ні!» // Комуніст України. 2012, №1, с.23-41).

Натхнення і сил додають сьогодні борцям з усіма реакційними силами віщі слова Каменяра:

*«Наша ціль – людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!..»*

(Франко Іван. Товаришам з тюрми. 1878)

А заклик Титана Сили і Духа революціонера Т. Г. Шевченка «Борітеся й поборете!» сьогодні для нас, українців, як ніколи злободенний і надихаючий.

XXI століття стане завершальним етапом у розв'язанні найгострішої проблеми сучасної епохи – взаємовідносин класів і націй, зв'язку між класовою й національно-визвольною боротьбою. Збудеться пророче передбачення В.І. Леніна про те, що соціалізм, перемігши спочатку в одній, утвердившись у ряді країн, перетвориться на силу інтернаціональну, здатну справити вирішальний вплив на всю світову політику (Повн. збір. тв., т. 41, с. 165). Вождь Великого Жовтня всебічно обґрунтував необхідність поєднання національно-визвольного руху й боротьби робітничого класу за соціалізм. Бо соціальне розкріпачення, рівність і братерство трудящих органічно включають подолання національного розбрату і гноблення, утисків і обмежень. Марксизм-ленінізм, як цілісна теорія суспільства, пояснює сутність і розвиток націй у тісному зв'язку з класовими відносинами, під їх визначальним впливом, як об'єктивний напрям революційного перетворення світу. Розв'язання насутих соціальних проблем трудящих – неодмінна умова для забезпечення вільного розвитку і братерського співробітництва народів, для їх зростаючого зближення і грядущого формування інтернаціональної спільноти планети. Вкотре опинившись на історичному роздоріжжі, людство нині робить вибір: або йти капіталістичною дорогою, що веде до неминучої загибелі, або виборювати звільнення й справедливість, йти шляхом соціалізму. У трудящих іншого варіанта немає... Переконалий: Руси сини під Бескидами разом з усіма громадянами України здійснять свої мрії-надії у майбутньому Союзі братніх народів. Наша спільна перспектива у XXI ст. – творча співпраця і гідне життя на інтернаціональних, соціалістичних засадах. За це варто і треба боротися й нам, русинські брати і сестри Закарпаття.

Січень 2012 року.



ВИСНОВКИ

(замість післямови)

У світі збереглась самобутня гілка слов'янства – русини. Їхньою праатьківщиною є сучасне Закарпаття (історична назва – Підкарпатська Русь). Це не релікт минулого, давно пройдений етап у становленні українства, а жива, реальна дійсність. Представники цього народу є автохтонами (корінними мешканцями) Карпат, складовою частиною українського народу. Водночас вони становлять специфічну етнонаціональну спільність, зі своїми потребами, інтересами, правами. Серед них чільне місце займає прагнення до національного визначення (ідентифікації), гідного самоутвердження і прогресивного розвитку. Ця тенденція стала актуальною наприкінці 80-х років минулого століття за етнічного ренесансу, рухівсько-націоналістичної експансії, соціально-економічної кризи в регіоні і країні.

1 грудня 1991 р. на Закарпатті відбувся, одночасно із Всеукраїнським, обласний референдум. На ньому абсолютна більшість населення (78% учасників) проголосувала за надання Закарпаттю статусу спеціальної самоврядної території як суб'єкта України з відповідним закріпленням цього статусу в Конституції України. Оскільки 1996 р. це не було зроблено, обласна рада в 2007 р. власним рішенням визнала русинську національність у краї. Виражаючи волю своїх прихильників, громадські об'єднання тут добиваються реалізації національних прав русинів, як це робиться в інших країнах їх проживання, а також передбачено міжнародними угодами, зобов'язаннями України та чинним вітчизняним законодавством. Проте замість врахування підсумків регіонального референдуму, забезпечення громадянських прав русинів органи центральної влади чинять навпаки – виконують (таємно) урядовий «План заходів...» (1994 р.), спрямованих на їх асиміляцію і дискримінацію. Закарпаття, де русини залишаються провідною національною групою, за два останні десятиліття перетворилося на депресивну зону, де масового характеру набули безробіття, бідність, еміграція, корупція, соціальні хвороби й апатія...

За таких умов розв'язання наболілих проблем, що їх порушують органи місцевої влади і громадські об'єднання Закарпаття,

захищаючи русинів, є правомірними і конструктивними; їх здійснення здатне послужити стабілізації суспільно-політичного становища в цьому центральноєвропейському регіоні, сприяти прискоренню тут інтеграційних процесів, реалізації усіх геополітичних інтересів України. Будуть русини визнані нашою державою чи залишаться її пасинками – питання залишається відкритим. Співвітчизники можуть і покликані вплинути на його позитивне розв'язання цілеспрямованими організованими й законними способами. Йдеться врешті-решт не про чийсь вузькогрупові інтереси, сепаратистські зазіхання, а про долю стратегічно важливого і самобутнього краю. Тож мислити і діяти на всіх рівнях – від верховинського села до столиць – маємо цивілізовано, по-державному, демократично і гуманно. Русинська справа благородна і справедлива. Вона неодмінно переможе завдяки інтернаціональній підтримці. Острівець слов'янства, культури і природної краси має шанс зберегтися для нащадків. Реалізуймо його спільними зусиллями, люди доброї волі, в Карпатах і за їх межами суцці!

ДОДАТКИ

РУСИНИ

(історична довідка)

В географічному центрі Європи упродовж багатьох віків живуть русини. Їхня батьківщина, традиційно звана Карпатська Русь, охоплює північні й південні схили Карпат, поширена у прикордонні між Україною, Словаччиною і Польщею. Менша частина цієї споконвічно слов'янської спільноти живе в Румунії, Угорщині, Чехії, Сербії, США, Канаді та інших країнах світу.

Кілька разів у XX ст. карпатські русини мали свою адміністративну територію (державність). Згідно народного волевиявлення, за договором між ЧСР і СРСР від 29 червня 1945 року, Закарпатська Україна (за традицією і чехословацькою термінологією – Підкарпатська Русь) добровільно увійшла до складу Радянського Союзу. 22 січня 1946 року на її основі створена Закарпатська область УРСР.

Русини північних схилів Карпат (відомі як етнографічна група «*лемки*») жили традиційно в південно-східній Польщі (Сілезія). Декілька карпаторусинських сіл збереглося у східній Угорщині та в північно-центральної Румунії (Мараморощина). Як переселенці, вони адаптувалися у сусідніх державах. Найстаріша іммігрантська громада (походить з XVIII ст.) – у Войводині (історична Бачка) і в Сремі колишньої Югославії, тобто в нинішній північній Сербії та східній Хорватії. Найчисельніша община русинів поза їх вітчизною знаходиться у США. В 1880–1914 рр. за море переселились близько 225 000 русинів із Карпат. Вони розселилися головним чином у промислових регіонах північно-східних і північно-центральної штатів, де понині живе більшість їх нащадків. Менша частина карпатських русинів емігрувала у 20-х роках минулого століття до Канади й Аргентини, а також у 70-80-х роках – до Австралії.

До 1945 року русини проживали переважно у 1100 селах карпатського ареалу, кількістю по 600-800 мешканців. З ними співіснувала невелика кількість (від 5 до 15%) представників іншої національності (угорці, чехи, словаки, євреї, роми тощо).

Міграція, розбудова промисловості, розвиток міст, піднесення освіти та пов'язані з цим соціально-культурні процеси стимулювали міжетнічну

взаємодію, змішані шлюби, домінування проукраїнської тенденції. Корінне населення цієї території втрачало карпаторусинську ідентичність.

Зарубіжні джерела наводять такі дані :

Кількість карпатських русинів

(Джерело: П.-Р. Магочій. *Карпатські русини. Торонто, 2002*)

Країни	Офіційні дані	Припущення
Україна в т.ч. Закарпатська область	--- 10 000	740 000 650 000
Переселені лемки	90 000	...
Словаччина	50 000	130 000
Польща	...	60 000
Югославія	19 000	25 000
Румунія	1000	20 000
Чеська республіка	1700	12 00
Хорватія	3500	5000
Угорщина	...	3000
США	12 500	62 000
Канада	...	20 000
Австрія		2500
ВСЬОГО		1 637 500

Соціологічні дослідження засвідчують етнічну диференціацію автохтонного населення Закарпаття. Основні його масиви такі: українці; українці-русини; русини; національно не визначені; маргінали. Для достовірного з'ясування їх складу потрібні досконалі юридичні норми, широка просвітня робота, сприятливі, вільні політичні умови, правова культура громадян та інші чинники.

Істотна й та обставина, що законослухняні й толерантні русини, як правило, отожднюють громадянство і національну належність. Заангажовані експерти і офіційна пропаганда розглядають їх як субетнос українського народу. Після широких виступів за національне визначення і самоврядування центральна влада активізувала політику їх дискредитації і асиміляції (див.: схвалений 07.10. 1994 р. Кабінетом Міністрів України за № 13-884/2.

антидемократичний «План заходів щодо розв'язання проблеми українців-русинів» // Руснацький світ: наук.-популяр. зб. Ч. I, Ужгород, 1999, с. 168-171). Таку політику вимушені виконувати державні і представницькі органи на місцях. Незважаючи на супротив націоналістів, вони в межах своїх кущих повноважень схвалили герб і гімн області в русинському варіанті. А рішення сесії обласної ради про визнання русинів за національність у краї (2007 р.) Генеральна прокуратура України опротестувала. Громадськість області продовжує вимагати скасування вищевказаного урядового документа як такого, що суперечить нормам вітчизняного і міжнародного права, перешкоджає вільному національному самовизначенню закарпатців, у т.ч. реідентифікації русинів.

***Національний склад населення
Підкарпатської Русі
і Закарпатської області***

Населення	Переписи (роки)			
	1900	1910	1921	1930
Загальна кількість, тис. чол.*	526,7	595,6	604,6	725,4
В тому числі (у %)				
Русини	59,4	56,2	62,0	62,2
Угорці	27,0	29,2	17,2	16,0
Євреї	...	...	13,4	13,1
Чехи і словаки	1,6	1,3	3,3	4,8
Німці	9,8	10,7	1,8	1,9
Інші	2,2	2,6	2,3	2,0

Після Другої світової війни, радикальної зміни політичної влади, у ході соціалістичних перетворень Закарпаття кількість населення тут зросла, етнонаціональний склад його істотно змінився.

Загалом в області проживають представники 76 національностей. Якщо у 30-ті роки минулого століття русини становили абсолютну більшість населення краю (450 925 чол. із 725 367), то за радянською методологією в 1946 р. їх усіх автоматично зарахували до українців і вони «зникли».

*Дані за мовою користування.

Національний склад, чол.	Переписи (роки)					
	1946	1959	1970	1979	1989	2001
Загальна чисельність населення	775 116	920 173	1 056 779	1 154 417	1 252 288	1 254 600
в т.ч. українці	527 032	684 464	808 131	898 606	976 749	1 010 127
угорці	134 558	146 247	151 959	158 446	155 711	151 516
чехи і словаки	13 404	12 299	9573	8245	7329	5695
румуни	12 412	18 346	23 454	27 155	29 485	32 152
росіяни	12 176	29 599	35 189	41 713	49 458	30 993
євреї	6998	12 169	10 856	3848	2639	565
роми (цигани)	...	4970	5902	5586	12 131	14 004
німці	2338	3504	4230	3746	3478	3582
білоруси	...	1102	2186	2314	2521	1540
поляки	...	638	...	...	960	518

Національна реідентифікація русинів розпочалася у 80-х роках минулого століття. На побутовому рівні збереглася і відроджується в умовах етнічного ренесансу, незважаючи на протидію влади. Порівняно інтенсивніше відбувається цей процес серед місцевої інтелігенції, корінного населення низинних і передгірних районів (Мукачівського, Свалявського, Іршавського, Перечинського, Виноградівського, Тячівського та ін.), віруючих традиційних православної і греко-католицької церков.

Як етнічна група русини-лемки проживають в ряді сіл Великоберезнянського і Перечинського районів Закарпаття, а також сусідньої Львівщини.

Дисперсно (розсіяно) русини збереглися також на Поділлі, у Криму, Донбасі, сільській місцевості Одеської, Миколаївської, Херсонської областей, куди у перші повоєнні роки потрапили їхні батьки шляхом організованого набору робітників та переселення в малолюдні колгоспи і радгоспи.

Динамічне зростання чисельності населення Закарпаття призупинилося невдовзі після зміни політичного ладу і початку капіталістичних реформ в задекларованій незалежній Україні, з 1995 року почалося його зменшення. Існуюча кількість коливається, не в останню чергу завдяки міграційним процесам і статистиці.

Про 90-річчя трагедії «Талергофу»

Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України*

1 липня 2004 р.

Проектом Постанови пропонується в 2004 році на державному рівні вшанувати пам'ять русинів, яких напередодні і під час Першої світової війни за національну належність і соціальну непокору австро-угорська влада піддала репресіям. Їх символом став концентраційний табір «Талергоф». Загалом, за неповними даними, через цю каральну систему пройшло майже 30 тисяч русинів Буковини, Галичини і Закарпаття.

Назва «Талергоф» уособлює свавілля і жорстокість, застосовані правилами Австро-Угорщини до тих громадян імперії, які були прихильниками етнокультурного єднання русинів та українців з народами Росії, спільної боротьби за соціально-класове і національне визволення від чужинців.

Суспільне значення цієї боротьби та її учасників недостатньо вивчене історичною наукою, слабо популяризується серед громадськості, не вивчається належним чином у школах.

Щоб виправити таке становище, пропонується доручити Кабінету Міністрів України накреслити і здійснити з нагоди 90-річчя трагедії «Талергофу» заходи, які б допомогли повернути з небуття пам'ять про трагічну й водночас героїчну сторінку 90-річної історії визвольних змагань нашого народу за свободу і незалежність, якою є боротьба русинів за єднання з братами на Сході.

Витяг з Постанови Верховної Ради України*

8 жовтня 2004 р.

90 років тому поблизу австрійського міста Грац влада Австро-Угорщини скоїла репресії проти тих корінних громадян імперії, які вважали себе русинами як частиною єдиного руського народу. Жертвами погромів, ув'язнень, страт за таку національну ідентифікацію, «інакомислення» та непокору стали десятки тисяч мешканців Буковини, Галичини і Підкарпатської Русі (нині – Закарпаття).

Враховуючи історичне значення боротьби русинів за національну самостійність, громадянські свободи і соціальні права, виявлені ними політичну

* Тут і далі помічені зірочкою законопроекти були підготовлені І. Миговичем разом з іншими народними депутатами України.

волю і героїзм, за що вони стали невинними жертвами переслідувань і репресій з боку австро-угорських властей, Верховна Рада України **постановляє**:

1. Відзначити на державному рівні 90-річчя трагедії у концтаборі «Талергоф».

2. Доручити Кабінету Міністрів України:

– за участю органів місцевого самоврядування у Чернівецькій, Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях визначити і здійснити комплекс заходів з увічнення пам'яті жертв терору проти русинів та відзначення їх участі в національно-визвольній боротьбі українського народу;

– виділити кошти для впорядкування меморіалу «Жертвам концтабору «Талергоф». 1914-1918. Галицька Русь» на Личаківському кладовищі у Львові.

3. Рекомендувати Державному комітету з питань телебачення і радіомовлення України забезпечити широке висвітлення у засобах масової інформації заходів, що проводитимуться на відзнаку 90-річчя трагедії та вшанування жертв концтабору «Талергоф».

Друкується за джерелом:

Захищаючи права закарпатців, с. 442-443.



Про русинів в Україні

Проект Постанови Верховної Ради України*

3 листопада 2005 р.

Розглянувши клопотання Закарпатської обласної ради, чисельні звернення громадян, національно-культурних товариств та інших громадських об'єднань, висновки наукових досліджень стосовно реалізації права осіб, які ідентифікують себе русинами – окремою, спорідненою з українцями, групою слов'янства, керуючись статтею 11 Конституції України, Верховна Рада **постановляє**:

1. Вважати за необхідне при визначенні соціально-демографічного складу населення України виділяти осіб, які ідентифікують себе русинами, в окрему за національністю групу громадян України.

2. Кабінету Міністрів України, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування розробити і здійснити систему заходів, спрямованих на задоволення етнокультурних і соціальних потреб русинів як одного з корінних народів України.

***Пояснювальна записка
до проекту Постанови Верховної Ради України****

1. Обґрунтування необхідності прийняття проекту Постанови

Як засвідчують переписи населення, чисельна група громадян України, що проживають переважно в Карпатському регіоні, вважають себе русинами. Це підтверджують також соціологічні дослідження. Проте офіційно русини в Україні не визнаються за окрему національність. В ряді держав Європи, Америки, Австралії русини існують як окремі етнонаціональні групи – вихідці з України.

Невизнання в нашій країні русинів окремою національністю зумовлює невдоволення громадян, породжує соціальну напругу, загрожує політичними конфліктами. Така практика суперечить Конституції, законам України, її міжнародним угодам і зобов'язанням.

Русини є громадянами України, вони споконвічно проживають на її сучасній території. Як автохтонам Карпатського регіону, їм притаманна унікальна культура, етнічні особливості, традиції, менталітет, відчуття самобутньої національної групи. Відповідно до вітчизняного і міжнародного законодавства русини мають право на вільну етнічну самоідентифікацію і розвиток.

2. Цілі і завдання прийняття акта

Юридичне визнання національності «русин» має за мету відновити історичну справедливість, сприяти реалізації конституційних прав і свобод значної частини населення Карпатського регіону, подолати і запобігти проявам його дискримінації за етнічною ознакою, походженням та іншими особливостями.

3. Загальна характеристика і основні положення акта

Проект Постанови містить два пункти, якими передбачається визнати національність «русин», закріпити цей статус у матеріалах перепису населення, офіційних документах, доручити органам влади забезпечити повне задоволення громадянських прав і етнокультурних потреб цієї соціальної спільноти.

4. Стан нормативно-правової бази в даній сфері

Проект Постанови ґрунтується на відповідних положеннях Конституції, законів України, Європейських конвенцій про захист прав, основних свобод людини і національних меншин та інших міжнародних правових актах, ратифікованих нашою державою.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація Постанови здійснюватиметься в межах видатків, передбачених державними і місцевими бюджетами.

6. Прогноз соціально-політичних та інших наслідків

Прийняття і виконання Постанови дозволить повніше реалізувати конституційні права громадян на національну ідентифікацію, стимулюватиме місцеве самоврядування, збереження і розвиток самобутньої русинської культури, розширення гуманітарних зв'язків із співвітчизниками за рубежом.

Друкується за джерелом:

Захищаючи права закарпатців, с. 447-448.



Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин

Закон України*

15 травня 2003 р.

Цим Законом Верховна Рада України ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, підписану від імені України 2 травня 1996 року в м. Страсбурзі (ст. 1).

У ст. 2 даного Закону вказується, що положення Хартії застосовуються до мов таких регіональних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

В наступних 3 і 4 статтях цього Закону конкретизуються зобов'язання і умови застосування в Україні положень Хартії стосовно кожної мови. У ст. 5 підкреслюється, що при застосуванні положень Хартії заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвиток і функціонування

в усіх секторах суспільного життя на всій території України, не вважаються такими, що перешкоджають чи створюють загрозу збереженню або розвитку мов, на які відповідно до ст. 2 цього Закону поширюються положення Хартії.

Цей Закон неодноразово розглядався у Верховній Раді України. Набув чинності з дня його опублікування (Відомості Верховної Ради України, 2003, № 30, с. 259).

Друкується за джерелом:

Захищаючи права закарпатців, с. 427.



**Про внесення доповнення до Закону України
«Про ратифікацію Європейської хартії
регіональних мов або мов меншин»**

*Проект внесено народним депутатом України О. В. Голубом
Вх. № 7185 від 30.09.2010 р.*

Закон України

***Про внесення доповнення до Закону України «Про ратифікацію
Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»***

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Доповнити статтю 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 року вказівкою на те, що положення Хартії застосовуються також до русинської мови, виклавши дану статтю в такій редакції:

«Положення Хартії застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, русинської, словацької та угорської».

2. Цей Закон набуває чинності з дня його опублікування.

Голова Верховної Ради України В. Литвин

Пояснювальна записка

до проекту Закону України «Про внесення доповнення до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»

1. Необхідність прийняття даного законопроекту

Об'єктом правового регулювання даного Закону є мова русинської національної групи, представники якої проживають на території колишньої Підкарпатської Русі, а з 22 січня 1946 року – Закарпатської області УРСР. Її носіями є також русини в інших країнах світу (близько 2 млн. чоловік). Русинська мова має загально визнані творчі надбання, лексичні, фонетичні, граматичні та інші особливості, включає власні діалекти, потребує кодифікації і правового врегулювання для збереження і розвитку. Русинська мова захищена Хартією в 5 сусідніх європейських країнах (Румунія, Сербія, Словаччина, Угорщина, Хорватія) як «мовна група» їх населення. Її законодавче закріплення та захист засвідчать демократичність України, сприятиме підвищенню міжнародного іміджу нашої держави, створить додаткові умови для етнонаціонального і культурного розвитку діаспори.

2. Цілі та завдання законопроекту

Даний Закон спрямований на захист і розвиток русинської мови як рідної для більшості слов'янського населення Закарпатської області та складового елемента вітчизняної і світової культурної спадщини.

3. Основні положення законопроекту

Пропонується доповнити статтю 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» вказівкою на те, що положення Хартії застосовуються також до русинської мови.

Тим самим внесуться відповідні зміни до статті 3 і статті 4 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», в яких конкретизуються зобов'язання і умови застосування в Україні положень Хартії стосовно кожної мови.

4. Стан нормативно-правової бази у сфері правового регулювання.

Для реалізації положень Закону не виникає необхідності прийняття змін до інших законодавчих актів України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття даного Закону не потребує внесення додаткових витрат із державного бюджету України.

6. Очікувані соціально-економічні наслідки

Прийняття Закону означатиме зміцнення демократичних засад держави в галузі мовної політики. Його застосування сприятиме суспільно-

політичній стабілізації в Південно-Західному регіоні України, задоволенню соціально-культурних потреб і громадських прав русинів як одного з корінних народів нашої країни.

*Народний депутат України **О.В. Голуб***



Постанова Верховної Ради України

***«Про відзначення 65-річчя входження Закарпатської області
до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки»****

Законопроект внесено народним депутатом України О. Голубом

Враховуючи пропозиції органів місцевого самоврядування та громадсько-політичних об'єднань, керуючись статтями 7 та 133 Конституції України (254к/96-ВР), Верховна Рада України **постановляє:**

1. Відзначити на загальнодержавному рівні 65-річчя входження Закарпатської області до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

2. Рекомендувати органам місцевого самоврядування та виконавчій владі провести урочисті збори громадськості, зустрічі з учасниками боротьби за визволення Закарпаття, встановлення народної влади, заходи з вшанування ветеранів, тематичні виставки, наукові конференції, публікації, уроки, лекції, бесіди та інші заходи, присвячені висвітленню історичного значення цієї події.

3. Кабінету Міністрів України при внесенні змін до Державного бюджету України на 2011 рік (2857-17) і при опрацюванні проектів державних бюджетів на наступні роки передбачити кошти для подолання депресивного стану і прискорення соціально-економічного розвитку Закарпатської області.

4. Ця Постанова набирає чинності з дня її опублікування.

*Голова Верховної Ради України **В. ЛИТВИН***

м. Київ, 3 лютого 2011 року

№2993-VI

Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – с. 174.

Лист Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини Н. І. Карпачовій від Мін'юсту

Шановна Ніно Іванівно!

Відповідно до листа Віце-прем'єр-міністра Б.В. Колеснікова (листа Адміністрації Президента України від 01.07.2010 р. № 41-01/623) Міністерством юстиції разом з Державним комітетом України у справах національностей та релігій і Державним комітетом статистики України розглянуто Ваш лист від 17.05.2010 р. № 1-945/34.2-10-81 щодо відновлення національності «русин» та повідомляється, що чинне законодавство України забезпечує громадянам України незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення.

Статтею 11 Конституції України встановлено обов'язок держави сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Згідно з пунктом 3 статті 92 Конституції України права корінних народів і національних меншин визначаються виключно законами України. Так, статтею 11 Закону України «Про національні меншини в Україні» визначено, що громадянам України надано право вільно обирати та відновлювати національність. Тобто, встановлення етнічності людини є особистою справою громадянина України.

Також, відповідно до пункту 1 статті 3 Розділу I Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися чи не вважатися їй такою, – і це рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно завдавати шкоди такій особі. Отже, чинне законодавство України, а також загальноприйняті норми і приписи міжнародного права визначають і визнають права кожної особи на національну самоідентифікацію.

На сьогодні в Україні не існує жодного нормативно-правового акта, який містив би офіційний перелік національностей, визнаних в Україні.

При проведенні Всеукраїнського перепису населення 2001 року та підготовці його офіційних результатів Державний комітет статистики використовував переліки національностей та мов, розроблені Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Вказані переліки вивчалися спеціально утвореною комісією НАН

України під головуванням чл.-кор. НАН України Наулка В.І., і за результатами її експертизи остаточна редакція переліків була затверджена і рекомендована для використання під час розроблення матеріалів перепису населення 2001 року. Зазначені документи були також розглянуті і схвалені на засіданні Міжвідомчої комісії сприяння проведенню Всеукраїнського перепису населення при Кабінеті Міністрів України.

При цьому слід зазначити, що всі відповіді респондентів, в тому числі і стосовно національності, не потребували документального підтвердження і тим самим відповідно до Конституції України та Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення» гарантувалося вільне самовизначення респондентами власної етнічної належності.

На даний час згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.04.2008 р. № 581-р «Про проведення у 2011 році Всеукраїнського перепису населення» Державним комітетом статистики розпочато підготовчі роботи до майбутнього перепису населення.

З метою розроблення переліків національностей та мов для використання їх під час чергового Всеукраїнського перепису населення Державний комітет статистики звернувся до НАН України з проханням визначити профільну академічну установу, до функцій якої входить вивчення національно-етнічної структури населення України. НАН України виконання цієї роботи доручив Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, який є провідною науковою установою, що займається дослідженнями у соціально-демографічній сфері. Зважаючи на важливість порушеної у Вашому зверненні проблеми, за інформацією Держкомстату (лист від 12.07.2010 р. № 10/1-15/4089), копію вищезазначеного листа було направлено до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України.

Відповідно до частини другої статті 24 Конституції кожний громадянин України користується на рівних підставах з іншими громадянами всім обсягом конституційних прав і свобод без дискримінації з боку держави або інших осіб за ознакою етнічного походження. Отже, особи, які самоідентифікують себе русинами, мають рівні права і свободи та є рівними перед законом.

Крім того, з метою задоволення і захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, національно-культурних та інших інтересів громадяни України, відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян», мають право на створення громадських організацій. Так, за інформацією Державного комітету України у справах національностей та релігій (лист

від 13.07.2010 р. № 6/3-8-160), зокрема, у Закарпатській області створено 11 товариств русинської культури, які за підтримки органів державної влади та місцевого самоврядування проводять культурно-просвітницькі заходи, пов'язані із збереженням етнографічних особливостей культури русинів. На території області функціонують 40 русинських недільних шкіл, постійно відбуваються різноманітні виставки, видаються газети тощо.

З повагою,

Міністр Олександр Лавринович

м. Київ, 16 червня 2010 року

№ 8635-0-4-10.18



До русинів Закарпаття

Честовані брати і сестри!

У передвиборній кампанії нас, русинів, намагаються використати різні політичні сили. Їм потрібні наші голоси для забезпечення своїх власних, партійних інтересів на загальнодержавному і місцевому рівнях. Тому наші товариства розколюють, підкуповують лідерів, нас годують обіцянками. Тим, хто хоче з допомогою наших голосів прийти до влади, байдужа доля корінного русинського народу, позбавленого будь-якої можливості впливати на розвиток економіки нашого краю, збереження природного середовища, в якому жили наші діди-прадіди і жити нашим дітям та внукам. Більшість працездатних русинів змушені покидати свої родини і, виїжджаючи у чужі краї, тяжко заробляти на прожиття, навчання дітей або лікування.

Тим часом дома жирує незчисленна згряя мафіозників і чиновників – пристосуванців, що прилипають до владних структур, входять до різних політичних партій та угруповань, міняють їх, як рукавиці. Поки вони будуть паразитувати на тілі нашого народу, ніколи не поліпшиться рівень життя простих людей. В умовах дикого ринку це неминуче. За роки так званої незалежності і псевдodemократії ми, русини, опираючись на міжнародні правові документи і вітчизняне законодавство, на неодноразові рішення обласної ради, не можемо на державному рівні відновити свою національність.

Проти нашої ідентифікації і самобутності ополчилися кон'юктурні науковці, прислужливі засоби масової інформації. А один з лідерів «української демократії» Л. Лук'яненко виступив ініціатором зняття з обговорення у Верховній Раді питання про визнання національності «русини», проявивши при цьому дрімуче нерозуміння проблем корінного народу за Карпатами і свідомо сфальсифікувавши положення Конституції України. Всіляко протидіють нам нашоукраїнці, рухівці та інші націоналісти.

Представник Компартії України професор І. Мигович неодноразово виступав з трибуни Верховної Ради, в засобах масової інформації, у органах виконавчої влади, послідовно відстоюючи права русинів бути рівними серед інших народів України, вільно відроджувати і розвивати свою самобутню культуру, мову, віру, по-господарськи плекати рідну землю.

На жаль, київська влада залишається глухою до сподівань і прагнень русинів, які поряд із українцями, росіянами, угорцями, румунами, словаками, представниками інших народів хочуть жити й розвиватися в демократичній, правовій державі.

Представники русинів є серед кандидатів до Верховної Ради України від КПУ (під № 8). Нам довірено балотуватися від обласної організації КПУ до Закарпатської обласної ради (у списку № 6). Десятки русинів висунуті місцевими осередками КПУ кандидатами в депутати міських та районних рад.

У передвиборних програмах організацій КПУ містяться чіткі положення про державне визнання русинів, забезпечення їм громадянських прав і свобод, повернення реальної влади на Закарпаття. Зараз марно просити аудієнції у Президента. Він уже давно міг – при бажанні – вирішити наші проблеми. Скільки можна нас дурити?

Закликаємо вас, честовані земляки, 26 березня ц. р. обов'язково прийти на виборчі дільниці і зробити мудрий вибір. Бо хто, крім комуністів, реально підтримає і захистить вас?

Під № 6 у списку до Закарпатської обласної ради – представники КПУ:

Володимир ГАЛАС – доцент Ужгородського національного університету,
Микола МАКАРА – професор Закарпатського державного університету,
Михайло БЕЛЕНЬ – скульптор, заслужений художник України,
Михайло ЗАВАДЯК – кандидат медичних наук,
Михайло ШАРГА – заслужений працівник культури України,
Юрій КОРОЛЬ – вчений зоотехнік, ветеран праці.

Закарпатський обком КПУ

Кто поддерживает чаяния русинов...

Из интервью Первого секретаря ЦК КПУ, руководителя парламентской фракции Компартии Украины Петра Симоненко «Красных ультрас» создавать не будем»

– На днях политолог Михаил Погребинский высказал мнение, что угрозы сепаратизма в стране нет. У председателя СБУ Игоря Калинина совершенно противоположное мнение. Вы в данном случае на чьей стороне – Погребинского или Калинина?

– Сепаратизм – это предвыборная страшилка, посредством которой отвлекают внимание людей от реальных проблем в обществе.

С другой стороны, скажите, а как назвать, когда по решению областных советов те, кто был пособником фашистов, в нарушение законов получают за счет государственного бюджета различные льготы? С моей точки зрения, выплата незаконных пенсий и пособий коллаборационистам – это проявление правового сепаратизма,

Я мог бы напомнить и «Галицкую ассамблею» 1991 года, когда националисты предлагали отделить политически и административно западные области от Украины.

Поэтому, безусловно, политические силы, спекулирующие на сепаратизме, есть.

– 19 марта известный русинский деятель отец Димитрий (Сидор) был осужден на три года лишения свободы с двухлетней отсрочкой приговора. После оглашения вердикта пресс-служба КПУ сделала заявление, что позиция Компартии наиболее отвечает интересам русинов. Сказано это было довольно скупо, без подробностей...

– Наши товарищи наиболее последовательно выступали по проблемам русинов. Так было и в Верховной Раде предыдущего созыва, так и сегодня. Например, эту тему неоднократно поднимал Иван Мигович, доктор философских наук, человек, который долгие годы руководил Закарпатским обкомом партии, работал в республиканском и общесоюзном ЦК. Вот, кстати, его труды у меня на полке... Мигович неоднократно вносил предложения о поддержке русинского движения за придание этому народу статуса, который позволил бы ему получать поддержку со стороны государства. Сегодня дело Ивана Ивановича продолжает Александр Голуб, который постоянно поднимает в парламенте вопросы, связанные с русинами.

Но их рассмотрение под разными предлогами то и дело откладывают.

Я считаю, что в таком многонациональном государстве, как Украина, каждый народ должен видеть, что независимо от его численности к нему относятся с уважением и дают возможность сохранять свои традиции и культуру.

Я, когда был в Закарпатье, встречался с теми, кто отстаивает права русинов, и считаю, что у нас есть много общего, что касается вопросов национальной политики, поэтому мы как политическая партия оказываем им поддержку. У меня нет сомнений, что решение русинской проблемы будет способствовать укреплению нашего государства и избавит общество от очередного искусственного межнационального конфликта.

«2000». – 2012. – 30 марта–5 апр. (№13).

Список повних назв джерел публікацій:

Мигович І. Захищаючи права закарпатців / Іван Іванович Мигович. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2007. — 456 с. : фото.

Мигович, І. Закарпаття: на зламі епох : Статті. Виступи. Інтерв'ю / Іван Іванович Мигович. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2008. — 384 с. : фото.

Мигович, І. Закарпатський соціум: виклики і випробування. В 2-х ч. / Іван Іванович Мигович. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2009.

Ч. I. — 378 с. : іл.

Ч. II. — 354 с. : іл.

Рекомендована література

Декларація прав національностей України, від 1 листопада 1991 року, № 1771-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 53. – С. 799.

Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1993 року, № 2494-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. – С. 529.

Конституція України. Прийнята V сесією Верховної Ради України 26 червня 1996 р. : офіційне вид – К., 2001. – 92 с.

* * *

Енциклопедія історії і культури карпатських русинів / уклад. : П.-Р. Магочій, І. Поп ; заг. ред. П.-Р. Магочія ; пер. з англ. мови Н. Кушко ; ред. укр. видання В. Падяк ; карти П.-Р. Магочія ; вип. ред. Л. Ільченко. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с. + XXXII с. : іл., у т. ч. 32 кольор. вклейки + карти.

Поп, И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США / ред. рус. текста М. Шабак ; ред. англ. текста К. А. Шабак; ред. чеш., слов., польск., болг. текстов Д. Поп; ред. изд-ва и укр. текста к.ф.н. В. Падяк. – Ужгород: Изд-во В.Падяка, 2001. – 431 с. : ил.

* * *

Алмашій, М. Підкарпаторусинський народ : Факти. – [В 2-х ч.] / Михайло Алмашій, Михайло Шарга ; Закарпат. облас. наук.-культуролог. т-во ім. О. Духновича, Т-во “Знання України”. – Ужгород, 2010. – (Серія “Бібліотечка русина”).

Ч. I. – 82 с.

Ч. II. – 68 с.

Алмашій, М. І. Русинська бібліографія / Михайло Алмашій. – Ужгород, 2011. – 282 с.

Болдижар, М. Державність на Закарпатті: Правда історії. Вигадки фальсификаторів / Михайло Болдижар. – Ужгород, 2004. – 136 с.

Болдижар, М. Русини учора, днесь, завтра / Михайло Болдижар. – Ужгород, 1996. – 36 с.

Буркут, І. Г. Русинство: минуле і сучасність / Ігор Григорович Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. : іл.

Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті : матеріали наук.-практ. конф. (Ужгород, 17 черв. 1997 р.). – Ужгород, 1997.

Етнонаціональний розвиток України : довідник / за ред. Ю. І. Рибаренка і І. Ф. Кураса). – К., 1993. – 808 с.

Магочій, П.-Р. Формування національної самосвідомості : Підкарпатська Русь (1848–1948) / Павло Роберт Магочій ; авторизов. пер. з англ. – Ужгород, 1994. – 296 с.

Магочій П.-Р. Народ нізвідки: ілюстр. історія карпаторусинів / Павло Роберт Магочій ; пер. з англ. С. Біленького, Н. Кушко; сюжетні комент. до іл. В. Падяка. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2006. – 120 с. : іл.+ карти.

Мигович, І. І. Закарпатський соціум : етнологічний аспект / Іван Іванович Мигович, Микола Петрович Макара. – Ужгород, 2000. – 160 с.

Мигович, І. І. Русини і мова / Іван Іванович Мигович. – Ужгород, 2010. – 44 с.

Поп Д. Історія Подкарпатської Русі / Дмитро Поп. – Ужгород, 2005. – 264 с.

Шевченко, К. В. Славянская атлантида : Карпатская Русь и русины в XIX – первой половине XX вв. – Москва : Regnum, 2011. – 414 с.

* * *

Материнський язык: писемниця русинського языка/ Алмашій Михаил, Керча Ігорь, Молнарь Василь, Попович Степан; Общество им.Александра Духновича, Языкознательська секція. – Мукачево, 1999. – 98 с.

Русиньський язык / Г. Бенедек, Ю. Ванько, А. Дуліченко, О. Дуць-Файфер, І. Керча, П.-Р. Магочій, А. Плішкова, Ю. Рамач, Я. Піреп, М. Фейса, Г. Фонтанський, В. Ябур; Redaktor naukowy : P.-R. Magocsi. – Opole : Uniwersytet Opolski–Instytut Filologii Polskiej, 2004. – 475 с. – (Najnowsze dzieje jkzykyw siowiacskich. [Том 14]).

Прот. Сидор, Д. Граматика русинського языка: для русинов Украины, центральної Європи и Америки = Sydor D. Grammar of the Rusyn language: For the Rusyns of Ukraine, Central Europe and America / Дмитрій Сидор ; Межнародный Карпатський Інститут; Кирило-Мефодієвська Академія Славянського Просвіщення; Закарпатське подкарпато-русинське Общество имени Кирила и Мефодія; Сойм Подкарпатських русинов = International Carpathian Institut; Cirill-Mephody Academy of Slavonis Enlightenment; St. Cyrill and Mephody Transcarpathian Subcarpat Rusyn Society; Soym of Subcarpathian Rusyn-Ужгород = Uzhgorod, 2005. – 263 с. + 56 с. : іл. – Русин. та англ. мовами.

* * *

Керча, І. = Керча, И. Словник русинсько-російський = Русинско-русский словарь : в 2 т., понад 58000 слів / Ігор Керча. – Ужгород : ПоліПрінт, 2007. – Рос. та русин. мовами.

Т. I : А-Н. – 608 с.

Т. II : О-Я. – 608 с.

Поп, Д. Словарь русинсько-українсько-руський и русско-українсько-русинский / Дмитрій Поп ; Капато-русский этнолог. исслед. центр США. – [Ужгород, 2007]. – 312 с.

* * *

Дуличенко, А. Д. Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.) : вступ. ст., тексты, комментарии / Александр Дмитриевич Дуличенко. – Ужгород : Издательство В. Падяка, 2008. – 908 с.

Падяк, В. Нарис історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть / Валерій Падяк ; Дослідний центр карпатознавства. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 204 с. : іл. + карта.

Rusinko, E. Straddling Borders : Literature and Identity in Subcarpathian Rus' / Elain Rusinko. – Toronto – Buffalo – London, 2003. – 560 p.

ЗМІСТ

Від автора	3
------------	---

РОЗДІЛ 1

Духновичем пробуджені

Юрій Венелін-Гуца: видатний слов'янин з-під Бескидів	6
Олександр Духнович: великий європеєць	10
Я твій учень і спадкоємець, Будителю...	12
Світовий етногенез і проблеми русинів Закарпаття	14

РОЗДІЛ 2

Випробування історією

Національні відносини у контексті сучасних реалій	26
Карпатські русини й сучасне етнополітичне життя	34
Через історичні завали	54
Карпатська Україна: факти, міфи, уроки	58
Про вагому історичну подію — шанобливо, із сумом та надією	63
Русини не історія, а сучасна реальність	69

РОЗДІЛ 3

Пасинки України

Русины. Есть такой народ!	78
Хто в Україні русини	90
Антирусинські провокації марні!	103
За національне право русинів	105
Дискримінації нема, бо її «не помічають»	107
Закарпатська «барвократія» нагадує «бандократію»...	113
Галицькі необандерівці спробували зіпсувати Першотравень в Ужгороді	118

РОЗДІЛ 4

На правових засадах

Современные глобальные проблемы, славянство и украинская государственность	124
---	-----

Правові засади національної ідентифікації русинів Закарпаття	134
Русини, єднаймося і борімося за свої права	143
Русинский вопрос должен быть решен!	146
Русинство: настає час «Ч»	150
Що попереду, або за яких умов можливий порятунок країни	153
Русини і мова	158
Федералізація: штучна дилема чи веління часу?	174
Українцям потрібні політична культура та громадянська активність	177
Тест на європейськість, або причини і перспективи русинофобії в Україні	183
Українські русини і сучасний світ: далеко не святкові роздуми...	191
Висновки (замість післямови)	207

ДОДАТКИ

Русини (історична довідка)	209
Про 90-річчя трагедії «Талергофу»	213
Про русинів в Україні	214
Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин	216
Про внесення доповнення до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»	217
Постанова Верховної Ради України «Про відзначення 65-річчя входження Закарпатської області до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки»	219
Лист Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини Н. І. Карпачовій від Мін'юсту	220
До русинів Закарпаття	222
Кто поддерживает чаяния русинов...	224
Список повних назв джерел публікацій	226
Рекомендована література	227

Науково-популярне видання

Іван МИГОВИЧ
РУСИНИ В УКРАЇНІ:
тест на європейськість

Видання перше
Українською та російською мовами

Видавництво Валерія Падяка

Ужгород, 88006, вул. Гагаріна 14/3,
тел. (0312)-693132

E-mail: <padiak.valeri@gmail.com>

www.padyak.com

Директор В.І.Падяк, к.ф.н.

Свідоцтво Держкомінформу України
серія ДК № 963 від 20.06.2002 р.

Оригінал-макет **Л.Ільченко**

Замовлення № 306. Підписано до друку 25.04.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура: Times. Друк офсет. Умов. друк. арк. 13,95. Тираж 300.

Друкарня ТОВ "Папірус-Ф"
Ужгород, вул. Лермонтова, 25а